

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve ATALAY

KENT HAKKININ OLUŞUMUNA DEVRİMCİ KADINLARIN KATKILARI

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Merve ATALAY

KENT HAKKININ OLUŞUMUNA DEVRİMCİ KADINLARIN KATKILARI

Danışman

Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2016

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Merve ATALAY'In bu çalışması, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Özlem ŞAHİN GÜNGÖR

Üye (Danışmanı) :Prof. Dr. Gülser ÖZTUNALI KAYIR

Üye :Yrd. Doç. Dr. Kadriye OKUDAN DERNEK

Tez Başlığı: Kent Hakkının Oluşumuna Devrimci Kadınların Katkıları

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 24/06/2016

Mezuniyet Tarihi : 14/07/2016

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Kent Hakkının Oluşumuna Devrimci Kadınların Katkıları” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Merve ATALAY

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kent	4
1.1.1. Kentlerin Tarihçesi	5
1.1.2. Kent Kuramları	7
1.2. Kent ve Siyaset	12
1.3. Kent Hakkı	13
1.4. Kent Hakkı Kullanımı Sonucu Gelişen Toplumsal Hareketler	21
1.5. Kent ve Devrim	31
1.6. Devrim ve Devrimci	32

İKİNCİ BÖLÜM

DEVRİMLER VE DEVRİMCİ KADINLAR

2.1. 1789 Fransız Devrimi	36
2.1.1. Fransız Devrimi Tarihçesi	36
2.1.2. Olympe De Gouges ve Fransız Devrimi	39
2.1.3. Olympe De Gouges'un Kent Hakkına ve Paris Kent Dinamiklerine Etkisi	43
2.2. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ve Türk Devrimi	46
2.2.1. Türk Devrimi Tarihçesi	47
2.2.2. Halide Edip Adıvar ve Türk Devrimi	50
2.2.3. Halide Edip Adıvar'ın Kent Hakkına ve Farklı Kent Dinamiklerine Etkisi	52
2.3. 1917 Bolşevik Devrimi	57
2.3.1. Bolşevik Devrimi Tarihçesi	58
2.3.2. Aleksander Mihayilovna Kollontay	60
2.3.3. Alexander Mihaylavno Kollontay'ın Kent Hakkına ve Farklı Kent Dinamiklerine Etkisi	65
2.4. Amerika Birleşik Devletleri ve Siyahi Haklar Mücadelesi	70

2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri ve Siyahî Devrim Tarihçesi	71
2.4.2. Rosa Parks ve Montgomery Otobüs Eylemi	76
2.4.3. Rosa Parks'ın Kent Hakkına ve Montgomery Kent Dinamiklerine Etkisi.....	80
2.5. Pakistan Devrimi	84
2.5.1. Pakistan ve Bhutto Ailesinin Mücadelesi.....	85
2.5.2. Benazir Bhutto'nun Kent Hakkına ve Farklı Kent Dinamiklerine Etkisi.....	95
SONUÇ	100
KAYNAKÇA.....	103
EK 1- İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi Maddeleri	117
EK 2- Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi Maddeleri	119
Ö Z G E Ç M İ Ş	122

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1. Kent Hakları ve Belgelerde Bunlara Karşılık Gelen Madde Numaraları.....20

Tablo 2.1. Ziya-ül Hak Tarafından Çıkarılan Sıkıyönetim Yasalarından Bazıları89

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
akt.	Aktaran
CEDAW	Kadınlara Yönelik Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi (Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women)
Çev.	Çeviri
Der.	Derleyen
Ed.	Editör
GL	Gay Lezbiyen
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
ISS	İnternet Servis Sağlayıcısı
KKK	Klu Klux Klan
LGBT	Lezbiyen, Gay, Biseksüel, Transeksüel
MIA	Montgomery Geliştirme Birliği (Montgomery Improvement Association)
MRD	Demokrasiyi Yenileme Hareketi (Movement for the Restoration of Democracy)
NAACP	Siyahi İnsanların Gelişmesi için Ulusal Birlik (National Association for the Advancement of Colored People)
No	Numara
OTAM	Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi
PNA	Pakistan Ulusal İttifakı (Pakistan National Alliance)
PPP	Pakistan Halk Partisi (Pakistan People's Party)
SAARC	Güney Asya Bölgesel Ülkeler Birliği Konferansı (South Asian Association for Regional Cooperation)
SCLC	Güney Hristiyan Liderlik Konferansı (Southern Christian Leadership Conference)
SETA	Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TODAİE	Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
TTK	Türk Tarih Kurumu
U.S.	Birleşik Devletler (United States)
UN HABITAT	Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Programı (The United Nations Human Settlements Programme)
UNESCO	Eğitim, Bilim ve Kùltür Teşkilâtı (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation)
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
WALD	Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Vakfı
WEF	Dünya Ekonomik Forumu (World Economic Forum)

ÖZET

Bu çalışmanın amacı devrim koşullarını dikkate alarak devrimci kadınların kent hakkının oluşumuna katkılarını ve kent dinamiklerine etkilerini irdelemektir. Kent hakkını çeşitli biçimlerde kullanarak, bütün gruplar için talep eden devrimci kadınlar kentlerde toplumsal hareketlere neden olmaktadır. Bu çalışma devrimci kadınların kent hakkını kullanarak toplumdaki bütün gruplara yaymada ve toplumsal hareketler yaratarak üstlendikleri rolleri açıklamayı hedeflemektedir. Çalışma toplumsal hareketlerde yer alan kadınların kent hakkının oluşması ve kullanımının herkes için geçerli olması açısından yaptıkları katkıları ortaya koymaya çalışmaktadır.

Tezin içeriği beş devrim ve beş devrimci kadınla sınırlandırılmıştır. Bu kadınların seçilmesinde onların talepleri, hitabetleri, liderlikleri, örgütleri, devrim ile gelen güçlerini kentsel kamusal alanlarda topluma yön vermek üzere kullanmaları ve evrensellikleri temel kriterler olarak baz alınmaktadır. Ayrıca tezde yer alan kadınlar belirli bir kültürel birikime sahiptir ve bu birikimlerini devrim süreçlerinde hak taleplerine dönüştürmüş kadınlardır. Rosa Parks ve Olympe De Gouges kendi çabaları ile entelektüel çevre edinmekteyken, Halide Edip Adıvar, Aleksander Kollontay, Benazir Bhutto gibi örneklerde devrimci kadınlar ayrıcalıklı bir sınıfa mensup bulunmaktadırlar. Bütün bu devrimci kadınlar kendilerini devrimde kitlelere yön verecek kadar geliştirebilmektedir. Devrimci kadınların kent hakkını kullanmada kentsel siyasal araçlar olarak mitingler, örgütler, dergiler, gazeteler, kitaplar, broşürler, okullar, röportajlar dikkate alınmaktadır.

Devrimlerin ortaya çıkmasını tarihsel ve toplumsal koşullardan ayırmak tek boyutlu bir yaklaşım getireceği için, meydana geldiği dönemdeki toplumun içerisinde bulunduğu şartları açıklamak amacıyla her devrimin sürecine değinilmektedir. Açıklayıcı anlatım yöntemi benimsenen çalışmada, devrimler ve devrimci kadınların kent hakkına katkıları sosyolojik ve tarihsel bakış açısı ile incelenmekte, devrimci kadınların yaşamları ve eylemlerinin irdelenmesinde, özellikle resmi belgeler, otobiyografileri, eserleri, röportajları ve dönemi açıklayan tarihi kaynaklardan yararlanılmaktadır.

Devrimler ve devrimci kadınlar ile birlikte kentlerin toplumsal hareketler ile karşılıklı etkileşimini göstermek amacı ile farklı kuramcıların bakış açıları ile kent kuramları irdelenmektedir. Bu kuramlar her kentin kendine has özelliklerinin, karakterlerinin olmasını göstermesi bakımından da açıklayıcı olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kent Hakkı, Devrim, Devrimci Kadın.

SUMMARY

REVOLUTIONARY WOMEN'S CONTRIBUTION TO CREATION OF THE RIGHT TO THE CITY

The purpose of this study is to examine the contribution to the creation of the right to the city by revolutionary women in society and its effects on urban dynamics, considering the conditions of revolution. Revolutionary women who demand the right to the city for all groups, by using it in various formats, cause social movements in cities. This study explains the role of women in social movements by using the right to the city to spread to all groups in society. The study shows women who take part in social movements and their contribution to the creation of the right and being available for all.

The content of the thesis is limited to five revolutions and five revolutionary women. The selection of the revolution and revolutionary women is based on criteria such as these women's demands, oratory, leadership, organizations, using the transfer of power from the revolution to give direction to the community in urban public spaces, the universality. In addition, women in this thesis have a cultural background and they demonstrate their accumulation in the revolution process for the demand of rights. Rosa Parks and Olympe De Gouges have an intellectual environment with their efforts when some of them are members of an exclusive class such as Halide Edip Adivar, Alexander Kollontai, Benazir Bhutto. All these revolutionary women can develop themselves to be leaders of mass in the revolution process. Revolutionary women's urban policy tools to use the city rights which are rallies, organizations, the magazine, newspapers, books, brochures, schools and interviews are considered.

The revolution process is examined in order to explain the conditions in society in the revolution period, because the separation of the historical and social conditions in the emergence of revolution brings a one-dimensional approach. In this study, revolutions and revolutionary women's contribution to the right to the city are examined in a descriptive narrative method in a historical and sociological perspective. When examining revolutions and revolutionary women's activity, mostly official documents, autobiographies, artifacts, interviews and historical sources are used.

In order to demonstrate the interaction between social movements and the city, the perspectives of different theorists examine urban theories with revolution and revolutionary women. These theories are also descriptive to show the unique aspects and characters of each city.

Keywords: City, Right to the City, Revolution, the Revolutionary Women.

GİRİŞ

Kentler, ekonomik, siyasi, kültürel ilişkiler başta olmak üzere farklı ilişki ağlarını barındırmaktadır. Her kent birbirinden bağımsız şekilde farklı özellikler sergilemektedir. Bu nedenle kentlerin tanımı üzerinde her açıdan farklı bakış açıları geliştirilmektedir. Kentler ortaya çıktıkları andan itibaren toplumsal, siyasal, ekonomik, psikolojik ilişkiler ağı çerçevesinde gelişmeler göstermektedir. Kentlerde ilişkiler ağı çerçevesinde farklı toplumsal gruplar ortaya çıkmaktadır. Bu gruplar kentin işleyişinde ve yapılaşmasında söz sahibi olma mücadelesi vermektedir. Çıkar mücadelesinde her zaman ezen ve ezilen gruplar yer almaktadır. Ezen gruplar kimi örneklerde aristokrasi sınıfı, kimi örneklerde işgalci güçler, kimi zaman askeri bir cunta olabilmektedir. Ezen grubun hâkimiyetine son vererek bir kenti herkes için eşit ve özgür hale getirme çabasında ise ana eksen kent hakkı olmaktadır. Çünkü kent hakkı kent içerisinde bulunan bütün farklı toplumsal grupların eşitlik ve ayrımcılığa uğramama hakkı, barınma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, güvenlik hakkı, katılım ve demokratik temsil hakkı, uyumlu gelişme hakkı, çevre hakkı, alt yapı ve kamusal hizmetler hakkı, ulaşım hakkı, kültür hakkı, dinlence ve spor hakkı, bilgi edinme hakkı gibi haklar başta olmak üzere tüm haklardan yararlanması anlamına gelmektedir. Örneklere bakıldığında zaman hâkimiyet kuran toplumsal grup egemenliğini sağlamlaştırmak amacıyla diğer grupları kent haklarından mahrum bırakmaktadır. Dışlanmışlığa maruz kalan gruplar harekete geçtiği zaman talepleri de mahrum bıraktırdıkları haklarını almak doğrultusunda olmaktadır.

Devrimlerin dışlanan toplumsal grupların birçok hakkı içeren kent haklarını alma noktasında ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Çünkü kitleler haline gelerek sistemi tümünden, nitelikli bir şekilde değiştirme amacı güden bu grupların talep ettikleri eşitlik, demokrasi, sağlık, vs. gibi hakların tümü kent hakkının içeriğini oluşturmaktadır. Kent hakkı kullanımı kentten soyutlanmaya çalışılan grupların kentlere katılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle her devrimin bir kent hakkı mücadelesi anlamına geldiğini belirtmek yanlış olmayacaktır.

Toplumsal gruplar arasında ezilenlerin başında kadınlar gelmektedir. Bu nedenle devrimden beklentiler kadınlar açısından daha yüksek olmaktadır. Kadınlar haklarını almak için devrim süreçlerinde çoğu zaman erkeklerden daha fedakar davranmakta, fakat toplum ve tarih tarafından göz ardı edilmektedir. Örneğin, Fransız Devrimi'nde tüm yurttaşlar için eşitlik vaat edilirken; kadınlar bu kapsama dahil edilmemiştir. Halbuki Fransız Devrimi'nde kadınların kanlı çatışmaların ve baskınların ön sıralarında yer aldıkları bilinmektedir. Kadınlar yok sayılarak erkekler yüceltmeye çalışılsa da, bu durum

devrimci kadınların varlığını ortadan kaldırmamaktadır. Her ne kadar devrimler düşünüldüğü zaman erkek devrimci isimleri akıllara yerleşse de, kadınsız devrim gerçekleşmemektedir. Örneğin, Bolşevik Devrimi denilince Vladimir Lenin ismi akıllara gelse de Lenin'in yanında devrimci kadınlar da mücadele vermektedir ki; Alexander Kollontay buna en güzel örneklerdendir.

Kadınların devrim süreçlerinde verdikleri mücadelelere rağmen devrim sonrasında göz ardı edilmeleri, temel haklarını alamamaları bu tezin ortaya çıkmasının nedenlerinden birisini oluşturmaktadır. Birçok haktan üstün kabul edilen kent hakkı için henüz “kent hakkı” kavramı ile mücadele etmeseler de, kent hakkının bugün sahip olduğu anlamın bilinci ile onlarca, yüzlerce yıl önce talepte bulunan bu kadınlar, sadece devrimin kazanılmasında değil; aynı zamanda dünyada milyonlarca kadın için kadın haklarının gelişmesine de temel oluşturmaktadır. Kadınlar, kendilerine erkekler tarafından uygun görülen özel alana hapsedilmeyi reddederek kentsel kamusal alanda kendilerini göstermektedirler. Bu nedenle tezde konu olan kadınlar kendileri için çizilen sınırların ötesine geçebilmeyi, diğer kadınlara da cesaret vermeyi günümüzde de başarabilmektedirler.

Tezin sorunsalı tarihte yer alan öncü devrimci kadınların kent hakkının oluşumuna katkısı olarak belirlenmiştir. İnsan haklarının gelişimi açısından öncü olan devrimlerde yer alan devrimci kadınlar ayrıca yaptıkları katkılarla kent dinamiklerine de etki etmektedirler. Çeşitli siyasal ve sosyal araçlar kullanarak düşüncelerini kitlelere aktaran kadınlar hak talepleri ve verdikleri mücadele ile aynı zamanda kent hakkına öncülük etmektedirler. Yüzyıllar önce verdikleri mücadele ile bugünü etkileyebilmeleri devrimci kadınların etkisinin evrenselliğinin ve zamanı aşmasının bir göstergesi olmaktadır.

Çalışmanın önemi toplumsal cinsiyet rolleri ile özel alanla sınırlandırılan hayatlarını kamusal alanda mücadeleye taşıyan devrimci kadınların, talepleriyle birlikte kent hakkının oluşumuna öncülük etmelerindedir. Ayrıca bu çalışma irdelenmemiş bir konu olarak ortaya çıkardığı yeni sorularla Türkiye'deki bilimsel alandaki eksikliğin kapatılmasına kaynaklık edebilmesindedir.

Tez çalışmasında, Fransız Devrimi, Bolşevik Devrimi, Siyahî Devrim, Türk Devrimi ve Pakistan'da Bhutto'nun gerçekleştirdiği devrim olmak üzere beş devrim ve bu devrimlerin devrimci kadınları olarak Olympe De Gouges, Alexander Kollontay, Rosa Parks, Halide Edip Adıvar ve Benazir Bhutto olmak üzere beş kadın yer almaktadır. Bu devrimlerin her biri farklı özellikler sergilemektedir. Örneğin Fransız Devrimi tüm dünyayı etkileyen siyasi ve fıkri değişiklikler ile dünyanın en önemli devrimleri arasında yer

almaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Rosa Parks'ın direnişi ile gerçekleşen Siyahî Devrim ise yüzyıllarca insanlık dışı muameleye maruz kalan siyahîlerin kaderini değiştirmesi, kent haklarını kazanması açısından önemlidir.

İlk bölümde kavramsal çerçeve oluşturulmuştur. Bu kapsamda devrimlere mücadele alanı hazırlayan kentlerin irdelenmesi amacı ile tanımlamalardan yola çıkılarak tarihsel gelişim ve kente farklı bakış açıları incelenmektedir. Kentlerde gerçekleşen devrimler siyasi mekânizmalardan soyutlanamayacağı için kent ve siyaset ilişkisinin açıklanması da gerekli görülmektedir. Tezin ana kavramını oluşturan kent hakkı ise Lefebvre başta olmak üzere farklı kuramcılarının düşünceleri ile açıklanmaktadır. Kent hakkı kavramını desteklemek amacı ile toplumsal hareketlerin oluşumu ve gereklilikleri üzerinde durularak, hareketlerin bir kent hakkı kazanma mücadelesine dönüşme süreci irdelenmektedir. Bu bölümde ayrıca devrim ve devrimci kavramlarının tanımlaması yapılarak, ikinci bölümde incelenecek devrim ve devrimci kadınlara kavramsal giriş hazırlanmaktadır.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde ise beş devrim ve bu devrimlerde öne çıkan devrimci kadınlar toplumsal cinsiyet eşitliği bakış açısıyla incelenmektedir. Bu bölümlerde kadınların yer aldıkları devrimlerin tarihçesi, devrimci kadınların hayatları ve kent dinamiklerine etkileri açıklanmaktadır. İlk başlık olarak 1789 Fransız Devrimi ve bu devrimin kadın kahramanlarından Olympe De Gouges incelenmektedir. İkinci başlık içerisinde dünyanın en önemli ulusal kurtuluş hareketlerinden olan Türk Devrimi ve bu devrim sürecinde özellikle mitingleri ile dikkat çeken Halide Edip Adıvar yer almaktadır. Üçüncü başlık olarak ise sosyalist devrim olarak 1917 Bolşevik Devrimi ve Aleksandar Mihayilovna Kollontay incelenmektedir. Dördüncü devrim örneğini Amerika Birleşik Devletleri'nde siyahîlerin gerçekleştirdiği devrim ve bu devrim içerisinde devrimci kimliği ile Rosa Parks oluşturmaktadır. Tezin son ve beşinci devrimini ise Pakistan'da askeri diktatörlüğe karşı demokrasi ile başbakanlığı kazanan Benazir Bhutto yer almaktadır. Her devrim ve devrimci kadın da tarihçeden başlamak üzere devrimcilerin kent dinamiklerine etkileri açıklanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kent

Kentler içerisinde farklı kimlikleri, değerleri, kültürleri, düşünceleri, çıkarları, sınıfları içeren sosyo-politik niteliklere sahiptirler. Literatürde kentle ilgili çok sayıda tanım yer almaktadır. Bunlardan birkaç örneğe değinilecek olursa; Tereccani İtalien Ansiklopedisi kenti toplum hayatının temel çekirdeği ve karakteristiğini oluşturan tarihi ve yasal bir oluşum olarak tanımlamaktadır (akt. Çan, <http://www.fka.org.tr>). Kent kavramı Türk Dil Kurumu tarafından şehir ile özdeş tutularak, “*nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, site*” olarak tanımlamaktadır (Türk Dil Kurumu, <http://tdk.gov.tr>).

Kent tanımlamaları kente bakış açısına göre değişiklik göstermektedir. Örneğin; sosyolojik açıdan kent, geniş bir biçimde bir araya gelmiş kimlikler, sınıflar, gruplar ve farklı etkinlik ve özellikleri bulunan insanlar ve binalar topluluğu ya da toplumsal bakımdan benzerlik göstermeyen kişilerin oluşturduğu, geniş, yoğun ve süreklilik niteliği olan yerleşmeler (Taneri, 1978: 19) olarak görülmektedir. Kentlerin birbirinden farklı bireyler tarafından oluşturulduğu görüşü Aristo’ya kadar dayanmaktadır. Aristo bu konuda “*Kent farklı tür bireylerden oluşur; aynı tür bireyler kenti oluşturamaz.*” ifadesini kullanmaktadır (akt. Tankut vd., 2002: 4).

Kenti uygarlık açısından tanımlama çabaları da bulunmaktadır. Bu yaklaşım kenti uygarlığın yaratıcısı ve koruyucusu olarak görmektedir. Ruth Whitehouse’a göre kent, uygarlık diye adlandırdığımız bir örgütlenme aşamasına varabilmiş ana toplumsal yerleşme birimi olarak görülmektedir (akt. Niray, 2002: 3).

Kenti demografik açıdan tanımlamak da mümkündür. Şöyle ki; bir yerleşim alanı belirli bir nüfusa ulaştığı zaman kent olarak tanımlanmaktadır. Bu nüfusun ne olacağı ülkeden ülkeye fark göstermekle birlikte, bir yerleşim alanı yeterli demografik büyüklüğe ulaştığında kent olmaktadır. Sencer bu bağlamda kenti, kendine özgü bir iş-güç biçimi, toplumsal örgütü ve belli bir yerleşik kültürü bulunan çok nüfuslu yerleşmeler olarak tanımlamaktadır (Sencer, 1979: 4).

Bütün bu tanımlamalardan yola çıkılarak yapılacak en geniş tanımı ile kent, bir uygarlığın dayandığı temel referansları ve ilişkileri somut olarak içinde barındıran bir yerleşim birimi veya bir yer olarak, kentli insanların oluşturduğu bir alandır. Aynı zamanda kent, tarımsal olmayan üretimin yapıldığı, tüm üretimin denetlendiği, dağıtımın koordineli

olarak yapıldığı ve belirli bir üretim biçiminin beraberinde getirdiği ilişkiler çerçevesinde nispeten heterojen sayılan ve bütünleşmeye doğru evrilen yerleşme birimidir (Kartal, 1978: 5).

Kent tanımlarındaki farklılıklar, kentlerin bugüne geliş süreci ile de yakından ilişkilidir. Çünkü kentler yıllar içerisinde değişimler geçirirken kendisine atfedilen anlamlar da değişiklik göstermiştir. Bu nedenle küçük topluluklar halinden küresel kentlere giden süreçteki değişimleri görmek kentlerin farklı anlam ve karakterlerini görmeyi de sağlamaktadır.

1.1.1. Kentlerin Tarihçesi

Tanımlamalardan da görüleceği gibi kentler içerisinde birçok faktörü barındırmaktadır. Her ne kadar kent bütüncül bir yapıyı belirtse de içerik bakımından farklılıklardan oluşmaktadır. Kentler bugün farklı disiplinler tarafından tanımlanmakla birlikte tarihsel ve toplumsal değişimler ile bugünkü konumlarında bulunmaktadır. Childe, ortaya çıkan toplumsal değişiklikleri kentsel devrim olarak değerlendirmektedir (akt. Bumin, 1998: 25).

Kentler ilk olarak insanların toprağı işleme yeteneğini keşfetmesi ile ortaya çıkmıştır. Kimi görüşlere göre Cilalı Taş Devrinde (Neolitik) toprağın işlenmesine imkân veren teknolojik yeniliklerin çiftçiler tarafından kullanılmasının büyük bir yiyecek fazlalığına yol açtığı; bunun da kentin ortaya çıkışına neden olduğu kabul edilmiştir (Niray, 2002: 4). Bu durumda, tarımda verim arttıkça ve nüfus büyüdükçe küçük toplulukların kent haline geldiği savunulmuştur.

Kentlerin gelişmesi ve işbölümlerinin ortaya çıkmasında bir diğer etkenin madenler olduğu savunulmuştur. Buna göre, özellikle M.Ö. 3500’lerde bronz madeni ve işlenme aşamaları nedeni ile tarım dışı çalışan bir nüfusun kentlerin gelişimini derinden etkilediği savunulmuştur (Niray, 2002: 5).

Eski Yunan siteleri, Batı’da kentlerin oluşmasının başlangıcı olarak kabul edilmiş ve kentin ilk ortaya çıktığı yapıya “Polis” adı verilmiştir. Polis milattan önce sekizinci yüzyıldan birinci yüzyıla kadar Yunanistan’ın bazı kesimlerinde bulunan bir toplum biçimi olarak kent olmasının yanı sıra devlet anlamında da kullanılmıştır (Morris, 2000: 27; Pustu, 2006: 132). Özellikle Antik Yunanlılarda kent olarak kabul edilen “siteler” ya da Polis, sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri birliği ayrı, bağımsız hukuki ve siyasi düzene sahip yerleşim alanları olmuştur (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 258). Bugünkü devlet yapısına benzer özellikler gösteren daha küçük birimli bu yapılar gittikçe özelliklerini kaybetmiş ve yerini

Roma kentlerine bırakmışlardır (Mazı, 2008: 42). Kamusal toplantılara büyük önem veren Roma bununla bağlantılı olarak kent tasarlamasına yönelmiş; buna göre kentin tasarlanmasında tapınak ve oyun sahası gibi alanlar hep önemli yer işgal etmişlerdir (Kılıçbay, 1993: 80).

10. yüzyılda ticaretin ortaya çıkması ile birlikte Ortaçağ kentleri ortaya çıkmışlardır. Ticaretin gelişmesi ile beraber limanlar başta olmak üzere yol kavşakları, nehir ağızları ve diğer elverişli yerlerde kentler oluşmaya ve var olanlar büyümeye başlamışlardır (Huberman, 2003: 39-40) ki bunda tüccarların etkisi çok yüksek seviyede olmuştur. Ticaret için kentler arası yolculuklar gerçekleştiren tüccarlar, konaklama için kent surlarının dışında yerler seçmişler ve zamanla bu alanları ticaret merkezi olarak yerleştirmişlerdir. Zanaatkârlar ile birlikte iş alanı genişleten tüccarlar bu alanları kent konumuna getirmişlerdir (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 257). Gittikçe zenginleşen tüccarlar ile birlikte sadece yeni kentler oluşmamış; aynı zamanda rahipler ve soylular dışında etkili bir sınıf oluşumu başlamıştır.

Yeni kentlerin oluşumu ile bu kentlerde özgürlük genişletilerek yalnızca tüccarların yararlandığı özgürlük, zamanla tüm kentlilerin ortak hakkı olmuştur (Blonc, 1983: 348-349). Öyle ki, Ortaçağ Avrupa'sında kentli sözcüğü ile özgür insan sözcüğü eş anlamlı hale gelmiştir (Pirenne, 1994: 148).

Kentlerin içerikleri, oluşumları, süreçleri farklılık göstermek ile birlikte bütün kentlerde asıl devrim Sanayi Devrimi ile birlikte gerçekleşmiş; kentler açısından sanayileşme bugün modern kentlerin oluşumunda etkili olmuştur. Yılmaz'a (2004: 252) göre kentler, ilk ortaya çıkışlarından sanayi devrimine kadar çoğunlukla bir azınlık deneyimi olarak kalmış, sanayileşmeye kadar işlevsel ve yapı açısından çok az bir dönüşüm geçirmişlerdir. Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen sanayileşme ise, kentlerin hızla büyümesine ve bir olgu olarak kentleşmenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sezal'a (1992: 12-13) göre kentlerin gelişmesi, ilerlemesi, ekonomik büyümesi ve bütün anlamıyla organize edilmiş bir sosyal hayat olarak, toplumun kabul ettiği ve tercih ettiği bir kimlik kazanması, sanayi devrimi ile gerçekleşmiştir. Kentler en önemli demokratik ve toplumsal hareketlilik odağı olmaya ve toplumsal yapılar şehir ağırlığına doğru kaymaya başlamıştır. Bu dönemde bakış açısında kenti bir anlamda iktidarlar yaratmış ve siyasi iktidar kendi temellerini bu kent üzerine kurmuştur. Bir diğer deyişle, eski çağlardan beri kent hem toprağın örgütlenmesine hem de kurumsal ilişkilerin değişim alanı olmuştur (Bumin, 1998: 26). Daha sonra Max Weber de kenti hem siyasal hem ekonomik örgütlenme biçimi olarak yorumlamıştır. Weber bir yerleşim biçiminin kentsel topluluk olabilmesi için, savunma

amaçlı kalesi, pazarı, mahkemesi ya da görelî otonom yasaları, kısmî bir ekonomisi ve özerkliği olması gerektiğini savunmuştur. Weber'e göre bu nitelikleri taşıyan kent siyasal bir birimi oluşturmuştur (Pustu, 2006: 130).

Sanayileşme ile birlikte başlayan modern kentler oluşmuşsa da bugün küresel kentlerden bahsedilmektedir. Küreselleşme kavramı ile birlikte ortaya çıkan küresel kentler sınırsızlaşarak dünyanın her yerinde etkisini hissettirebilmektedir. Bu kentlerin gücü öylesine artmıştır ki, eskiden ulus-devletler aracılığı ile gerçekleştirilen sermaye, mal, hizmet ve bilgi akışları artık kentler aracılığı ile gerçekleştirilmeye başlanmaktadır (Pustu, 2006: 146). New York, Londra, Paris, Tokyo gibi kentler bugün sadece sınırları ile yetinmeyen, küresel kentler olarak yerlerini almaktadır. Dünya üzerindeki etkileri tek boyutlu olmayıp sosyal, ekonomik, kültürel, siyasî açıdan değerlendirilmektedir. Küreselleşme sürecinde, uluslararası politika düzeyinde karar alma mekânizmalarındaki dönüşümün mekândaki yansıması, küresel kentler olarak kendilerini göstermektedir (Tankut vd., 2002: 6). Bugün küresel kentlerde yaşanan değişimler dünyadaki tüm kentleri etkilemektedir.

Kentlerin geçirdikleri süreçlerin nedenleri ve sonuçları ile değişimleri etkileyen faktörler üzerine farklı disiplinler değişik açıklamalar getirmektedir. Kent kuramcıları da kentlerde gerçekleşen değişimlerin nedenlerini ve kentlerin yapısını açıklamak üzere kuramlar geliştirmişlerdir.

1.1.2. Kent Kuramları

Bugün kentlerin ve toplumların yapılarını açıklamak için oluşum süreçlerine bakmak önemli bir aşama olmaktadır. Bu yapıları açıklama amacı ile sadece kent bilimciler değil, birden çok disiplinin kentlerle ilgili araştırma gerçekleştirdikleri görülmektedir. Çünkü kentler, kendi başlarına var olan, gelişen yapılar değil; insanlar ile birlikte değişen ve gelişen süreçleri anlatmaktadır. Bu nedenle kentleri anlamak, kentte bulunan toplumu anlamamanın bir parçasıdır.

Kent kuramları için önemli bir tarih kapitalizme geçiş sürecinin başladığı 19. yüzyılı işaret etmektedir. Bu dönemde feodalizmden kapitalizme geçiş ile birlikte üretim, toplumsal örgütlenme, kişisel ilişkiler, mekânsal düzenlemeler gibi birçok alanda değişiklikler meydana gelmiştir. Kapitalizmin, feodal üretim tarzının yerini alması ile birlikte araştırmacıların odak noktası bu konular olmuştur (Pınarcıoğlu vd., 2010: 72).

19. yüzyılda kuramlar daha çok kent-kır ayrımı üzerinde olmuştur. Çünkü bu dönemde liberal ve sosyalist düşüncenin büyük bir bölümü, ilerlemeyi, kentlerin kırsal alanlar üzerindeki ekonomik ve siyasal hâkimiyetinde görmüşlerdir (Holton, 1999: 24-25).

19. yüzyıl kent kuramcılarının en önemlileri hiç kuşkusuz ki Karl Marx, Friedrich Engel ve Max Weber'dir. Marx ve Engels'in kent ile ilgili yaklaşımları üç ana başlık altında toplanabilmektedir (Pınarcıoğlu vd., 2010: 74):

1. *Kır-kent ayrımı,*
2. *Kent sorunları,*
3. *Konut sorunu.*

Marx ve Engels'e göre kent ile kır arasındaki ayrım kapitalizm ile birlikte netleşmiştir (Pınarcıoğlu vd., 2010: 74). Marx'a göre, Orta Çağ'a kadar olan süreçte insan toplumlarının tarihini, kırın tarihi oluşturmuştur. Çünkü bu döneme kadar kentin kır üzerinde sadece siyasal hâkimiyeti bulunmuşken; modern dönemde ise taşranın kentleşmesi söz konusudur. Çünkü artık kent hem ticari, hem de siyasi anlamda kıra hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyet kırsal kesimde yaşayan insanların kente göçünü hızlandırmıştır. Marx ve Engels'e göre kapitalizmin getirdiği üretim tarzı insanları kente göçe zorlamıştır. Kentler tarihte hiç görülmemiş bir hızla büyürken, beraberinde kent ve konut sorunlarını getirmiştir. Kentte yığılan ve sadece emek gücüne dayalı olarak sömürülen işçiler aynı zamanda proleter sınıfın doğuşunu da işaret etmektedir. Kentin acımasız koşulları bu insanların hayatına kast ederken, Engels ve Marx olumlu bir durum olarak, bunun işçilerin devrimci ruhunu ortaya çıkarmaya olanak olarak görmüşlerdir (Şengül, 2001: 11). Marx ve Engels'in kuramına göre kır-kent ilişkisinde meydana gelen değişimler kentlerin dönüşümünü de getirmiştir.

Max Weber, Marx'ı takip ederek kenti tarihsel olarak feodalizmden kapitalizme geçişi simgeleyen bir olgu olarak düşünmüştür (akt. Karl Marx 1818-1883 ve Frederich Engels 1820-1895: Ekonomi Politik Yaklaşım Max Weber 1864-1920: İdeal Tip Olarak Kent, <http://sosyoloji.com>). Bu düşüncede Weber, kenti üretim ilişkilerindeki değişikliğin sonucu olarak gördüğünü belirtmiştir. Weber'in kent kavramında ekonomik ve siyasal örgütlenme ağırlık kazanmıştır. Buna göre iktisadi olarak kent, içinde yaşayanların tarımdan çok ticaretle uğraştığı yer olmuştur. Diğer açıdan, siyasal örgütlenme olarak bakıldığında ise kentlerin görece özerkliği ön plana çıkmıştır. Bu iki boyut bir araya geldiğinde Weber'in ideal kentini oluşturmuştur (Güllüpnar, 2012: 5).

Weber, bir mekânın kent olabilmesi için gerekli özellikleri şu şekilde açıklamış ve kent hakkının unsurlarına da yer vermiştir:

“Tam bir kentsel topluluk oluşturabilmek için bir kentsel topluluk, alışveriş ve ticaret ilişkilerinin görece hakimiyetine sahip olmalı, bir bütün olarak yerleşim alanı da şu özellikleri sergileyebilmelidir: Bir kale; bir pazar; kendine ait bir mahkeme ve hiç değilse özerk bir hukuk; ilgili bir birlik biçimi; ve en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme.” (Weber, 2000: 91-92).

Kent kuramları geliştirenler arasında bulunan Chicago Okulu, 1915’lerden 1940’lara uzanan dönemde geniş kapsamlı kent sosyolojisi çalışmalarını yürüten, kentin bir disiplin olarak ele alınıp analiz edilmesi bağlamında ilk kuramsal çerçeveyi oluşturan ve Kent Sosyolojisi’nin kurucu okulu olarak kabul edilmiştir (Pınarcıoğlu vd., 2010: 83).

Günümüzde Chicago Okulu olarak adlandırılan kent ekolü, 1892’de Chicago Üniversitesi’nde Sosyal Bilimler ve Antropoloji adıyla kurulmuş; asıl olarak sosyoloji çalışmaları yapmış bir bölümde çalışan bir grup araştırmacının görüşlerini belirtmiştir (Parker, 2004: 39). Kentsel Ekoloji ekolünün kurucusu olan ve kendisi de Chicago Okulu’nda akademisyen olan Robert Ezra Park’a ve ekole ilham kaynağı Chicago kenti olmuştur. Bu kentin ilham kaynağı olması ise kentin aşırı büyüme süreci ve beraberinde getirmiş olduğu sorunlardan kaynaklanmıştır. Bu büyümenin altında yatan en büyük neden kentin Orta Batı Amerika’ya açılan ticaret, finans, üretim ve taşımacılık merkezi olarak benzersiz bir yere sahip jeopolitik konumu olmuştur (Thorns, 2004: 26). Chicago kentinin hızlı kentleşmesi ve göç alması nedeniyle kentte göç edenler ve yerliler olarak ikili yapı ortaya çıkmıştır. Bu yapı iki sorunu ortaya çıkarmıştır: Kentte önceden beri yaşayanlarla yeni gelenlerin bütünleşme süreci ve göç edenlerin konut ve istihdam sorunları (Türk, 2015: 47). Chiago kentinde meydana gelen bu değişimler kentsel kuramların önemlilerini ortaya çıkarmıştır.

Okul kurucularından olan Robert Ezra Park, kent ortamında insan davranışının incelenmesi üzerine öneriler sunmuş ve şehir kavramını kullanmıştır. Park’a göre şehir birey yığılmasından ve sosyal rahatlıktan daha fazlası anlamını taşımıştır. Park, şehri zihnin bir durumunu, gelenek ve göreneklerin oluşturduğu bir bütünü, bunlar ile şekillendirilmiş ve yönlendirilmiş bir organizasyonu olarak ifade etmiştir. Park için şehir sadece fiziksel yapı olmamış; bunun yanında sosyal, coğrafi, ekolojik ve ekonomik bir birim olmuştur (Park, 1925: 558). İnsan ilişkilerini odak noktasına alan Park, kentin ilişkiler ile de oluşacağını savunmuştur.

Park ve takipçileri olan Burgess ve Mckenzie tarafından Chicago kenti üzerine yürütülen çalışmalarda ekolojik yaklaşım ve pozitivist bakışla bitki ve hayvan ekolojisindeki kavramlar sosyoloji alanına aktarılmıştır. Bu aktarma ile sosyal bilimler

alanında “insan ekolojisi” kavramının doğmasına neden olunmuştur. Bu kavramın araştırma birimini, belli bir coğrafi ve kültürel yaşama yeri içerisinde bulunan insanların meydana getirmiş oldukları yerleşme grupları oluşturmuştur (Serter, 2013: 70).

Chicago Okulu’nun değerlendirmesini iki açıdan yapmak mümkündür: İlk grupta Burgess, Park ve McKenzie’nin kentsel mekân üzerinde çalışmaları; ikinci grupta Louis Wirth’ün daha çok kentsel mekânın insanlar üzerindeki etkisini ele alan sosyolojik saptamalarının yer alması (Türk, 2015: 48).

Louis Wirth 1938 yılında The American Journal of Sociology isimli dergide yayınlanan “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme” makalesinde kenti tanımlarken daha öncesinde sadece nüfus üzerinden yapılan sınıflandırmaların yetersiz kalacağından bahsederek, nüfusun büyüklüğü ile birlikte heterojenliğin ve yoğunluğun da kent tanımı için önemli olduğunu belirtmiştir. Wirth, kenti üç perspektifte ele almıştır: İlk olarak, nüfus, teknoloji ve ekolojik düzen temelinde fiziksel-sosyal yapı; ikinci olarak örnek kurumlara ve sosyal ilişkilere sahip bir sosyal organizasyon sistemi; üçüncü olarak kişilikler, davranışlar ve düşünceler seti (Wirth, 1938: 18-19). Wirth makalesinde kent için şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyicisi olan bir merkezdir.” (Wirth, 2002: 78).

Chicago Okulu’nun önemli kuramcılarında olan Louis Wirth’e göre kentleşme bir yaşam biçimidir. Kentteki nüfusun büyüklüğü bireysel farklılıklara neden olmuş ve bu tür farklılıklar; insanların etnik kökenleri, sosyo-ekonomik durumları, beğeni ve önceliklerinden kaynaklanan toplumsal farklılaşmalara yol açmış; bu farklılıklar da insanlar arasındaki birincil ilişkileri zayıflatmıştır (Wirth, 2002: 89-90).

1970’li yıllara gelindiğinde kenti, kapital birikim süreçlerine göre açıklayan yaklaşımlar dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımların kaynağında ise sermayenin uluslararası niteliğinin ön plana çıkması ve 1970’lerde ortaya çıkan ekonomik kriz ile sermayenin yeniden yapılanması gösterilmiştir (Türk, 2015: 50-51).

Castells çalışmalarında toplumun mekânsal biçimi, gelişimi, mekânizmaları gibi konular üzerinde durmuştur. Castells’e göre, kentleri anlamamanın yolu mekânsal biçimlerin nasıl oluştuklarını ve dönüştüklerini kavramaktan oluşmaktadır. Castells, kentlerin ve mahallelerin mimari özelliklerinin ve planlarının, farklı sosyal gruplar arasındaki çatışma ve mücadeleleri yansıttığını savunmuştur (Güllüpınar, 2012: 17). Castells’in bakış açısına göre, kent sosyal çıkar ve değerlerin çatışmasından doğan sosyal bir üründür (Castells,

1983: xviii). Castells, ayrıca kentin ekonomik işlevi üzerinde durmuştur. Buna göre, kentler emeğin yeniden üretimi için gerekli olan kolektif tüketimin elde edildiği mekânlar olmuşlardır. Castells, kent koşullarında sosyal süreçlerle mekân arasındaki ilişki kapital birikim süreçleri bağlamında açıklamıştır (Bal, 1999: 128).

Lefebvre ise doğrudan bir kent tanımı yapmamış; fakat kenti sömürü, işbölümü ve yeniden üretim çerçevesinde değerlendirmiştir (akt. Türk, 2015: 53). Ayrıca Lefebvre'nin kent tanımı; toplumsal yoğunluğun bir zorunluluğu durumundaki kent merkezindeki gündelik hayat, bu hayatın oluşturduğu toplumsal mekân ve onların sosyal ilişkilerinin yeniden üretimi olmak üzere üç kavramı kapsamıştır (akt. Aslanoğlu, 2000: 69).

Lefebvre'ye göre kentsel topluluk, tarımsal üretimin ikinci planda kaldığı bir tahakküm süreci olan endüstrileşmeye dayalı bir topluluktan oluşmuştur. Lefebvre, kentin sadece fiziksel açıdan planlanmasının yeterli olmadığını planlama yapılırken gündelik ilişkilerin ve sosyal hayatın da dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir (Lefebvre, 2002: 4, 367).

David Harvey, kent ile ilgili çalışmalarına odak noktası olarak kapitalist sistemin adaletsizliğini almıştır (Güllüpinar, 2012: 17). Harvey'e göre, kent mekânı yapıları bir çevre olarak görülüp kapitalizmin doğurduğu krizin atlatılmasında önemli ve merkezi bir rol oynamışsa da, kente kapitalist birikim süreçlerinden bağımsız bir yapı ve özgünlük atfetmek yanlış olup; kent, ancak kapitalist sermaye süreçleri ile anlam kazanmıştır. Bunun tersi kente toplumsal ilişkilerden bağımsız bir güç vermek anlamına gelmiştir. Harvey kentlerle birlikte kentselleşmenin de bir halkın yaşam tarzını şekillendirmede belli özerk işlevlere sahip olduğunu ve kentsel yapı yaratıldığında toplumsal ilişkilerin ve üretimin örgütlenmesinin gelecekteki gelişimini etkilediğini savunmaktadır (Harvey, 2013: 277; Pınarcıoğlu vd., 2010: 94).

Bütün bu kent tanımları, kentlerin ortaya çıkış süreçleri ve kent kuramları göstermektedir ki, konu kent ise bütün kentler için geçerli olabilecek belirli bir tanım ya da süreçten bahsetmek mümkün değildir. Kentler kendilerine has ilişkileri, değerleri ve yapıları olan mücadele alanlarıdır ve bu nedenle her kente farklı bakış açıları ile bakmak gerekliliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca her kentte toplumsal dinamikleri harekete geçiren nedenler de bu kapsamda farklılık göstermektedir. Örneğin; Fransız Devrimi'nde Kral'ın kural ve uygulamaları Fransız halkını harekete geçirirken; Türk Devrimi'nde ülkenin işgal edilmesi ve bağımsızlık düşüncesinin harekete geçmeye neden olduğu görülmektedir. Her kentin oluşum süreci de, ki bu kentin tarihini oluşturan unsurlar arasındadır, kentin bugün geldiği konumu etkileyen faktörlerdendir. Her kentin aynı şekilde ortaya çıkması ve aynı

zamanlarda aynı süreçlerden geçmesi gibi bir durum beklenmediği gibi, bir kentin fiziki ve sosyal yapılarının dönüşümlere vereceği tepkilerde değişiklik göstermektedir. Bu farklılıkların yanında kentleri birbirinden ayıran tarihi, sosyal, kültürel, siyasi, fiziki, coğrafi faktörler kent dinamiklerini yaratmaktadır. Kentler arasındaki farklılıklar nedeniyle her kentin kent hakkı içeriği ve kullanım şekli de değişiklik göstermektedir. Örneğin; eğer bir kent coğrafi olarak savaşların ortasında yer almakta ise, o kentteki bireylerin kent hakkını kullanmalarının, diğer kentlere göre daha zor olduğu açıktır. Bu gibi kentlerde sürekli bir güvenlik, çevre, sağlık, barınma, vs. gibi kent haklarının daha fazla ihlal edildiği görülmektedir. Bu nedenle her kenti, devrimi ve devrimci kadını ele alırken bu farklılıkların da göz önünde bulundurulmasına dikkat edilmektedir.

1.2. Kent ve Siyaset

Bütün kuramlar ışığında bakıldığında kent ile siyasi mekânizmaların iç içe geçtiği görülmektedir. Marx ve Engels için kent tanımında yer edinen kır/kent karşıtlığında kente verilen siyasi hâkimiyet rolü; Weber'in kent için gerekli şeyleri sıralarken bunların içerisinde siyasi güç unsura yer vermesi bunun göstergesidir. Chicago Okulu temsilcilerinden Wirth için de kent siyasal yaşamın öncüsü ve denetleyicisi konumundadır (Wirth, 2002: 78).

Siyasetin sözlük tanımına bakıldığında Türk Dili Kurumu “*devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş veya anlayış*” olarak tanımlamaktadır (TDK, <http://www.tdk.gov.tr>). Siyaset, insanın toplum içinde yaşamasına bağlı olarak, ortaya çıkan farklılaşma, çatışma, tercih yapma zorunluluğu gibi koşullar temelinde kendini var etmektedir (Erkan, 2013: 14).

Kent ve siyaset ilişkisinde siyaset kent üzerinde, siyasal algının, projelerin görünmesi olarak yorumlanabilmektedir. Kent ile siyaset bütünleşmesi ise hemen hemen kentlerin kuruluş tarihlerine rastlamaktadır. Antik Yunan'da kurulan “Polis” bunun en önemli örneklerindendir. Antik Yunan'da kent anlamına gelen “Polis” ile siyaset, politika anlamına gelen “Politica” kelimesindeki benzerlikten de anlaşılacağı gibi kent ile siyaset iç içe geçmiş kavramlardır. O dönemde kentler siyasetin merkezi olarak doğrudan demokrasi ile kararların alındığı ve siyasetin gerçekleştiği mekânlar konumundadır. Bugün kent ve siyaset ilişkisine baktığımız zaman Antik Yunan'daki kent-siyaset özdeşleşliğinin devam ettiği gözlemlenmektedir. Bugün kentler siyasetin en yoğun işlediği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi güce sahip olmak isteyenler en büyük sınavını kentlerde

vermektedir. Bu özdeşleşliği devrim içinde sürdürürerek, kentsel devrimlerin aynı zamanda bir bürokratik devrim olduğu da savunulmaktadır (Erkan, 2013: 20-21).

Kentte alınan bütün kararlar siyasi mekânizmalardan geçmektedir. Konu, yöneten ve yönetilen olarak ele aldığı kent yönetilenlere; siyaset ise kenti yöneten mekânizmaya karşılık gelmektedir (Erkan, 2013: 20). Kent siyasi etkinliklere ev sahipliği yapmaktadır. Bu kapsamda bir kent için yapılacak yatırımlardan, kent içi düzenlemelere kadar kararlar siyasal gücün elindedir. Siyasi kararlar olmadan kent olamayacağı gibi; kent olmadığı takdirde siyaset mekânizması işleyememektedir. Kentsel siyaset olarak bakıldığında karar alma süreçlerini etkileyen tüm seçeneklerin incelenmesini gerektirmektedir.

Kent siyasal öznelerin kendi fikirlerini sergileyebileceği bir alan sunmaktadır. Kentlerde siyasi kişiler ve mekânizmalar ekonomik, psikolojik, sosyal her alanda kendini belli etmektedir. Kırsala oranla kentte siyasetin varlığı fiziksel yapılanmada da gözlenmektedir.

Siyasi karar vericiler aynı zamanda kentin kaderini belirleyen en büyük etmenlerdendir. Siyaset; düzen sağlama, toplumsal yönlendirme, ekonomiyi yönetme mekânizması olarak kentlerde siyasal, sosyal, ekonomik işlevler yüklenmektedir. Çünkü siyasi erkler kenti planlamada, değiştirmede, yapılanmasında son karar vericiler olmaktadır. Bu kararlara paydaş olarak sivil toplum örgütleri gibi kent dinamikleri de ortaya çıkmaktadır.

Bugün kentlere bakıldığında, kentlerin siyasi öznelerin stratejik olarak aktivitelerini organize ettikleri bir mekânsal ölçek olarak kabul edildiği görülmektedir (Erkan, 2013: 21). Bu kentsel bağlamda yeni birliktelikler, gerilimler, çatışmalar, sürtüşmeler, yeni kurumsallaşmalar, organizasyonlar, kentsel koalisyonlar ve ilişki ağlarıyla kentsel mekânın ve kentsel bölgelerin yeni dinamikleri belirlenmektedir (Keyman ve Lorasdağı, 2010: 24).

1.3. Kent Hakkı

Kentler sadece üretim ve tüketim gibi ekonomik ilişkiler ile değil, gündelik sosyal ve siyasal ilişkiler ile de devamlılığını sürdürmektedir. Sosyal ilişkilerde ve kentte tek bir ortak yapıdan bahsetmek mümkün değildir. Kentler, farklı grupların ve yapıların bulunduğu bir yaşam alanıdır. Kent farklı üretim ve tüketim faaliyetlerinin, farklı kültürel değerlerin, farklı sınıfsal ilişkilerin kurulduğu alanlardır. Kent hakkı da bu farklılıklar üzerinden yükselen bir değerdir.

İlk olarak 1968 olayları sırasında Henri Lefebvre tarafından ortaya atılan kent hakkı kavramı, kapitalizmin kentlere mahsus gündelik hayatın yabancılaştırıcı özelliklerine karşı

bir tür yakınma ve talep olarak tarif edilmektedir (Saraçoğlu, 2014, <http://www.arkitera.com>). Lefebvre, kavramı 1968 Paris Ayaklanmaları sırasında “*Daha adil bir kentsel düzen nasıl olur?*” sorusuna cevap ararken ortaya atmıştır (akt. Koç, 2014: 36). Lefebvre, kent hakkı ile kentte yaşayan kişilerin kentten kaynaklanan sorunlarda, bu sorunları aşmak için kent odaklı bir çözüm ile aşılabileceği düşüncesini geliştirmiştir. Lefebvre, bu hak ile sosyo-mekânsal ilişkileri yeniden düzenleyerek, kent ölçeğinde bir vatandaşlık tanımı oluşturmakta ve bu tanıma göre kenttaşların hakkını tanımlamaktadır. Kenttaşların kent hakkı, kent mekânını kullanmak ve kenti oluşturmak ya da değiştirmek hakkını içerecek şekilde insanlara yaşam alanını şekillendirme hakkı tanımaktadır (Sadri, 2011: 48).

Henri Lefebvre, kent hakkını iki ana hak ekseninde tanımlamıştır: Bireysel ve toplumsal eksen olarak ayrımlaştırılan kent hakkının ilki bireysel kullanma hakkı olarak kenti kullanma hakkıyken, diğeri toplumsal eksende demokrasi ve katılımcılığı sağlayan her düzeyde verilen kararlara katılma hakkıdır. Lefebvre tarafından bu iki ana eksen olan kenti kullanma ve kararlara katılım üzerinden tanımlanan kent hakkı, birey üzerinden tanımlanan ve vatandaşlığın temeli sayılan sosyal, medeni ve siyasal haklardan da oldukça farklı görülmektedir (Kurtoğlu, 2011: 22). Lefebvre’e göre kent hakkı, diğer hakların ötesinde bir haktır. Diğer haklara özgürlük hakkı, sosyalleşmede bireyselleşmek için yerleşmek ve yerleşmemek için özgürlük hakkı, tüm yurttaşların katıldığı bir eser oluşturma hakkı gibi haklar da dahildir (Akkoyunlu Ertan, 2008: 137). Çünkü kent hakkı içerisinde bu hakları da barındıran ve bu haklara ulaşmak için sahip olunması gereken, tüm kentliler için ifade özgürlüğünü de içermektedir.

Kent içerisindeki siyaset ve üretim ilişkileri neticesinde bazı gruplar kent üzerinde daha fazla söz hakkına sahip olabilmektedir. Bu da, kenti oluşturan bazı grupların dışlanmasına ya da kent mekânizmasında yok sayılmasına neden olmaktadır. Lefebvre’e göre kent hakkının amacı da bu noktada belirginleşmektedir. Lefebvre, kent hakkı ile kentsel mekânın kontrolünü iktidar ve sermayeden alıp kentte yaşayanlara aktararak kentsel mekânın temelini oluşturan güç ilişkilerini yeniden yapılandırmanın mümkün olduğunu savunmaktadır (akt. Sadri, 2011: 49).

Lefebvre’nin gözden kaçırdığı nokta kamusal/özel ayrımında kendisini göstermektedir. Lefebvre, özel alana girmeden kent hakkını sadece kamusal alan üzerinden açıklamaktadır. Fakat ilerleyen zaman göstermiştir ki; farklılıklar sadece kamusal alan ile sınırlı değildir. Mücadele verilmesi gereken alan sadece kamusal alan değildir. Lefebvre, özel alandaki farklılıkların da mücadele gerektirebileceğini gözden kaçırmaktadır.

Günümüzde bunun en önemli örneklerinden birisi LGBT hareketleridir. Özel alanda beliren farklılıklar için mücadele veren bu grup kent hakkı için özel alan/kamusal alan ayrımını ortadan kaldırmaktadır.

Kent hakkı kentte bulunan belirli sınıf ya da grupları değil, bütün sınıf ve grupları içermektedir. Kentin içinde bulundurduğu farklılıklar Lefebvre'e göre iki türdür: Birincisi, gündelik yaşamın ritminden, kapitalizmin çalışmasını deneyimlemekten kaynaklanan uyarılmış/küçük farklılıklardır ki bunlar daha yüzeysel olan farklılıklardır. Diğer farklılıklar ise daha derinliği olan, sosyo-politik olarak bir araya gelme potansiyeli taşıyan ve dolayısıyla tarihsel ve niteliksel dönüşüm yapma potansiyeli olan insan toplulukların deneyimledikleri farklılıklardır (akt. Kurtoğlu, 2011: 23). Lefebvre'nin farklılık vurgusu ile kentte bulunan sadece sınıf ya da cinsiyet farklılıkları değil çok daha fazlası yer almaktadır. Örneğin; kadınlar, çocuklar ya da engelliler gibi kent hakkını farklı deneyimleyen gruplar da vardır.

Harvey de Lefebvre gibi kent hakkının değişim ve kurtuluş olacağı düşüncesine vurgu yaparak, kent hakkının kendinde bir amaç olmaktan ziyade, kapitalist üretim tarzını bütüncül olarak alaşağı etmek için uygun bir çıkış noktası olabileceğini savunmaktadır (akt. Saraçoğlu, 2014, <http://www.arkitera.com>). Harvey'in kent tanımında değişim daha fazla ön plana çıkmaktadır. Çünkü Harvey kent hakkını var olana erişim hakkından ziyade, var olanı değiştirme hakkı olarak nitelendirmektedir. Harvey, bu odak noktasını da şöyle ifade etmektedir:

“Eğer, deneyimle ve düşünerek, hayatlarımızı aşırı stresli, yabancılaştırıcı, ya da sadece aşırı renksiz, rahatsızlık verici ve tatmin etmeyi bulursak, o zaman niteliksel olarak farklı bir tür kent inşa ederek bu gidişatı değiştirmeye ve kendimizi yeni bir imaj altında yeniden yaratmaya hakkımız vardır.” (Harvey, 2006: 83-84).

Harvey'e göre kent hakkı kent kaynaklarına ulaşma bireysel özgürlüğünden çok öte bir şeydir: Kenti değiştirerek kendimizi değiştirme hakkıdır (Harvey, 2003b: 939). Bu şekilde kenti yaşam alanı olarak gören bireyler kenti dönüştürebilmekte ve bunun devamında kendilerini de gerçekleştirebilmektedirler.

Marcuse'ye (2014: 56) göre kentteki bütün haklar talep edilmeli, bu haklar için mücadele edilmeli ve bu haklar korunmalıdır. Bu hakların elde edilmesi ise ancak kent hakkının elde edilmesi ile mümkündür (Zeybekoğlu Sadri, 2005: 1). Ayrıca Marcuse, Lefebvre'nin kent hakkı için talep ve çılgılık benzetmesine bir ayrım getirir. Marcuse'ye (2014: 56) göre, zorunlu ihtiyaçlardan ve yasal haklardan yoksun kalanlar için kent hakkı, bir çılgılık iken; diğer şeyler için kent hakkı bir taleptir. Marcuse kent hakkı ile ilgili düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır:

“Kimsenin başkalarını mülksüzleştirme hakkı, başkalarını sömürme hakkı, tahakküm/ bastırma/ davranışlarını manipüle etme hakkı olamaz. Bu nedenle kent hakkı, bütün hakları herkes için talep etmek anlamına gelmez. Kent hakkı, geleneksel şehirlere dönüş isteği olarak düşünülemez. Sadece tek bir şehirle değil toplumun bütünüyle alakalı bir taleptir. Gelecekteki kent; kent ve taşra arasındaki hiyerarşik ayrımın ortadan kalktığı, kentsel bir toplumun bulunduğu bir yer olacaktır.” (akt. Bergen, 2016, <http://www.mmg.org.tr>).

Kent hakkı bireysel bir haktan ziyade kolektif bir haktır. Çünkü bu hak kentin dönüşümünü gerçekleştireceği için kentte yaşayan, kentten faydalanan bütün bireyleri etkilemektedir. Ayrıca bu dönüşüm bütün bireylerin isteklerine ve katılımlarına göre şekillenmektedir. Kent hakkı kullanımı aynı zamanda ihtiyaçlar piramidinin de en üstünde yer alan kendini gerçekleştirmeyi de beraberinde getirmektedir. Bireyler bu hakkın kullanımı ile kente dahil olabilmekte; bu hakkı kullanarak isteklerini gerçekleştirebilmektedirler.

Önceki dönemlerde toplumsal hareketler kent hakkı adı altında toplanmamak ile birlikte hak mücadelelerinin sonunda kazanılması istenen haklar arasında yer almaktadır. Örneğin 1955'te Rosa Parks'ın Montgomery Otobüs Eylemi ile başlayan süreçte istenen eşitlik ise de özüne bakıldığında, siyahîlerin kent hakkını kazanma sürecini de içermektedir. Ya da Bolşevik Devrimi'nde dışlanan grup olan işçi, emekçi sınıfının burjuvaziye karşı kendini kabullendirme savaşını da içermektedir. Her kent hakkı mücadelesi aynı zamanda ezilen farklı grupların hak arama çabasını da getirmektedir. Örneğin; 1789 Fransız Devrimi sürecinde köylüler Krallığa başkaldırırken sadece köylü sınıfı değil; Olympe De Gouges gibi kadınlar için bir mücadele anlamına gelmektedir.

Kent hakkı kavramının özünde de farklı grupların kente ve kentsel hizmetlerle bütünleştirilmesi, eşit faydalanması ve her grup için eşit yarar sağlaması gerekmektedir. Nitekim her toplumsal harekette grup farklı olsa da talep edilen her devrim için kimi zaman siyasal, kimi zaman sosyal hakların arasına kent hakkı da eklenmektedir.

Bugün kent hakkı uluslararası ve yerel hukuki dayanaklarla desteklenmektedir. Birçok belge kent hakkını güvence altına almakta ve içeriğini belirginleştirmektedir. Uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel ölçeklerde çeşitli platformlarda gerçekleşen görüşmeler sonucunda varılan uzlaşmalarla elde edilen ilkeler, kentlerde yaşayan ya da kentleri geçici süreler için kullanan tüm insanların bu haklara sahip olduklarını ifade etmekte, yerel yönetimlerin de bu hakları koruma, gerçekleştirme ve bunlara saygı duyma konusunda sorumlu olduklarının altını çizmektedirler (Zeybekoğlu Sadri, 2005: 3).

Mekân ve zaman olarak farklılık göstermek ile birlikte resmi belgeler genelinde kent hakkı bağlamında kabul edilen 14 hak bulunmaktadır: Eşitlik ve ayrımcılığa

uğramama hakkı, barınma hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, çalışma hakkı, güvenlik hakkı, katılım ve demokratik temsil hakkı, uyumlu gelişme hakkı, çevre hakkı, alt yapı ve kamusal hizmetler hakkı, ulaşım hakkı, kültür hakkı, dinlence ve spor hakkı, bilgi edinme hakkı.

Avrupa Kentsel Şartı 1980-1982 yılları arasında Avrupa Konseyi'nce düzenlenen ve "Yerleşmelerde Daha İyi Yaşam" sloganını benimseyen "Kentsel Rönesans İçin Avrupa Kampanyası" kapsamında geliştirilmiş kentsel politikaların bir ürünü olarak karşımıza çıkmıştır (Erbay ve Yener, 1999: 79). Bu Şart, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ne dayanmış ve kentlerde yaşayan insanların temel haklara sahip olduklarını ilan etmiştir. Kentte şiddet, kirlilik ve rahatsız edici bir çevreden korunma; yerel topluluklarının yönetiminde demokratik katılım; uygun konut, sağlık, kültür ve dolaşım olanaklarına sahip olma hakları olarak sıralanan bu haklar kent hakkının farklılık vurgulaması gibi kentteki bütün farklı grupları kapsayacak şekilde tüm kent sakinleri için geçerli olmuştur (Avrupa Kentsel Şartı, <http://www.coe.int>; Kristiansen, 2006: 96).

Avrupa Konseyi Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Konferansı'nın Mart 1992'de gerçekleştirdiği toplantısında kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı'ndan yola çıkılarak Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu (The European Declaration of Urban Rights), ortaya çıkarılmıştır (Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu, 1992, <https://wcd.coe.int>; Zeybekoğlu Sadri, 2008: 38). Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu, kent sakinlerinin hakları, fiziki kentsel çevrenin iyileştirilmesi, mevcut konut stokunun iyileştirilmesi, kentlerde sosyal ve kültürel olanakların oluşturulması, sosyo-ekonomik kalkınma ve halk katılımının geliştirilmesi gibi ana temalardan oluşmuştur. Bu deklarasyonun başlıkları güvenlik; kirlenmemiş, sağlıklı bir çevre; istihdam; konut; dolaşım; sağlık; spor ve dinlence; kültürler arası kaynaşma; kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre; işlevlerin uyumu; katılım; ekonomik kalkınma; sürdürülebilir kalkınma; mal ve hizmetler; doğal zenginlikler ve kaynaklar; kişisel bütünlük; belediyeler arası iş-birliği; finansal yapı ve mekânizmalar; ve eşitlik (Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu, 1992, <https://wcd.coe.int>; Bağce, <http://www.siyasaliletisim.org>) gibi birden çok hakkı kapsayacak şekilde düzenlenmiştir.

Avrupa Kentte Kadınlar Şartı (1994) (European Charter for Women in the City) kent hakkına toplumsal cinsiyet perspektifinden bakan ve kadınların bu hakka erişimini güçlendirmeyi hedefleyerek 1994 yılında kaleme alınan bir belgedir. Belçika'dan EURO CULTURES, Almanya'dan FOPA Dortmund, Fransa'dan GROUPE CADRE DE VIE, Yunanistan'dan PRAXIS ve Hollanda'dan SEIROV-NIROV örgütlerinin bir araya

gelerek 1994 yılında yayınladıkları Avrupa Kentte Kadınlar Şartı kentte kadın ve erkek tüm vatandaşların farklı ihtiyaç ve beklentilerini dikkate alacak demokratik bir tartışma ortamı oluşturmaya katkıda bulunmak amacıyla yeni bir kent planlama felsefesi hedeflemiştir (Zeybekoğlu Sadri, 2008: 38; Sadri, 2011: 50).

Avrupa Kentte Kadınlar Şartı'nda (1994), kadınların da aktif vatandaşlar olarak kentte planlama, konut, ulaşım, çevresel kalite ve sürdürülebilirlik, güvenlik, eğitim, çalışma, gibi konularda karar verme süreçlerine katılımları ve bu alanlarda fırsat eşitliğinden faydalanmaları gündeme getirilmekte ve toplumsal cinsiyet konusuna planlama felsefesinde yer verilmesi ve kadınların gündelik yaşamla ilgili bakış açılarının politik bir mesele olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır (Zeybekoğlu Sadri, 2008: 39). Şart toplumsal cinsiyete duyarlı kentlere doğru 12 noktaya vurgu yapmıştır (Avrupa Kentte Kadınlar Şartı, 1994, <http://www.unesco.org>):

1. Kadınların aktif vatandaşlığı;
2. Karar verme ve demokraside tam eşitlik;
3. Eğitimden araştırmaya, çalışma alanlarında, kent ve ülke planlamasındaki tüm mesleklerde, kentsel mekânda, barınmada, kentte dolaşım ve güvenlikte eşit fırsatlara sahip olma;
4. Bilgiye erişim ve kendi yeterliliklerini güçlendirmek için çeşitli mekânlara sahip olma;
5. Kadınların gündelik yaşamının politik bir konu olarak ele alınması ve kadınların sosyal bağlarını geliştirecek araçlara erişimlerinin sağlanması;
6. Kadınların doğal çevreyi koruma politikalarına dâhil edilmeleri;
7. Tüm kadınlara toplumsal güvenlik ve dolaşım hakkı;
8. Barınma ve habitat hakkı;
9. Toplumun tüm alanlarında özellikle de eğitimde toplumsal cinsiyet bağlamında bir perspektifin geliştirilmesi;
10. Tüm üniversiteler, araştırma enstitüleri ve tüm disiplinlerde toplumsal cinsiyet konusunda fikirler yürütülmesi ve pilot projeler üretilmesi;
11. Toplumsal cinsiyet, özellikle de kalıplaşmış yargılardan kurtulma;
12. Bahsedilen madde başlıklarının ve bu şartın güçlendirilmesi için tüm ağların kullanılması.

Bu maddeler kadınların kent hakkını kullanmaları açısından cesaretlendirici niteliktedir. Ancak henüz kadınların bu haklarının tam anlamıyla hayata geçtiğini söylemek mümkün değildir.

Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı bölgesel bir belge olarak 2000 yılında kabul edilmiştir. Bu belgeye göre de tüm kentliler kent yaşantısına ve vatandaşlığa katılabilmektedir. Belgede geçen bütün haklar herkes için geçerli olduğu için, her vatandaş diğerlerinin haklarını özgürlük ve dayanışma içinde koruyacağı inancını beslemiştir (Zeybekoğlu Sadri, 2008: 39).

2001’de kabul edilen Brezilya Kent Yasası (Brasil The Statute of the City) yerel bir belge özelliği taşımaktadır. Ülke Anayasası’nca güvence altına alınması önem taşımaktadır. Bu yasa belediyeleri, insan haklarının ve kent haklarının sağlanmasından sorumlu tutmakta; yerel yönetimlerin kentsel gelişmeyi ve toprak kullanımını kontrol etmesini sağlamaktadır (Zeybekoğlu Sadri, 2008: 39). Brezilya Kent Yasası’nın kent mülkiyetinin sosyal fonksiyonlarının anayasal ilkelerinin yorumlanmasına yönelik kavramların oluşturulması; belediyeler tarafından farklı bir kentsel düzenin inşası için yeni araçların düzenlenmesi; kentlerin demokratik yönetimi için süreçlerin belirlenmesi ve özel ve kamusal kentsel alanlarda yasadışı yerleşmelerin kapsamlı olarak düzenlenmesi için yasal araçların belirlenmesi olmak üzere belirli başlıkları bulunmaktadır (Brezilya Kent Yasası, 2001, <https://www.cbd.int>).

Dünya Kent Hakkı Şartı (2004) (World Charter on the Right to the City), 2001 yılında Brezilya’da kabul edilen Kent Yasası’ndan ilham alınarak oluşturulmuştur (Uzunçarşılı Baysal, 2014, <http://www.kuzeyormanlari.org>). Bu şart kentlere, güçsüz gruplara yönelik pozitif ayrımcı politikalarla, etkin politik, ekonomik, kültürel ve sosyal katılımı sağlaması ve insanların eşitlik, özgürlük ve gelişimini engelleyen ekonomik ve sosyal engelleri ortadan kaldırması sorumluluğu vermektedir (Zeybekoğlu Sadri, 2008: 40). Bu belgenin kentin demokratik yönetimi; kentin toplumsal işlevi; mülkiyetin toplumsal işlevi; vatandaşlık hakları; ayrımcılık yapmamak, eşitlik; kırılgan grupların korunması ve özel sektörün toplumsal sorumluluk taahhüdü olmak üzere yedi ana başlığı bulunmaktadır (Uzunçarşılı Baysal, 2014, <http://www.kuzeyormanlari.org>).

2006 yılında yerel olarak kabul edilen Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı (Montreal Charter of Rights and Responsibilities), kamu hizmetlerinin sürekli iyileştirilmesine yönelik olarak kentin sorumluluklarını belirlemekte ve kent yönetimi, vatandaşlar ve seçilmiş kişiler arasında sıkı bir ilişkinin oluşmasını öngörmektedir (Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı, 2006, <http://ville.montreal.qc.ca>; Koenig, 2006: 11; Zeybekoğlu Sadri, 2008: 41).

Tablo 1.1. Kent Hakları ve Belgelerde Bunlara Karşılık Gelen Madde Numaraları

Haklar/ Şartlar	Avrupa Kent Hakları Deklarasyonu (1992)	Avrupa Kentte Kadınlar Şartı (1994)	Avrupa Kentte İnsan Haklarını Koruma Şartı (2000)	Brezilya Kent Yasası (2001)	Dünya Kent Hakkı Şartı (2004)	Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı (2006)
1. Eşitlik ve ayrımcılığa uğramama	20	1, 2, 3	1, 2, 4, 6, 10, 12, 16	-	1, 2	1, 2, 16, 30
2. Barınma	4	8	4, 10, 16	2, 4, 7, 10, 48	14	18
3. Sağlık	6	-	6, 17	4	18	-
4. Eğitim	-	10	6, 10, 13	-	15, 20	-
5. Çalışma	3	-	14	2	16	16
6. Güvenlik	1	7	26	-	3, 11	25, 26
7. Katılım ve demokratik temsil	12, 18	1, 2, 4, 5	4, 6, 8, 9, 20, 28	2, 4, 40, 43, 44, 45	2, 4, 8, 9, 11, 20	5, 15, 16, 18
8. Uyumlu gelişme	13, 14	6	1, 18, 19, 21	2	2, 3, 14, 20	6, 7, 24
9. Çevre	2, 16	-	6, 18, 19	1, 2, 4, 26, 32, 35	19	7, 23, 24
10. Alt yapı ve kamusal hizmetler	15	8	5, 6, 7, 12, 23	2, 3, 4, 28, 42, 46	3, 12, 14	10, 18, 24, 27, 28
11. Ulaşım	5	7	4, 20	2	13	24, 28
12. Kültür	8, 9, 10	9, 11	2, 6, 13, 15, 19	2, 37	1, 3, 17	8, 9, 12, 13, 16, 20
13. Dinlenme ve spor	7	-	10, 21	2	17	11, 21, 22
14. Bilgi edinme	-	4, 12	7, 8, 9, 11, 23, 24	40	5, 6	4, 16

Kaynak: Zeybekoğlu Sadri, 2008: 42.

Tabloda görüldüğü gibi 1990'lı yıllar sonrası birçok uluslararası belge çok sayıda maddesiyle kent hakkına yer vererek kullanımını sağlamayı amaçlamaktadır.

Kent hakkı unsurlarından olan demokratik ve şeffaf bir ortamın oluşturulması ile kent mekânının uyumlu gelişmesi ve kentte yaşayan tüm kentlilerin bu gelişmeden eşit bir şekilde faydalanabilmesini amaçlamaktadır (Zeybekoğlu Sadri, 2008: 60). Kent hakkı ile yaşlılar da, işçiler de, siyahiler de katılım göstererek hem kent içindeki demokratik yapıyı hem de çok kültürlülüğü ve çok sesliliği korumaktadır.

Lefebvre ve Harvey'in de vurguladığı gibi kent hakkı bireysellikten ziyade ortaklaşma gerektirmektedir. Bireylerin ortak bir amaç doğrultusunda kent hakkını kullanmak üzere mücadele etmesi gerekmektedir. Bireylerin kolektif hareketi ile oluşacak toplumsal hareketler kentliliği kent hakkı çerçevesinde ve kentsel/vatandaşlık taleplerini niteliksel dönüşümler çerçevesinde kavramlaştırarak politik eylemliliklerine yön vermeleri, iyi yaşamı kurmanın anahtarı gibi görünmektedir (Kurtoğlu, 2011: 23). İyi yaşamın kent

hakkı kullanımıyla sağlanabileceği ve bunun için de mücadele etme ve ortaklaşma gerekliliği toplumsal hareketlere kaynaklık etmektedir.

1.4. Kent Hakkı Kullanımı Sonucu Gelişen Toplumsal Hareketler

Kentler ilk ortaya çıktıklarından beri içerisinde farklılıkları ve beraberinde eşitsizliklerin meydana geldiği mekânlardır. Kentsel mekânda yaşayan bireyler farklı gruplara mensup olmakla birlikte eşitsizliklere karşı mücadele etmekte ve eşitlik talebinde bulunmaktadır. Her toplumsal gruba eşitlik vaat eden kent hakkının kullanımı bu nedenle eşitlik talebinde bulunan toplumsal hareketlere neden olabilmektedir.

Toplumsal hareket kavramı Lorenz von Stein tarafından ilk kez 1864 yılında yayınladığı “1789’dan Günümüze Fransız Toplumsal Hareketleri’nin Tarihi” (Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich von 1789 bis auf unsre Tage) adlı çalışmada siyasi bir mücadeleyi ifade edecek şekilde kullanılmaktadır (Tilly, 2008: 20). Anthony Giddens, toplumsal hareketi “*bir toplumsal değişim sürecini gerçekleştirmeye ya da engellemeye çalışan çok sayıdaki insanın bir araya gelmesi*” olarak tanımlamaktadır (Giddens, 2013: 1076). Touraine ise bu hareketleri önemli kaynakların toplumsal kullanım biçimlerini, ele alınan toplumda kabul görmüş ekin sel yönelimler adına gerçekleştirmeyi amaçlayan toplu eylemler olarak görmektedir (Touraine, 2002: 88). Bu genel tanımların haricinde farklı tanımlamalar var olmasına karşın, zaman ve mekân içerisinde toplumsal hareket içeriği değişmektedir. Her toplumsal hareketin meydana geldiği topluma özgü karakterler taşıması nedeniyle tek geçerli bir tanımlama mümkün değildir.

Kesin tanımlama olmamakla birlikte birçok yazara göre toplumsal hareketlerde bulunması gereken ortak unsurlar mevcuttur. Bu unsurlar toplumsal hareketler nasıl olması gerektiğini de açıklamaktadır. Örneğin, Giddens’in tanımında “*çok sayıdaki insanın bir araya gelmesi*”; Touraine’nin tanımındaki “*topl u eylemler*” vurgusu ile kolektivit e ye göndermede bulunmaktadır. Tarrow’a göre de toplumsal hareketler, “*elitlere, otoritelere, başka gruplara ya da kültürel kodlara karşı, elitler, diğer gruplar ve unsurlarla kalıcı bir etkileşim içinde, ortak hedeflere sahip ve dayanışma içinde olan bireyler tarafından geliştirilen kolektif eylemler*” olarak tanımlanmaktadır (Tarrow, 2011: 7). Yine Giddens’a paralel düşünen Tarrow’a göre sosyal bir hareketin meydana gelebilmesi için insanların örgütlenmiş olmaları gerekmektedir (Kökalan Çımrın, 2010: 48). Tarrow ayrıca kolektivite ile birlikte çatışmacı yöne vurgu yapmaktadır. Kentler farklı toplumsal grupların bir arada bulunduğu ve doğal olarak her zaman ortak bir paydada buluşulamayan mekânlardır. Kentlerde farklı düşünceler, kimlikler, sınıflar bulunmaktadır. Kentlerin sahip

olduğu farklılıklar her zaman uyumlu olamamaktadır. Çünkü her grubun çıkarı ağır bastığı için, bu çıkar farklılıkları çoğu zaman çatışmaya dönüşmektedir. Bu nedenle toplumsal hareketlerin çıkış noktasında eyleme geçen tarafın çatışmacı karakteri de bulunmaktadır.

Bir başka tanım ise Castells'den (1983: 304-305) gelmekte ve toplumsal hareketleri egemen sınıfın çıkar ve değerlerine karşı kentin yapısının dönüşümünü amaçlayan toplu, bilinçli eylem olarak tanımlamaktadır. Castells'in düşüncesinde toplumsal hareket, ortak bir kimliğe sahip, çatışmacı ve çatışmaya girdiği yapıya karşı alternatif bir model ya da çözümü olan hareket biçimi olarak üç unsuru barındırmaktadır (akt. Kökalan Çımrın, 2010: 49). Castells, toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında sistemin aksamasını göstermektedir. Kentleri ortak tüketim mekânı ve işgücünün yeniden üretiminin sağlandığı mekânsal birimler olarak gören Castells, ihtiyaçların devlet ve yerel yönetimler tarafından karşılanmadığı noktada sistemin bozulduğu ve bunun insanları harekete geçirdiğini savunarak; toplumsal hareketlerin genel niteliklerini de üç maddede açıklamaktadır (Castells, 1983: 328; Akkoyunlu Ertan, 2007: 65; Karl Marx 1818-1883 ve Frederich Engels 1820-1895: Ekonomi Politik Yaklaşım Max Weber 1864-1920: İdeal Tip Olarak Kent, <http://sosyolojisi.com>): Kentte ya da kentle ilgili oluşmaları; yerel-bölgesel temelli olmaları ve üç temel amaç çevresinde örgütlülük kazanmaları; toplu-tüketim sorunları, etnik-kültürel kimliğin tanınması istemi ve siyasal olarak kendini yönetme amacıyla örgütlülük kazanmaları.

Della Porta ve Diani (1999: 19-20) toplumsal hareketlerin başka bir noktasına vurgu yapmaktadır. Onlara göre, toplumsal hareket, aniden gelişen ve birkaç saat süren bir eylemlilik biçimi değildir. Burada toplumsal hareketin sürdürülebilirliği ön plana çıkmaktadır. Toplumsal hareket başladığı ve sonlandığı anla sınırlı bir eylem değildir. Toplumsal eylemler sonlansa dahi bunun etkileri devam etmekte ve çoğu örnekte kurumsallaşmaktadır. Örneğin; Fransız Devrimi bir toplumsal hareket olarak 1789 yılında gerçekleşmiş olmakla birlikte etkisi uzun yıllar devam etmiş ve eylemler sonlansa dahi kendi sistemini kurmuş ve birçok ülkeyi etkilemiştir.

Toplumsal hareketlerin tam olarak nerede ve ne zaman başladığı ile ilgili kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü bireylerin birlik halinde oluşturduğu toplumların ortaya çıkış tarihi ile toplumdaki huzursuzlukların başladığı söylenebilir. Eşitsizlik ve adaletsizlikler toplumsal yaşamın temel gerçekleri olmuş; kentleşme süreciyle birlikte kentlerde başkaldırı, direnişler ve toplumsal hareketler de ortaya çıkmaya başlamıştır.

Toplumsal hareketler, 18.yüzyılın sonlarında Batı ülkelerinde şekillenmeye başlayıp, 19. yüzyılın başlarında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da yaygın kabul görmüş

ve aynı yüzyılın ortasında belli unsurların sağlam birlikteliği içinde perçinlenmiştir. Tilly toplumsal hareketleri birleştiren üç unsur göstermiştir: Hedef otoritelere yönelik yapılan ortak hak talebi kampanyaları; özel amaçlı dernekler, halk mitingleri, medya demeçleriyle gösterileri içeren hak talebi girişimleri ve amacın makul olması, birlik, sayı ve bağlılığı halkın temsil etmesi (Tilly, 2008: 22).

18. yüzyılın ikinci yarısı o dönemin toplumsal hareketlerinin niteliklerini belirleme açısından ayrı bir öneme sahiptir. Tilly'e göre bu tarihten itibaren toplumsal hareketlerde üç nitelik ön plana çıkmıştır: Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak taleplerinde bulunan, sürgit, organize halk girişimi; çeşitli politik eylem türlerinin gerçekleştirilmesi; ve makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık (Tilly, 2008: 17).

Özellikle Sanayi Devrimi toplumsal hareketlerin belirginleşmesinde önemli bir dönemdir. Bu dönem öncesi ve sürecinde işçi kesimin maruz kaldığı eşitsizlikler; kötü yaşam ve çalışma koşulları toplumsal hoşnutsuzlukları doruk noktasına çıkartmıştır. Bu dönemlerde vergi ayaklanmaları, ekmek ayaklanmaları, seçim mücadeleleri, grevler hem örgütlülük düzeyinde hem de süreklilik bakımından artarak gelişmiştir (Çetinkaya, 2008: 18). Egemen kesimin sahip olduğu ayrıcalıklara karşı işçi kesiminin değişim talebi, bu dönemdeki hareketlerin özünü oluşturmuştur.

18. yüzyılın sonuna damgasını vuran hareket ise 1789 Fransız Devrimi olmuştur. İşçilerin tepkilerini dile getirdiği hareket devrim ile sonuçlanmıştır. Fransız Devrimi ortaya çıkardığı sonuçlar ile kapitalizm açısından da bir dönüm noktası olmuş; halk kitlelerinin dünya sahnesine çıkmasını ve modern ulus-devlet ile vatandaş egemenliğini getirmiştir (Ağartan vd., 2008: 30).

Zaman içerisinde toplumsal hareketlerin içeriği zenginleşmiş; yöntemlerini de geliştiren hareketlerde grevler, gösteriler, seçim kampanyaları, toplanmalar, bildiri kortejleri, programlı kalkışmalar, yasama meclislerinin istilası gibi farklı yollara başvurulmuştur (Gümrükçü, 2007: 108).

19. yüzyıl sonu toplumsal hareketlerinin içerisine ulusal kurtuluş mücadeleleri de eklenmiştir. Ulusalcı hareketler emperyalizm karşısındaki duruşları ile birlikte kapitalist dünyanın ekonomik sistemi karşısında bir sistem karşıtı hareket görevini üstlenmiş ve bu durum ulusalcı hareketlerin toplumsal hareketlere dahil olmasına neden olmuştur (Şendeniz, 2012: 19). Türk Devrimi de gösterdiği özellikler bakımından ulusalcı hareketler içerisinde yer almıştır.

Genel olarak toplumsal hareketlerin tarihine bakıldığında ilk temsilcilerin kentsel sınıf hareketleri olduğu görülmektedir. Sınıf hareketlerinin temel amacı, kapitalist sistemin

yaratmış olduğu sınıfsal çelişki ve eşitsizliklerin yok edilmesi (Kökalan Çımrın, 2010: 51); ulusalcı hareketler ulus-devlet inşa sürecinde dış güçlere karşı bağımsızlık adına gerçekleşmiştir.

Toplumsal hareketlerde kadınların, toplumsal cinsiyet üzerinden gerçekleştirdiği eylemler de görmek mümkündür. Toplum için genel bir kadın tipi bulunmakta ve kadınlardan buna uygun davranması beklenmektedir. Bu noktada devreye giren kavram ise “toplumsal cinsiyet” kavramıdır. Toplumsal cinsiyet tanım itibari ile cinsiyetlere bağlı olarak toplum tarafından belirlenen rolü ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı, kadınla erkeğin toplumda üstlendikleri rollerin sosyal, ekonomik ve kültürel yönden tanımlanmasını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet olgusu cinsiyetten farklı olarak kadını ve erkeği biyolojik olarak incelemek yerine, onlara toplum tarafından atfedilen statüleri, rolleri ele almaktadır. Cinsiyetin kişisel özellikleri ötesinde toplumsal yapılarla ve ilişkilerle bağlantılı bir öznellik boyutu olan toplumsal cinsiyet kavramı kız ve oğlan bebekler olarak dünyaya gelen insanların yaşamda başlarına gelen pek çok olay sonucu kadın ve erkeğe dönüşmeleridir. Cinsiyeti doğa belirlerken, toplumsal cinsiyeti kültür belirlemekte ve toplumsal cinsiyet kimliği hakkındaki anlayışlar, bunlarla bağlantılı olan cinsel tutum ve eğilimlerle birlikte, çok erken yaşlarda oluşmaktadır (Johnston, vd. 2001: 563-584). Cinsiyet doğum ile birlikte gelirken, toplumsal cinsiyeti etkileyen dinsel, kültürel, çevresel faktörler bulunmaktadır. Yani cinsiyet doğarken; toplumsal cinsiyet sonradan oluşmakta ve toplum tarafından inşa edilmektedir. Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet arasında ayrımında Butler cinsiyeti, bedenlerin benzetilmeye çalışıldığı hayali birer kurgu, toplumsal cinsiyeti ise, yaradılışını sürekli ve düzenli olarak gizleyen bir inşa; kültürel bir kurgu olarak üretme ve sürdürme yönünde kolektif sözleşme olarak açıklamaktadır (Butler, 2008: 229). Bir insana doğduğu andan itibaren toplumsal cinsiyetin gerektirdiği role göre davranılmaktadır. Toplumsal cinsiyet beraberinde cinsiyet ayrımcılığını getirmektedir. Örneğin kadınların annelik görevi ile bağlantılı olarak kız çocukların bebek ya da evcilik oynarken; erkeklerin daha dışa dönük, aktif oyunlar oynaması gibi. Bu fark ilerleyen yaşlarda daha da derinleşmekte ve kadınlar çoğunlukla annelik ve eşlik gibi toplumsal cinsiyetleri ile erkekler ise mesleki ünvan gibi statülerle tanımlanmaktadır (Payne, 1997: 255). Cinsiyet ayrımcılığının pratikte kadınlar aleyhine işlediği birçok toplumda gözlemlenmekte ve kadınların sadece özel alanda kalması kadınların gittikçe geri plana atılmasına ve cinsiyet ayrımcılığının daha da kültürel yerleşmesine sebep olmaktadır. Toplumsal cinsiyete göre yapılan ayrımcılık cinsiyet rollerinin doğal ve değişmez, biyolojik varlığımıza bağlı şeyler olduğu varsayımına dayanmakta ve bu farklılık, aynı

zamanda, eşitsizliğin ve ayrımcılığın meşrulaştırılmasına neden olmaktadır (Aksu, 2011: 1, <http://www.secbir.org>). Bu ayrımcılığın sebebi sadece biyolojik etkenlere değil, politik, ideolojik, ekonomik ve kültürel yapılara dayanmaktadır (Güzel, 2014: 187). Kadın ve erkekler arasındaki cinsiyete bağlı ayrılık kadınların toplumsal statülerini belirlemektedir. Kadın ve erkeğin eşit olmadığı açıktır. Çünkü eğer eşit olsalardı, kadın ekonomik olarak bağımlı olmayacak, daha fazla ümitsizlik ve önemsizlik hissetmesine yol açılmayacak, cinsel ve ekonomik olarak sömürülemeyecektir. Mackinnon'ın ifadeleriyle cinsiyet ayrımcılığı yasası yaklaşımına göre, eşitlik bir farklılık değil bir denklik, cinsiyet ise bir denklik değil bir farklılıktır (MacKinnon, 2003: 247-249).

Kadın-erkek ayrımcılığının en önemli sebeplerinden birisi toplum tarafından yaratılan kadın imgesidir. Buna göre kadınlar duygusal, bilinçsiz, güçsüz, erkekler tarafından korunması gerek varlıklardır. Erkekler ise özgürlük, güç, cesaret, zeka gibi niteliklere sahiptir. Bu yaratı kadınların özel alana hapsedilmesinde en önemli etkenlerdendir. Çünkü kadınlar kamusal alanda kendilerine yetecek kapasiteye sahip değildirler. Ataerkil düşüncenin de beslediği bu fikre göre kadınlar özel alanda, ev ve aile içinde kalmalıdır. Çünkü doğdukları andan itibaren yemek yapımı, çocuk bakımı, dikiş dikme gibi işler öğretilerek buna hazırlanmışlardır. Kadının kendisini başka bir varlığa bağlı olarak tanımlayabilmesi kadın için aynı zamanda bir kimlik sorunu oluşturmaktadır. Fakat kadınlar, erkeklerden bağımsız olarak da tanımlanabilmektedir. Sadece erkekler ile olan ilişkileri ile değil, bundan öte varlık göstermektedirler.

Kadınlar açısından toplumsal hareketlere neden olmak ve toplumsal hareketlerde yer almak, toplumsal cinsiyet rollerinin dışına çıkarak kamusal alanda kendilerine yer bulabilmek anlamına gelmektedir. Erkekler göre, kadınlar açısından ahlak dışı bir alan olarak görülen kamu, kirlenerek ve “kargaşa dolu, almış başını giden bir girdap” içine sürüklenerek erdemlerini yitirme tehlikesine girdikleri bir yer anlamına gelmektedir (Sennett, 2013: 41). Kamusal alanının kadınlar için ahlaksız olduğu düşüncesi ile hareket eden erkekler tarafından özel alanla sınırlanan hayatlarını reddeden kadınlar erkekler ile her alanda eşit oldukları vurgusu ile eylemlere geçmişlerdir.

Toplumsal hareketlerde yer alanlar kadınlar eylemleri kendilerini kamusal alana katabilmektedirler. Kamusal alana katılarak haklarını elde etme düşüncesi kadınları gösterilerde ön saflara yerleştirmekte, sokaklara dökmekte, yayınlar yaptırmakta ve bir takım kurumları ortaya çıkarmalarını sağlamaktadır (Çardak, 2012: 58). Çeşitli araçlarla kent hakkını kullanan kadınlar yer aldıkları hareketlere kendi haklarını da eklemektedir.

Fakat sonrasında erkekler tarafından kamusal alanda dışlanma istekleri kadınların tepkisine yol açmaktadır.

Toplumsal hareketlerin kazanımlarının kadınlar açısından erkekler ile eşit haklar getirmemesi birinci dalga kadın hareketlerinin de itici gücü olmuş ve toplumsal cinsiyet rollerinin ötesine geçen kadınlar haklarını talep etmişlerdir. Toplumsal hareketler kadınların kendilerine yüklenen rol kalıplarına, yaşam tarzlarına bir başkaldırı olarak ortaya çıkmıştır (Çardak, 2012: 39). Kadınlar iş, eğitim, oy hakkı gibi temel haklarını talep etmişlerdir. Oy hakkı talep eden kadınlar Mecliste reformlar ile kendi lehlerine olmak üzere değişimleri gerçekleştirebileceklerini düşünmüşlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan kadın hakları savunucuları kadınların erkeklere yaslanmaması gerektiğini; kendi çıkarlarının farkında olması gerektiğini savunmuştur. (Rowbotham, 2011: 45, 140).

Rowbotham'a göre (2013: 10) kadınların toplumsal hareketlerde iş ve siyasal talepleri dışlanmalarına yol açmış; erkeklere bağımlılıklarını ve boyun eğişlerini sorgulanır hale getirmiştir. Toplumsal hareketler de hakları için mücadele eden kadınlar ile birlikte kadın hakları hareketi kimi kadınlara diğer haksızlık ve eşitsizliklere direnme, toplumsal ve ekonomik yaşamı daha geniş biçimde etkileme konusunda esin kaynağı olmuştur. Özellikle 1789 Fransız İhtilali sürecinde kadınların siyasette, eğitimde, kamusal alanda eşitlik yönündeki talepleri birinci dalga kadın hareketlerine kaynaklık eden unsurlardan olmuştur. Olympe De Gouges'un "Kadın ve Kadın Vatandaş Hakları Bildirgesi" ve Mary Wollstoncraft'ın "Kadın Haklarının Bir Savunusu" kitabı bu dalganın önemli teorik altyapısını oluşturmuştur.

Olympe De Gouges'un da yer aldığı Fransız İhtilali ile İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi yayınlanmış, kişi hak ve özgürlükleri yasal güvence altına alınmıştır. Ancak insan hakları konusundaki dönüşümün temel noktası sayılabilecek Fransız devrimi, cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kalkması konusunda olumlu bir etkiye sahip olmamıştır. Kadınların taleplerinin karşılanmaması, kadınlar açısından hakları ve konumlarını sorgulama itici güç olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen Fransız İhtilali gibi toplumsal hareketleri düşünüldüğünde kadın haklarının odak noktasında eşitlik, özgürlük, eğitim, iş gibi temel haklar yer almıştır. Toplumsal hareketlerde yer aldıkları kamusal alanın dışında kalmak istemeyen kadınlar kamusal alanda, erkekler tarafından değil, bizzat kendileri tarafından temsil edilmeyi istemişlerdir (Çardak, 2012: 40). Tezde yer alan devrimci kadınlar ve dönemin kadın hakları savunucuları kadınların siyasi, sosyal ve ekonomik alanlarda erkekler ile eşit konuma gelmesini talep etmişlerdir. 1979 yılında kabul edilerek 1981 yılında yürürlüğe giren Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan

Kaldırılması Sözleşmesi (CEDAW) ile güvence altına alınan “toplumsal cinsiyet eşitliği” de bu noktada ortaya çıkmaktadır. CEDAW’ın ilk maddesi de kadınların medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve diğer alanlardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlamayı ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (CEDAW, www.unicef.org). Bu maddeden de anlaşılacağı üzere toplumsal cinsiyet eşitliği kişilerin cinsiyete bağlı olmaksızın eşit hak, sorumluluk ve fırsatlardan yararlanması anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğine bakıldığında niteliksel ve niceliksel anlamlar taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği niceliksel olarak, kadınların eşit temsillerine ve toplumun her alanında dengenin sağlanmasına yönelikken; niteliksel olarak, kalkınma önceliklerinin oluşturulması sürecinde kadınlarla erkeklerin eşit etkilerinin bulunmasına ve kadınlarla erkeklerin sonuçlardan eşit biçimde yararlanmalarının sağlanması anlamına gelmektedir (Sayer, 2011: 22).

Tezde yer alan devrimci kadınlar daha adil, daha özgür ve daha demokratik bir hayat isterken; kadın-erkek eşitliği talebi de beraberinde gelmiştir. Devrimci kadınlar kent hakkı oluşumunda öncü oldukları gibi, kadın ve erkeklerin eşit hak, fırsat ve yükümlülüklerle sahip olması fikrini de ortaya atarak toplumsal cinsiyet eşitliğinin gelişmesi adına önemli adımlar atmışlardır. CEDAW’dan çok önce de “Fransız Devrimi’nin kadın hakları savunucularından Olympe De Gouges’un “*Kadınların giyotine gitme hakları varsa; kürsüye çıkma hakları da olmalıdır.*” şeklindeki ifadesi örneğinde olduğu gibi kadınların her alanda varlığı ve erkekler ile eşit konumda olmaları desteklenmiştir. Kadınlar toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden erkekler tarafından belirli kalıplar ile sınırlandırılırken; devrimci kadınlar bu kalıpları yıkmamanın yanında kadın-erkek eşitliğinin tüm alanlarda genişlemesi için toplumsal hareketlerde yer almışlardır. Böyle devrimci kadınlar kamusal alanlarda da erkekler ile eşit katılım göstermişlerdir. Hem kendi taleplerini hem de kadınlar haklarının gelişmesi açısından bilincin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

Tez çalışmasında yer alan devrimci kadınların da talepleri erkekler ile eşit koşullarda ve yasal olarak tanınan haklar olmuştur. Kent hakkını kullanarak haklarını talep eden kadınların başarıları da birinci dalga kadın hareketlerinin başarısına katılabilmektedir. Bolşevik Devrimi sonrası kadınlara tanınan siyasi ve sosyal eşitlikler buna örnek oluşturmaktadır.

Kavramın ilk çıktığı noktada da siyaset kavramı bulunmaktadır. Mülk sahibi olan kesimin mülksüzler üzerindeki boyunduruğu ve bunu sürdürme arzusu iki sınıf arasında siyasi bir çatışma zemini oluşturmaktadır. Bu çatışma kendisini ileri götürerek toplumsal hareketleri ortaya çıkarmaktadır (Yıldırım, 2012: 21). Yani siyasi çatışmalar kendisini toplumsal hareket olarak ortaya çıkarmaktadır.

Geçmiş dönemin toplumsal hareketlerinde siyasal hareketler ile toplumsal hareketler arasındaki ayrım çok keskin değildir. Çünkü sosyal bakımdan eşitsizliğe maruz kalan gruplar siyasi alanda yer bulabildiği takdirde bunu bir harekete çevirebilmektedirler. Castells'in toplumsal hareket ile siyasal hareket ayrımında siyasal hareket, toplumsal yararların dağılımını, toplumsal bir topluluğu örgütlü bir eylem grubuna dönüştürme yoluyla değiştirmeye çalışırken; toplumsal hareket, çelişkiler içeren yapısal bileşimle karşılaşılması sonucunda belirli bir örgütlenme biçimiyle ortaya çıkmaktadır (Castells, 1983: 270-273). Touraine ise bu ayrımda siyasal ideolojilerin çoğunun, sadece siyasal eylemin her zaman özel kalacak isteklere genel bir önem kazandırabileceğini ve toplumsal hareket düşüncesinin her toplumsal yapılanmanın merkezinde bir temel çatışmanın olduğunu kanıtlamaya çalıştığını savunmaktadır (Touraine, 2005: 124). Siyasal hareketler, kitlelerin siyasi zeminde seslerini duyuramadıkları takdirde ortaya çıkmaktadır. İçerisine sosyal eşitsizlikleri de katan siyasal hareketler devrime de dönüşebilmektedir. Toplumsal ve siyasal hareketin en somut örneklerinden olan 1789 Fransız Devrimi de bunun göstergesidir. Hem sosyal eşitsizliğe, hem de siyasi dışlanmışlığa maruz kalan Fransız köylüleri hem krallığın yıkılışına hem de sınıflar arası eşitsizlik ve ayrımcılığa karşı mücadele vermişlerdir. Sonraki bölümlerde ele alınacak olan Olympe De Gouges da, Krallık tiranına ve aynı zaman toplumsal cinsiyet eşitsizliği açısından kadınların ezilmişliğine karşı mücadele vermiş, kadın hareketinin öncüsü olmuştur.

Toplumsal hareketlerin başarıya ulaşmasında önemli bir etken kitlelerin büyüklüğüdür. Kent hakkı gibi tekil değil kolektif bir eylem gerektiren hareketler sisteme karşı muhalefet gerçekleştirirler. Le Bon eylemi gerçekleştiren bu kitleleri psikolojik açıdan değerlendirerek, hareketlerin temelini oluşturan kitle gücünün doğuşunu, önce zihinlerde yavaş yavaş ekilen bazı fikirlerin yayılmasıyla, sonra da o zamana kadar sadece teoride kalmış bazı düşünceleri eyleme geçiren kimselerin birleşmeleriyle ortaya çıktığını belirtmektedir (Le Bon, 2009: 7).

Mevcut düzende kendilerini ifade edemeyen grupların toplumsal değişimin ürettiği sosyal rahatsızlıkların dışa vurumu olduğu kadar, toplumsal grupların taleplerini ve ihtiyaçlarını da ifade etmesinin yollarından biri olarak kabul edilebilmektedir (Alpman,

2013: 20, <https://www.academia.edu>). Yani eşit haklarından mahrum bırakılan bireylerin bu haklarını almak için başvurduğu yöntemlerden birisi olmaktadır. Taleplerini iletmede sistem mekanizmaları yetersiz kaldığı noktada bireyler eyleme geçerek seslerini daha fazla duyurabilmektedirler. Toplumsal hareketler zaten sistem eksiklerine karşı bir muhalefet oluşturduğu için başarıya ulaştığı noktada bu eksiklikleri giderme için çabalamaktadır. Çoğu örnekte bu eksiklerden birisi de demokrasi ve eşitlik talebidir. Toplumsal hareketlerin ortaklaştıkları noktalar daha eşit, daha demokratik ve daha adil bir sistem talebidir. Toplumsal ve siyasal anlamda dışlanmış bireylerin, eşitsizliğe maruz kalmış bireylerin eşit ve demokratik katılımını öngören sistem çağrısıdır. Örneğin Rosa Parks ile başlayan siyahilerin toplumsal eylemleri kendilerini dışlayan sistemi değiştirme amacı taşımaktadır. Sınırlı ve belirli koşullar altında siyasi haklara sahip olan ve sosyal anlamda ikinci sınıf vatandaş muamelesi gören siyahiler, devrim ile eşit haklara sahip olmayı amaçlamaktadır. Toplumsal hareketler aynı zamanda sivil toplumu da daha aktif hale getirerek hem kent, hem de ülke düzeyinde sivil toplumun katılımını arttırmaktadır. Aynı zamanda toplumsal hareketler halk tarafından gerçekleştirilen ve onlar tarafından yönlendirilebilen eylem olması bakımından siyasi ya da sınıfsal otoritelerden bağımsızdırlar.

Toplumsal hareketlerin kamusal alanla kesiştiği nokta, kitleler halinde ortak bir çıkar uğruna bir araya gelen toplulukların isteklerini ifade ettikleri kentsel mekânlar olarak, toplumsal hareketlerin meydana geldiği yerler olmasıdır (Çelik, 2010: 9). Kentsel kamusal alanlar insanların gündelik ilişkilerini gerçekleştirebildiği ve bütün bireylerin ortak kullanımında bulunan alanlardır. Arendt (1994: 74-75), kamusal alanı, herkese açık olan, insanların sınırlama olmaksızın, uyum içinde bir araya geldikleri, birlikte hareket ettikleri yerler olarak ifade etmektedir. Peters ve Cmiel (1997: 259-260) kamusal alanı açık, görülebilir, kolektif ve herkesin rahatlıkla girebildiği yerler olarak; özel alanı ise kapalı, görünmez, bireysel ve yasak bölgeler olarak nitelendirmektedir. Kentler kamusal alan olarak bu niteliklerin sergilendiği alanlardır. Meral Özbek ise kamusal/özel alan ayrımını irdelerek niteliklerini belirlemekte ve şöyle ifade etmektedir:

“Kamusal ve özel arasında kurulan ayrımın farklı biçimlerinin altında yatan ve analitik olarak birbirinden oldukça ayrı olan iki temel kriter saptanabilir. Birinci kriter, görünürlüktür. Bu kriter, gizlenmiş ya da kendi içine çekilmiş olan ile açık olan, ortaya çıkarılmış ya da erişilebilir olanı birbirinden ayırdeder. İkinci kriter ise, kolektiftir. Bu kriterde, bireysel olan ya da bireye ilişkin olan ile kolektif olan ya da topluluğun ortak yararını etkileyeni birbirinden ayırt eder. Bu ikinci ayrım kriteri, belli bir sosyal kolektifin parçası(özel) ile bütünü(genel) arasındaki ilişki biçimini de alabilir.” (Özbek, 2004: 44).

Kamusal alanlar, kentler büyüdükçe ve toplumsal grupları farklılaştıkça insanların ilişkiye geçtiği gruplar da çeşitlenmektedir. Sennett'e göre kentler artık yalnızca aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi değil, görece çok çeşitli insanları içine alan, tanıdıklar ve yabancıların oluşturduğu kamusal alan anlamına da gelmektedir. Bu noktadan sonra kamusal alan çok çeşitli, karmaşık toplumsal gruplar kaçınılmaz olarak bir araya geldikleri, çoğunlukla odak noktası büyük şehirler olan alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Sennett, 2013: 33-34).

Kamusal alan denilince akla gelen önemli isimlerden birisi ise Habermas'tır. Habermas kamusal alanını şu şekilde açıklamaktadır:

“Kamusal alan kavramıyla her şeyden önce, toplumsal yaşamımız içinde, kamuoyuna benzer bir şeyin oluşturulabildiği bir alanı kastederiz. Bu alana tüm yurttaşların erişmesi garanti altına alınmıştır. Özel bireylerin kamusal bir gövde oluşturarak toplandıkları her konuşma durumunda, kamusal alanın bir parçası varlık kazanmış olur.... Yurttaşlar ancak, genel yarara ilişkin meseleler hakkında kısıtlanmamış bir tarzda yani toplanma, örgütlenme, kanaatlerini ifade etme ve yayınlama özgürlükleri garantilenmiş olarak tartışabildiklerinde kamusal bir gövde biçiminde davranmış olurlar.” (Habermas, 2004: 95).

Bu nedenle, kentler tüm yurttaşların kent hakkını kullandıkları, örgütlendikleri, toplumun geneline sözlerini söyledikleri ve değişimi gerçekleştirdikleri alanlardır. Habermas'a göre (2013: 107) kamusal alanlar herkes tarafından ulaşılabilirlikleriyle genel hale geldikleri için herkes kamusal alandaki tartışmalara dahil olabilmektedir.

Toplumsal hareketlerde kolektivite, ortak çıkar, amaç unsurları bizi kamusal alana yönlendirmektedir. Toplumsal hareketlerin mümkün olduğunca çok katılımcı ile gerçekleştirilmesi; böylece etkisinin daha fazla olması beklenmektedir. Kamusal alan herkese açık ve ortak kullanımda olan bir alan olarak buna kentler aracılığıyla zemin hazırlamaktadır. Kamusal alan farklı toplumsal grupların bir arada bulunabileceği, ortak payda oluşturabileceği alanlar olarak düşünüldüğünden, kent hakkında da kendine yer edinen farklı grupların ortak hizmet alabileceği mekânlar olarak kamusal alanlar kitlelerin sisteme yönelik eleştirilerini seslendirebileceği ve muhalefet gösterebileceği sahnedir.

Kentte yaşayan bireyler kamusal alanda ortak haklarından, Lefebvre'e göre diğer haklardan üstün olan kent hakkı taleplerinde bulunmaktadırlar. Bu nedenle kent hakkı için yola çıkan kitleler toplumsal hareketlere ve hatta devrimlere neden olabilmektedir. Her ne kadar kent hakkı adı altında olmasa da ortaya çıktıkları andan itibaren kitleler kent hakları için mücadele vermektedirler. Örneğin devrimci kadınlar devrime katıldıklarında amaçlarının kent hakkını almak olarak açıklamaları mümkün değilken, aslında

mücadeleleriyle kent hakkını kullanmış; resmi kararların bu yönde değişmesi için bildirge yayınlamış ya da örgütler kurarak kent dinamiklerini etkilemişlerdir.

Erkekler kadar kadınlar da her zaman kendi işleri için gerekli kaynakları artırmaya yönelik olarak örgütlenmekte (Mackenzie, 2002: 250) ve toplumsal hareketlerde yer almaktadırlar. Toplumda farklı bir grubu oluşturan kadınlar için haklarını savunmak her zaman daha zor olagelmektedir. Kadınlar toplumun en çok dışlanan kesimlerinden birini oluşturmaktadır. Bir toplumda bir kesim dışlanırken, o kesimin kadınları her zaman daha fazla dışlanmaya maruz kalmaktadırlar. Örneğin; Fransa ve Rusya’da işçiler ezilirken, işçi kadınlar ya da işçilerin eşleri daha çok ezilmişlerdir. Bu nedenle Olympe De Gouges da, Rosa Parks da, Kollontay da kadınlar için ayrıca mücadele vermek zorunda kalmışlardır. Ayrıca kadınlar her toplumsal harekette başrollerde yer almalarına rağmen tarih sadece “erkek kahramanlar”ı görmüş ve yazmışlardır. Tez konusu olan kadınlar ise eril tarihe isimlerini kazıyarak hem dönemlerinde kadınların hakları için mücadele vermiş hem de yüzyıllar boyu kadınlara yol gösterici olmuşlardır. Bu kadınlar özel alana hapsedilmelerine rağmen kamusal alanlara sıçramayı başarmış kadınlardır. Eğer De Gouges, Kollontay ya da Benazir Bhutto olmasa, kadınların hak mücadelesi eksik kalacaktır. Çünkü her kadın mücadeleye bir taş, bir ışık eklemiştir. Bu nedenle çalışmaya konu olan kadınlar yüzyıllar sonra dahi kadınların toplumsal ve kentsel etkileri bakımından zamansız olacaklardır.

1.5. Kent ve Devrim

Devrim süreçleri başladıkları mekânlardan bağımsız olarak en büyük etkileri kentlere yapmaktadır. İster köylü/kırsal kesim tarafından başlatılsın ister kentliler tarafından başlatılsın devrimin getirdiği yenilikler ilk olarak kentlerde gözlemlenmektedir.

Tarihsel açıdan da bakıldığında, her ülkenin temel çelişkilerinin, başlıca tarihsel, toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerinin toplandığı ve sürekli hareket halinde olduğu bir büyük kent vardır (Çubukçu, 2014, <http://www.evrensel.net>). Bu kentler devrimlere ev sahipliği yapmaktadır.

Devrimin gerçekleşmesinin kent üzerinde etkisi çok yönlü olmakta; bu etki hem sosyal, hem siyasal, hem fiziksel olarak kendini göstermektedir. Örneğin; Fransız Devrimi sonrası gelişen süreçler esnasında burjuvazi nesnel-fiziki koşulları da hesaba katan bir program çıkararak olası bir yeni devrimi nasıl önleyebileceğine ilişkin planlar geliştirmiş ve Paris kentinin bir işçi devrimine mekânsal temel teşkil etmesini olanaksızlaştıracak şekilde yeniden planlanması öngörülmüştür. Paris’te Napolyon, dar sokaklarda barikat

kurmanın kolay, isyancıları bastırmakla görevlendirilmiş olan askerlerinin hareketinin ise çok zor olduğunu anlamış ve bu nedenle barikat kurmasını imkânsız kılacak, askerler içinse hızlı erişim sağlayan yeni bir kent planı hazırlanmasını emretmiştir (Çubukçu, 2014, <http://www.evrensel.net>). Başka bir örnek olarak 1917 Devrimi sonrası kentlerde burjuvazi sınıfının otoritesinin işareti olan şatolar, görkemli konutlar yerini daha mütevazı ve sıradan yapılara bırakmıştır.

Kent ve devrim arasındaki ilişki karşılıklıdır. Kent devrimi hazırlarken, devrim kentin yapısı ve konumunu değiştirmektedir. Örneğin; Türk Devrimi sonrası ülkenin siyasi başkenti İstanbul olmaktan çıkarılmış, başkent Ankara'ya geçirilmiştir.

Devrim sonrası kenti oluşturan bireyler için de değişiklikler kaçınılmazdır. Birçok örnekte devrimler insanların kentsel hakları açısından olumlu gelişmeler getirmiştir. Daha despot, daha katı hiyerarşik sınıfları olan toplumlarda devrim kentin daha fazla insana hizmet etmesi, paylaşılması anlamına gelmektedir. Örneğin; Amerika'da siyahîlerin gerçekleştirdiği devrim, onları kentin dinamiklerini etkileyen ve kentli haklarını kullanan yurttaşları haline getirmiştir.

Devrim sonrası iktidara sahip olan kişilerin ideolojileri, fikirleri de kenti etkilemektedir. Kent ve siyaset başlığı altında da görüldüğü gibi kentler ile siyaset arasında ayırtılamaz olan ilişki toplumsal hareketler sonucu devrimleri getirebilmektedir. Devrimle birlikte eskinin izlerini silecek politikalar geliştirilmekte ve bu kentin hem toplumsal hem de fiziki yapısını etkilemektedir.

1.6. Devrim ve Devrimci

Kentleri siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel gibi farklı yönleriyle etkileyen devrimler kolay gerçekleşebilen olaylar olmadığı gibi, belirli bir birikim ve cesaret gerektirmektedir. Bununla birlikte, devrimler genel itibari ile kentlerin fiziki, sosyal, ekonomik, siyasi, kültürel değişimlerine neden olmaktadır. Pratikte bütün kenti, toplumu etkileyen devrime kavramsal açıdan bakılacak olursa; Türk Dil Kurumu devrimi “*Belli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik; Çevrilme, katlanma, bükülme; İnkılap; İhtilal*” olarak tanımlamaktadır (TDK, <http://www.tdk.gov.tr>). Devrim için farklı düşünürler farklı açıklamalar getirmektedir. Örneğin; Hobbes'a göre devrim, çevrimsel bir hareket ve dünyanın meydana getirdiği her çeşit adaletsizliğin ve budalalığın hikâyesi anlamına gelmektedir (Mastnak, 2006: 67-68). Litre, “Fransız Dili'nin Sözlüğü” kitabında devrimi “*eski ile yeni arasındaki geçiş süreci*” olarak tanımlamaktadır (akt. Kaymaz, 2012: 6). Bu tanımlamaya paralel olarak Saint Simon devrimi eskiyle yeninin bir arada yaşayamaması

olarak görmekte; Fransız Devrimi üzerinden tanımlama getirerek devrimi şöyle açıklamaktadır:

“Eskinin amacı fetihtir, yeninin üretim. Birinin bayrağı dogmaydı, ötekinin akıl. İster istemez çatışacaklardı. Fransız Devrimi altı yüzyıl önce başlayan oyunun son perdesi; tarihin çökmeye mahkûm ettiği müesseseleri yerle bir eden zelzele.” (akt. Meriç, 2002: 117).

Marx ve Engels’e göre devrim, *“mevcut dünyayı köklü bir biçimde dönüştürmek, var olan duruma pratik olarak saldırmak ve onu değiştirmek”* anlamına gelmektedir (Marx-Engels, 1999: 49). Marx ve Engels’in tanımlamalarında da varolan düzeni kaldırarak yeniliklerin gelmesi vurgulanmaktadır. Kıvılcımlı’ya (Kıvılcımlı, <https://www.marxists.org>) göre devrim, sosyal bir değişiklik yapmak için belirli şartlar ve yöntemlere göre yapılan bir savaş anlamını taşımaktadır.

Devrim kavramı içerisinde değişimi barındırmaktadır. Her toplum zaman zaman değişimler geçirmekte ise de devrim olabilmesi için bu değişimlerin köklü ve nitelikli bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu değişiklikleri sadece siyasi alanla sınırlamak mümkün değildir. Kökten değişimler, yani devrimler siyasal alanda olduğu kadar ekonomi alanında ya da kültürel alanda da gerçekleşebilmektedir. Örneğin 14. yüzyıl ile başlayan ve 16.yüzyıla kadar devam eden kültürel değişiklikleri içeren Rönesans, aynı zamanda bir “Kültür Devrimi”dir (Tanilli, 2006: 81).

Devrimlerin temelinde ekonomi de olabilmektedir. Ekonomik devrim Marx’ın çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Devrimin merkezine ekonomiyi koyan Marx “Ekonomi Politighin Eleştirisine Katkı” kitabının önsözünde şu açıklamayı yapmaktadır:

“Gelişmelerin belirli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde devindikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan, mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar.” (Marx, 2005: 39).

Nitekim dünya tarihini etkileyen Sanayi Devrimi de üretim tarzındaki köklü değişiklik nedeniyle ortaya çıkmış ekonomi temelli bir devrim olmaktadır.

Devrimci teoriler arasında yer alan topyekûn devrim anlayışı çerçevesinde, eski rejimin tüm kurumlarının bağlı olduğu ana noktayı hedef alıp, onu yok etmek amaçlanmaktadır (Çalışkan, 2006: 36). Bu süreçte eski rejim kurumları ortadan kaldırılmakta, yeni rejim kurumları oluşturulmaktadır.

Devrim sistem değişikliğini beraberinde getirebilmektedir. Örneğin, Sanayi Devrimi’nde feodalizm çökmüş ve yerini kapitalizm almıştır. Sosyalistlere göre gerçekleşecek devrim ile bundan sonra kapitalizmin yerini sosyalizm alacaktır. Çünkü nasıl kapitalizm ilk başta ilerici bir rol oynamış ama zaman içinde insanlığın gelişimi önünde bir engel haline gelmiş olan feodalizmin bağrından doğup, bir süre sonra onun

yerini almışsa; aynı şekilde, kapitalizm de bir zamanlar ilerici bir rol oynamış olmasına karşın, bugün insanlığın daha fazla ilerlemesinin önünde bir engel haline gelmiştir ve yerini sosyalizme bırakması kaçınılmaz olarak gözükmeaktadır (Karasu, 2011: 5).

Zaman açısından da devrim sadece gerçekleştiği an itibari ile sınırlı kalan bir eylem olmadığı gibi devrimin kendi değerlerini sisteme yerleştirmesi için süreklilik gerekmektedir. Sosyalist devrimci ve aynı zamanda Bolşevik Devrimi kahramanı Lenin bu sürekliliği sosyalizm için şöyle açıklamaktadır:

“Tüm toplumsal ilişkiler çok uzun bir süre ve iç mücadeleler içinde dönüşüm geçirir. Toplum deri değiştirmeye devam eder. Değişimin her aşaması dolaysız olarak bir öncekinden köklenir. Bu süreç zorunlu olarak siyasi bir nitelik taşır, yani değişim halinde olan toplum içindeki çeşitli grupların çatışmaları ile gelişir. İç ve dış savaşlar yerlerini “barışçı” reform dönemlerine bırakır. Ekonomi, bilim, aile, ahlak ve günlük hayattaki devrimler, karmaşık karşılıklı etkiler içinde gelişir ve toplumun dengeye ulaşmasına engel olur. Sosyalist devrimin sürekli niteliği burada yatmaktadır.” (Lenin, 2007: 16).

Devrim yapmak, sistemi değiştirmek amacıyla şiddeti kabul etmektir; daha doğrusu toplumsal yapıda bir değişimi etkilemek için bir şiddet stratejisinin amaçlanarak yürürlüğe konması anlamına gelmektedir (Skocpol, 2004: 40).

Devrimci kimdir sorusuna yanıt aradığımızda devrimleri gerçekleştirenler ve bu yönde çaba gösterenlerin devrimciler olduğunu belirtebiliriz. Türk Dil Kurumu’na göre devrimci “belirli bir alanda hızlı, köklü ve nitelikli değişiklik yapan kimse; devrim yapan veya devrime bağlı olan kimse, ihtilalci; inkılapçı kimse” anlamında kullanılmaktadır (TDK, <http://www.tdk.gov.tr>). Devrimci, baskı altındaki topluluk, toplum veya halkların baskılara karşı koyarak mevcut sistemi yıkmaya ve bunun yerine yeni bir sistem yaratma çabasında olan kişilere denildiği de görülmektedir (Devrimci, <http://wikisozyalizm.org>). Bu tanımlardan da anlaşılacağı gibi devrimciler, devrime katılmakta ya da destek sağlamaktadırlar.

Devrimci, kendi idealleri doğrultusunda devrim için mücadele eden kişiler için de kullanılan bir kavramdır. Devrimciler, kendi dünya görüşü ve idealleri doğrultusunda toplumda "kökten" değişim isteyen ve değiştiren kişilerdir ve var olan sisteme karşı gelerek kökten değişim için ve devrim sonrasında devrimin gerektirdiklerini yerine getirmek için çabalayanlardır. Devrimciler, yaşamıyla, fikirleriyle, alternatif projeleriyle bunu kitlelere kabul ettirerek sistemsal bir dönüşümün yolunu açabilmektedirler (Kılıç, 2014, <http://enginerkiner.org>). Devrimci aynı zamanda düşüncelerini kentsel kamusal alanlarda kitlelere aktarırken kent hakkını kullanan bireylerdir. Çeşitli siyasal araçları kullanarak da kentsel dinamikleri harekete geçirenlerdir.

İlk bölümde kentlerin ortaya çıktıkları dönemden itibaren değişim süreçlerine değinilmiştir. Bu bağlamda kentin tarihçesi ve kente bakış açıları incelenmiştir. Farklı kent kuramları tarafından geliştirilen teoriler ile kentlerin yapısı ve doğasını etkileyen unsurlar ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde devrim süreçlerinde kent hakkını kullanarak mücadelesini veren kadınların yaşadıkları toplumsal koşullar ve mücadeleleriyle kentsel dinamiklere etkileri ve kent hakkına katkıları ele alınacaktır.

İkinci bölümde yer alan devrimci kadınlar kent hakkını kullanarak kent hakkının oluşumuna katkı sağlamış ve kent dinamiklerini değiştirerek kendi dönemleri için de hakların genişletilmesinde rol almışlardır. Kent hakkı kavramının literatürde yer almadığı dönemde devrimci kadınlar, devrim süreçlerinde talep ettikleri haklar ile kent hakkının oluşumunda öncü olmuşlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

DEVRİMLER VE DEVRİMCİ KADINLAR

2.1. 1789 Fransız Devrimi

“Eşitlik, Kardeşlik, Özgürlük”

Fransız Devrimi'nin gerçekleştiği Paris kenti bugün küresel bir kent olarak ifade edilmektedir. Paris sadece bugün bulunduğu konumu ile değil, sahip olduğu geçmiş ile de dünyanın en önemli kentleri arasında yer almaktadır. Çünkü Paris kenti tarihinde dünyanın en önemli devrimleri arasında yer alan 1789 Fransız İhtilali'nin gerçekleştiği, toplumsal hareketin örgütlendiği, yeni taleplerin oluştuğu kenttir.

1789 tarihinde harekete geçen topluluklar Le Febevre'nin 1968 yılında kent hakkı kavramını başlangıcında sorduğu gibi “Daha adil bir düzen nasıl sağlanabilir?” sorusunda olduğu gibi Krallığın eziyetlerine karşı adil, demokratik, eşit bir yaşam harekete geçmiştir. Henüz o dönemde kent hakkı kavramı olarak değerlendirmeseler de bir krallığı yıkan devrimciler, kent hakkı kavramı içeriğinde yer alan hakları için mücadele vermiştir. Nasıl kent hakkı farklı toplumsal grupları içeriyorsa, bu devrim de işçi, yaşlı, kadın, genç gibi farklı toplumsal gruplar ile büyük bir katılımı sağlamıştır.

Fransız Devrimi her ne kadar geniş bir toplumsal grup yelpazesine sahip olsa da ortaya çıkan sonuç bütün toplumsal gruplar açısından eşit olmamış; bazı gruplar talep ettikleri hakları alamamıştır. Bu gruplardan arasında kadınlar da yer almıştır. Kuşkusuz ki devrim için bütün eylemlerde yer alan kadınlar devrim sonrası haklarını alamamışlardır. Bu nedenle bu devrimin ortaya çıkardığı fikirlerin, siyasi mekanizmaların yanında bir de devrimci kadın yaratmıştır: Olmype De Gouges.

Olympe De Gouges devrimin vermediği hakları kadınlar için almak üzere mücadele etmiş; fakat idam kararı ile hayatını kaybetmiştir. Her ne kadar Gouges kadınların haklarını almasına tanık olamasa da onun fikirleri kadınların mücadelesinde yol gösterici olmuştur.

2.1.1. Fransız Devrimi Tarihçesi

Fransız Devrimi öncesi ve sürecinde siyasal ve sosyal ortamın özetini yapmak devrimin hangi koşullar altında olduğunu bizlere göstermektedir.

Fransız Devrimi'ne kadar Fransa Kralı'nın üzerinde başka bir güç olmamış; Kral gücünü Tanrıdan alarak kullanmış ve hiç kimse bu güce karşı koyamamıştır. Güç öylesine merkezileşmiştir ki; 18. yüzyılda 14. Louis “*Devlet benim!*”, 15. Louis ise, 13 Mart 1766'da yaptığı bir konuşmada, “*Yüce iktidar yalnız bendedir. Yasama gücü kayıtsız şartsız*

yalnız bendedir. Toplum düzeni tamamıyla benden doğar, milletin hak ve menfaatleri tabii ki bende toplanmıştır ve yalnız benim elimdedir" demiştir (Yakut, 1999: 69-70). Kral ile birlikte bütün yüksek memuriyetleri, komutanlıkları ele geçiren asiller de siyasal alanda yer almıştır. Büyük çoğunluğu Kral ile birlikte sarayda yaşayan bu sınıf ülkenin gelir kaynaklarını sömürmüş, kararlarını topladıkları meclislerde istekleri doğrultusunda alabilmiştir. Bir diğer imtiyazlı kesimde ruhban sınıfı olarak rahipler yer almıştır. Bu iki sınıf büyük ayrıcalıklara sahipken toplumun üçüncü sınıfını ayrıcalıkları bulunmayan ezilen, Tiers-Etat (üçüncü sınıf) oluşturmuştur. Üçüncü sınıf kendi içerisinde köylüler ve burjuvaziden oluşmuştur. Bu sınıfın siyasal düzeni dönüştürmek için atacağı adımlar öncesinde Fransız Devrimi'ni önemli ölçüde etkileyen düşünür ve siyaset adamı, rahip Emmanuel Sieyes'in "Üçüncü Sınıf Nedir?" adlı broşüründe, bu sınıfı tanımlamak üzere sorduğu sorular ve verdiği yanıtlar şöyle olmuştur:

"Üçüncü sınıf nedir? Her şey.

Yürürlükteki siyasal düzende üçüncü sınıfın yeri nedir? Hiç.

Üçüncü sınıfın amacı nedir? Siyasal düzende bir yeri olmak." (akt. Yakut, 1999: 73).

Ülkede kralın yanında yer alan rahipler ve asiller ile birlikte sahip oldukları otorite sayesinde özellikle köylüler üzerine koydukları acımasız yasalar ve vergiler ile üçüncü sınıfı ezmişlerdir. Üretici konumunda olan üçüncü sınıfın yönetimde yer alamaması, tüketici konumundakiler tarafından sömürülmesi gelecek devrimin habercileri olmuştur. Fransa uzun süren savaşlar başta olmak üzere giderek borçların artması nedeniyle mali krizin içerisine girmiştir. Saray borçlar karşısında köylüleri daha da zorlayacak adımlar atmıştır. Ülkede hem idari hem mali krizlerin artması üzerine soylular çözüm olarak sunulan tüm toprak sahiplerinden vergi alınma ihtimali sonrasında Saray, 1614'ten beri kapalı olan parlamentonun (Etats-Generaux) yeniden oluşturulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır (Armaoğlu, 1997: 35; Mumcu, 1996: 4).

Öncesinde vergi yükümlülüğü sadece üçüncü sınıfa aitken, soylular buna karşı parlamentoyu tercih etmişlerdir. Bu parlamentoyu toplama kararı devrim için atılan ilk adım olarak tarihe geçmiştir. Parlamento oluşturulmakla birlikte orta sınıf beklediği ilgiyi görememiş, yönetimde istediği dereceye gelemeyeceğini anlayınca burjuva-otorite savaşını başlatmıştır (Göze, 2000: 544; Sander, 1998: 145). 9 Temmuz 1789'da "Milli Meclis"i "Kurucu Meclis" olarak adlandıran burjuva sınıfı, kralın bu meclisi dağıtması üzerine devrim süreci başlamıştır.

Siyasi ve idari anlamda yaşanan gelişmelerin yanında, Fransız Devrimi fikri olarak da "Aydınlanma"dan etkilenmiştir. Aydınlanma ile insana atfedilen önem artmış, insan aklının yüceliği vurgulanmıştır. Sıkı bir merkezi gücün yönetiminde olan Fransa'da

insanların ayrı ayrı öneminin vurgulanması yönetim değişikliği için bir düşünsel altyapı oluşturmuştur.

1789 yılının 14 Temmuz’unda Bastille Hapishanesi’nin basılması ile başlayan devrimin sonrasında 26 Ağustos 1789’da “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” kabul edilmiş ve devrim resmi bildirimini kazanmıştır (Hobsbawn, 2003: 72)(EK 1). 17 maddeden oluşan bu bildiri Fransa ile sınırlı kalmayarak bütün ülkeleri ve insanları etkileyecek tarihsel bir belgeye dönüşmüştür. “Eşitlik, özgürlük ve kardeşlik” sloganları ile başlayan devrim bildirisi de bunları vurgulamıştır. Bildirinin 1. maddesi bütün herkese eşitlik ve özgürlük vaat ederken, sonrası kadınlar için hayal kırıklığı yaratmıştır. Devrim için erkekler kadar kadınlar da mücadele vermiş, fakat bildirgede göz ardı edilmişlerdir.

Her ne kadar devrim Fransa’da gerçekleşmiş olsa da etkileri tüm dünyada sonuçlar getirmiştir. Devrim ile birlikte yayılan milliyetçilik, eşitlik, özgürlük düşünceleri ile birlikte imparatorluklar parçalanmış, ulus-devletler ortaya çıkmış, tüm dünyadaki insanlar tebaa olmaktan çıkıp “vatandaş” olmuşlardır. Tek bir otoritenin zulmü altında yaşayan insanlar için ilham ve cesaret kaynağı olan devrim tüm dünyada otorite ve sınır değişikliklerine neden olmuştur. Bu devrim sadece Fransa’nın değil, bütün dünyanın; sadece erkeklerin değil, bütün insanların devrimi olmuştur.

Eşitlik ve özgürlük konusunda göz ardı edilen kadınlar en büyük baskınlarda da, en kanlı meydanlarda da yer almışlardır. 14 Temmuz’da Bastille Sarayı’nı işgal edenlerin başında da kadınlar; 1792’de kralın tahttan indirildiği sırada da orada yer almışlardır. 5 Ekim’de Versailles Sarayı’na ilk yürüyenler de kadınlar olmuşlardır. Kadınların mücadelesi öylesine büyümüş ve dikkat çekmişti ki; 23 Mayıs 1795 tarihinde, kadınların beşten fazla kişiden oluşan gruplar halinde toplanmaları yasaklanmış ve aksine davrananların tutuklanacağı duyurulmuştur (akt. Çakmak, 2007: 728-729).

Herkes için eşitlik vaadi ile başlayan devrim sonucunda kadınlar yine ikinci plana atılmıştır. Kadınların kamusal alandan çekilmesi gerektiğine inananlar için kuşkusuz ki, bu eşitlik sadece erkekler arasında geçen eşitlik anlamına gelmiştir. Özgürlük ise, sadece erkeklere verilmesi gereken bir hak olarak düşünülmüştür. Kadınların devrim öncesinde olduğu gibi eve hapsedilmesi ve erkeğe itaatkâr olması gerektiği savunulmuştur.

Fakat erkeklerin onları dışlamaları kadınların vazgeçmesi için engel olmamıştır. Kadınlar için bu devrim ile beklenen sadece idari yönetimde söz sahibi olmaktan öte olmuştur. Gücün merkezinin değişmesi için verilen bu mücadele aynı zamanda kadınlar için hak mücadelesine dönüşmüştür. Sadece özel alana, evin içine hapsedilen kadın devrim

ile sınırlarını genişletme ve siyasal ve toplumsal alanda yer alma amacıyla hareket etmişlerdir.

Kadınlar devrim öncesinde de erkeklerden çok daha fazla ezilmiş, çok daha fazla dışlanmışlardır. Bir köylü karısı, bir köylü erkekten her zaman daha fazla ezilmiş ve bu kadınların direncini arttırmıştır. Kadınlar nasıl devrim için mücadele ettilerse, kendi haklarını devrimcilerden almak için de mücadele etmişlerdir. Devrim ile her ne kadar İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ile kadın-erkek eşit miras alma hakkı, 1792’de kadınların kamusal belgelerde tanıklık yapma hakkı gibi medeni hakları (Çakmak, 2007: 732) kazanmış olsalar da bu yeterli gelmemiştir. Bu noktada Çakmak (2007: 733) “*Kendi kocasını seçme hakkına sahip olan veya kocasını boşama özgürlüğüne sahip olan kadın, kendi yönetimini seçme hakkı olduğunu düşünüp, bu hakkı alıp kullanmak istemeyecek miydi?*” sorusu ile kadınların hak ayırımındaki sorunlarını somutlaştırmıştır.

Sonuç olarak bakıldığında Fransız Devrimi; gerek kurulu düzenleri değiştirerek -feodalizmi ve aristokrasiyi tarihin dışına atması-, toplumsal dönüşümü radikal bir kopuşla gerçekleştirmesi, gerekse beraberinde getirdiği ilkelerle, bütün dünya toplumlarını derinden etkileyecek olan “insan hakları, eşitlik, özgürlük, kardeşlik ve ulusçuluk” gibi evrensel değerler yaratması noktasında tarihin en büyük devrimlerinden olmuştur. Gerek siyasi anlamda gerek toplumsal ilişkiler bağlamında devrim beraberinde yeni kavramlar da getirmiştir. Devrimin etkileri yüzyıllarca devam etmiştir. Bugünkü modern ulus devletlerin siyasal rejimlerinin, “liberal, sosyal, hukuk, laik ve demokratik” değerlere dayanması, temel insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğünün anayasal güvenceye alınması, Fransız Devrimi’nin yeni kuşaklara bıraktığı en önemli kazanımlardan olmuştur (Duman, 2008: 104-105).

Devrim sonrası kadın mücadelesinde ortaya çıkan devrimci kadınlar ise kendilerinden sonra gelecek kadınları da etkileyecek olan haklar için mücadele vermişlerdir. Bu devrimci kadınlardan biri ise hiç kuşkusuz 1791 tarihli “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni yayımlayan Olympe de Gouges olmuştur.

2.1.2. Olympe De Gouges ve Fransız Devrimi

“Kadınların giyotine gitme hakları varsa, kürsüye çıkma hakları da olmalıdır!”

1748 yılında Fransa’nın güneyinde Mantouban’da ailesi tarafından Marie Gouze ismi verilen Gouges, tarihe de geçen adını kocasının ölümünden sonra Olmype de Gouges olarak değiştirmiştir. Her ne kadar annesi çamaşırcı, babası ise kasap olarak kayıtlara geçse de gerçekte babasının Aydınlanma hareketinin önemli isimlerinden -Voltaire karşıtlığı

nedeniyle tersini düşünenler de var- Jean-Jacques Lefranch de Pompignan olduğuna dair iddalar da ortaya atılmıştır (Tunç, 2014, <http://www.birgun.net>). Babasının annesinin vaftiz babası olan, kentin belediyesinde yüksek bir görevlinin oğlu Jean-Jacques Le Franc de Caix olduğu iddiası da bulunmuştur (akt. Çakmak, 2007: 740).

17 yaşında ilk evliliğini kendisinden yaşça büyük olan Louis Aubry ile gerçekleştirmiştir. Kocasının, evliliklerinden bir yıl sonra ölümü üzerine 1770 yılında oğlu Pierre ile birlikte Paris kentine gitmiştir. Marie Gouze artık Olmype de Gouges olarak hayatına devam ederken Paris kentinde kendisine entelektüel bir çevre edinmiştir. Tiyatro ve metin yazarlığı yapan Gouges dönemin düşüncesindeki Fransız kadınlarından farklı bir portre çizmiştir. Erkekler Fransız kadınlarını özel alana hapsedmek isterken Gouges ve çevresindeki kadınlar kadınların siyasi hakları için mücadele etmişlerdir. Sadece edebi konularla kalmayan Gouges, kendini geliştirerek politik eleştiriler de dahil olmak üzere kadın karşıtı gücü rahatsız edecek yazılar yazmıştır.

Devrim öncesinde 1788 yılında Gouges “Halka Mektup” (Lettre au Peuple) yazısını broşür şeklinde Paris halkına dağıtmıştır. Siyasi bir metin olan broşür Gouges’un devrimden önce de kent hakkını kullanma biçimlerinden birisi olarak değerlendirebilmiştir (Tunç, 2014, <http://www.birgun.net>). Politik yazıları ile de hedef olan Gouges yine devrimin gerçekleşmesinden hemen önce 1789 yılında bir yazısında şöyle demiştir: *“Soylular taleplerini çekmeliydiler; üçüncü tabaka yasaları çıkarma hakkının yalnızca kendilerinde olmadığına inandırılmalıydılar. Din adamları öncelikli hakların büyük bir bölümünden vazgeçirilmeliydiler.”* (akt. Çakmak, 2007: 741).

Gouges’a göre devrim ile Fransa’ya özgürlük ya da eşitlik gelmemiş, sadece siyasi güç el değiştirmiştir. Devrim sonrası Gouges şu şekilde diyerek kadınları erkek egemenliğine, şiddete, mülkiyet ilişkilerine karşı uyarmak üzere seslenmiştir:

“Ey kadınlar! Kadınlar gözlerinizi ne zaman açacaksınız? Bu Devrimden ne kazandınız? Daha pervasız bir aşağılanma, daha aleni bir küçümseme. Yozlaşma yüzyıllarında sadece erkeklerin zayıflığına hükmettiniz. İmparatorluğunuz yıkılıyor, geriye ne kalıyor? Erkeğin adaletsizliklerinin mahkûmiyeti. Doğanın bilge kararlarına dayandırılan, irsi mülkiyetin üzerinde hak talebi.” (akt. Landes, 1990: 114).

Devrim sonrası da çalışmalarına devam eden Gouges 1791 yılında aralarında Madame Verney, Madame de Stael, Madame Roland gibi önemli feministlerin de bulunduğu Gerçeğin Dostları Derneği’ni kurmuştur. Ayrıca Gouges kadınlarla erkeklerin yasa önünde eşit olmalarının mücadelesini veren bir kadın olarak bu amaçla, çeşitli kadın örgütlerini birleştirerek, erkek ve kadınlardan oluşan ve cinslerin siyasi eşitlik taleplerini

dile getiren "Sosyal Kulüp" (Cercle Social) adıyla bir birlik kurmuştur (Göztepe, 1996: 189).

1789 yılında devrim sonrası yayınlanan "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" ise Gouges'i tatmin etmemiş, buna karşılık olarak 1791 tarihli 17 maddeden oluşan "Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi"ni yayımlamıştır (EK 2).

Kadının insan olarak haklarını, CEDAW Ek Protokolü'yle ancak 1990'lar sonrasında kavramlaşan bu hakkı ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini o yıllarda görmüş kadın yurttaş ayırımına varmıştır. Konuyu, kamusal, ekonomik, siyasal, ulusal ve yasal boyutlarıyla tek tek açıklığa kavuşturan Gouges, sadece kadınlar için mücadele etmemiştir. Aynı zamanda her insanın yargılanma ve kendini savunma hakkı olduğunu düşünerek, eşitsizlik yaratan her türlü güce karşı –bu devrimciler bile olsa- karşı çıkmıştır. İlk olarak XVI. Louis'in idamına karşı çıkarak ona bir savunma hakkının verilmesi gerektiğini savunması devrimciler için şüphe uyandırmış; Gouges demokrasi ve eşitlik ilkesine bağlılığını dile getirmiştir. Herkesin eşit olduğu düşüncesi Gouges'un içine öylesine işlemiştir ki; bu ilke, yönetimine karşı devrim başlattıkları Kral için bile geçerli olmuştur. Gouges'e göre önemli olan gücün kimin elinde olduğundan ziyade, nasıl kullanıldığı olmuş ancak, gücü ele geçiren Jakobenler tiranlığa devam etmiştir. Kralla anlaşarak Anayasal Monarşi kurmak isteyen burjuva eğilimini temsil eden kesim (Woods, 2001, <http://www.marxist.com>) olarak Jiroden protresi çizen Gouges'in eleştiri oklarının hedefinde, bu grubun Jakobenler ile güç savaşına ortak olarak özellikle Jakoben deyince akla gelen isimlerden olan Maximillien Robespierre yer almıştır. Robespierre'e karşı eleştirileri o kadar sertti ki bir broşürde şöyle demiştir: "*Seine nehrine gel, seni boğarak öldüreyim; böylece ikimiz de ülkemize iyi bir hizmet yapmış oluruz.*" (akt. Tunç, 2014, <http://www.birgun.net>).

Gouges eleştirilerine devam ederken kendisinin de eleştirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Eleştiriler ise fikirlerinden ziyade kadınlığı üzerinden vurmuştur. Oyun yazarı Fleury onun için, "*Kadınsı özelliklerini yitirmiş, erkeklerin ilgisini çekemeyecek biri*" derken; yazar, Restif de la Bretonne ise Gouges'i Paris kenti fahişeleri listesine almıştır (Tunç, 2014, <http://www.birgun.net>).

Devrim sonrası devrim karşıtlarına karşı mücadele verilirken, Jakobenlere ve devrimin kadınlar üzerine etkisini acımasızca eleştiren bir kadının bu terörden etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. Terörden korkmayan Gouges, eleştirel dilinden ödün vermeden yazılarına devam etmiştir. Nitekim 1793 yılında Gouges, devlet terörünün sonucu olarak "Üç Kupa" makalesi gerekçe gösterilerek tutuklanmıştır. Bu, Gouges'in hayatına mal

olacak süreç için yeterli bir başlangıç olmuştur. Hâkim, kendini savunabileceği gerekçesiyle avukat isteğine izin vermemiştir; ancak Gouges kendini savunabilecek bir kadın olmuştur. Fakat karşısında adil bir yargılama değil, çok önceden verilmiş bir karar bulmuştur. Gouges kadınlardan beklenen kalıpların dışına çıkarak yönetenin sadece erkek olması fikrine karşı çıkarak toplumsal temelleri sarsmıştır. Gouges’u idama mahkûm eden Devrimci Mahkeme idam gerekçesinde kadınlığına vurgu yaparak bir kez daha devrimle gelen eşitliğin kadınlara değil, sadece erkeklere geldiğini belirtmiştir. Gerekçeye göre *“Olympe de Gouges kendi cinsine yaşaymayacak şekilde politikayla ilgilendiği için ve ölümü diğer kadınlara ibret olsun diye, mahkûm edilmiştir.”* (Moroğlu, www.tukd.org.tr).

3 Kasım 1793 günü giyotin ile mücadelesi ve hayatı son bulan Gouges arkasında aralarında kadınlardan oluşan Meclis de dahil olmak üzere bir çok düşünsel mücadele izi bırakmıştır. Ayrıca kendisinin de sonunu getiren ölüm cezalarına karşı çıkan Gouges, giyotine giderken dahi korkusuzca gitmiş, hiçbir zaman ezici gücün boyunduruğu altında kalmayarak kadınların sadece uysal, pasif varlıklar olmadığını göstermiştir. Her ne kadar yayınladığı “Kadın ve Kadın Yurttaş Yurttaş Hakları Bildirgesi” yayınladığı dönemde istenilen ilgiyi görmese de ilk maddede vurgulandığı gibi kadınların da erkeklerle eşit olduğu düşüncesini yüzyıllar sonrasına dahi aktarabilmiştir.

Fransız Devrimi erkekler kadar kadınların da yer aldığı bir devrim olmakla birlikte sonucunda kadınlar görmezden gelinmiş, bu durum devrim için mücadele eden kadınların devrime olan inancını kaybetmesine neden olmuştur. Servet Tanilli kadınların Fransız Devrimi sonrası bu konumu için “Eksik Yurttaş” ifadesini kullanmıştır (akt. Çakmak, 2007: 743). Gerçekten de kadınlara Fransız devrimi sonrası Fransa’nın siyasi ve sosyal sistemi içinde yer verilmeyerek yurttaş kavramına dahil edilmemiştir. Gouges’un bildirisinin 10. maddesinde yer alan *“Kadın idam sehpasına çıkma hakkına sahiptir. Bu nedenle eylem ve ifadeleri yasalarla korunan kamu düzenini bozmamak koşuluyla, konuşma kürsüsüne de çıkma hakkına sahip olmalıdır.”* ifadesi kadınların her alanda, özellikle siyasette olması gerektiğini vurgulamıştır. Kadınların, evin yönetiminde söz sahibi ise, ülke yönetiminde de söz sahibi olabileceğini; eşini seçebiliyorsa, Fransa’yı yönetecek kişiyi de seçebileceğini düşünmüştür. Fakat süreç kadınların beklediği gibi gitmemiş ve onlara göre devrim bitmemiştir. Olympe de Gouges, Marie Antoinette’e yazdığı mektupta: *“Bu devrim ancak bütün kadınlar kötü kaderlerinin farkında olurlarsa ve toplumdaki haklarını alamadıklarının bilincine varırlarsa tamamlanacak”* demiştir (akt. Çakmak, 2007: 741). Bugün tüm dünyada kadınlar şiddet görmekte, siyasal yaşamın dışında tutulmaktaysa devrimin hala tamamlanmamış olduğunun kanıtı olarak

değerlendirilebilir. Kadınlar hala bir çok ülke Gouges'un yolundan giderek, siyasal alanda yer almak, yurttaş olarak kabul edilmek için mücadele etmektedirler.

2.1.3. Olympe De Gouges'un Kent Hakkına ve Paris Kent Dinamiklerine Etkisi

Fransız Devrimi'nin devrimci kadını Olympe De Gouges, Montauban'da doğmasına rağmen fikirleri ve hayatı Fransa'nın ve aynı zamanda devrimin başkenti Paris kentinde şekillenmiştir.

Eğitimi bulunmayan Gouges, Paris kentinde kendisini geliştirme olanağı bulmuş; otoriteyi rahatsız edecek oyun ve yazılar kaleme almıştır. 1789 Devrimi sonrası eğitim açısından yeterli olmayan Gouges kendi çabalarıyla entelektüel bir çevre edinmiş ve kendinin hayatının sona ermesine de neden olan yazılar kaleme almıştır.

Her şeyden önce Fransız Devrimi için sadece erkekler değil; Gouges gibi kadınlar da mücadele etmişlerdir. Unutulmaması gereken nokta şudur ki Fransız Devrimi'nin başlangıcı olarak kabul edilen Bastille Hapishane baskınına gerçekleştirenler arasında da, Versailles Sarayı'na yürüyenlerin arasında kadınlar yer almışlardır. Kadınlar devrim için gereken her etkinlikte bulunmuştur. Çünkü devrimin onlara insanca yaşamaları için gerekenleri sağlayacağına inanmışlardır. Devrimin otoriteyi alt ederek kendilerine özgürlüğü ve haklarını vereceğini düşünmüşlerdir. Özellikle alt sınıfa mensup kadınların çektiği eziyet tüm erkeklerden ve üst sınıfa mensup kadınlardan daha fazla olmuştur. Bu nedenle Fransız Devrimi'nde kadın işçilerin çok büyük bir rol oynadığı görülmüştür. Rude, bu katılımı şöyle anlatmıştır:

“Kadınlar katılmaya başlamışlardı. Özellikle ekmek krizi kadınları doğrudan etkiliyordu ve bundan sonra, erkeklerden daha çok kadınlar harekette öncü rol oynayacaklardı. 16 Eylül'de Hardy, kadınların hububat yüklü beş arabayı Chaillot'ta durdurduklarını ve bunları Paris'teki Belediye Konağı'na getirdiklerini kaydediyordu. Ayın 17'sinde, gün ortasında, Belediye Konağı, fırıncıların davranışlarından şikâyetçi kızgın kadınlar tarafından kuşatıldı; kadınlar Bailly ve Belediye Meclisi tarafından kabul edildi. Hardy şöyle yazıyordu: 'Bu kadınlar avaz avaz bağırarak, erkeklerin hiçbir şeyden anlamadıklarını, bundan böyle sorunları kendilerinin çözeceğini ilan ediyorlardı. Ertesi gün Belediye Konağı tekrar kuşatıldı ve taahhütler verildi. Aynı akşam Hardy, kadınların des Trois Maries Meydanı'nda bir hububat arabasını durdurduklarını ve ona yerel bölge karargâhına kadar eşlik ettiklerini gördü. Bu hareket 5 Ekim'deki politik gösterilere kadar ve gösteriler sonrasında devam etti.” (Rude, 2015: 69).

Siyasi anlamda Krallık sona erdirilerek devrim gerçekleşse de, kadınlar için mücadele devam etmiştir. Çünkü kadınlar uğruna çabaladıkları devrimden bekledikleri haklarını alamamıştır. Olympe de Gouges ve diğer kadınlar, özgürlüklerini köktenci erkekler tarafından kazanılıp ellerine verilmesini beklememeleri gerektiğini, kendi

sorunlarına kendileri sahip çıkarak, çözmeleri gerektiğini farkına varmışlardır (Akkaya, 2012, <http://politikart1.blogspot.com.tr>).

Eril devrim bildirisi olan “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi”nden iki yıl sonra 1791’de Olmye De Gouges “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi”ni (EK 2) yazmıştır. Bu bildirge erkekler için yazılan devrim bildirisine kadınlar tarafından verilen bir cevap niteliği taşımıştır. “İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi” nasıl erkeklere sesleniyorsa, Gouges de bu bildiride kadınlara seslenmiştir. Olmye De Gouges’un önderliğinde kadınlar erkeklerin zorbalıkları karşısında ezilmemiş, haklarını almaktan vazgeçmemişlerdir. Erkekler tarafından gerçekleştirilen eylemlere cevap verilmiş ve erkeklerin gösterdiğinden daha büyük bir direnç gösterilmiştir. Siyasi açıdan da susturulmaya çalışılan kadınlar politikayı erkeklere terk etmeye hiçbir şekilde razı olmamışlar; oy kullanma ve Cumhuriyetin en yüksek sivil ve askeri kademelerinde görev alabilme hakkını sonuna kadar savunmuşlardır (Akkaya, 2012, <http://politikart1.blogspot.com.tr>).

Gouges, Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirgesi ile yetinmemiş; Paris kentinde bildiriler dağıtmaya, makale ve tiyatro oyunları yazmaya devam etmiştir. Gouges’un eserlerinde konuyu sadece devrim değil, kadınlar da oluşturmuştur. Kilise tarafından dikte edilen evlilik formuna karşı çıkan Gouges, evliliğin kadınlar için mezar olmaması gerektiğini savunmuştur. Manevi babası olarak gördüğü Rousseau’nun Toplum Sözleşmesi’ni evliliğe uyarlayan Gouges, evlilik ve çocuklar üzerinde her iki tarafın da eşit haklara sahip olması gerektiğini savunmuştur. Özellikle mülkiyet konusunda boşanma ve evlilik içi paylaşımında eşitliği savunan Gouges, çocukların da erkekler kadar kadınların adını taşıyabileceğini iddia etmiştir (Bock, 2004: 62). Bugün ülkemizde de bunun tartışma konusu haline gelmiş olması Gouges’un etkisinin yüzyıllarca sürdüğünü göstermektedir.

Kadınlarla dernek etkinlikleri de yürüten Gouges, 1791 yılında kadınlar için eşit politik ve yasal hakları talep eden bir dernek olan Sosyal Kulüp’e katılmış ve bu yönde etkinlik göstermiştir (Hacıoğlu, 2015, <http://www.ozgurbloggundem.com>). 70 civarında eseri bulunan ve Paris kenti tiyatro dünyasını etkileyen Gouges, tiyatro gruplarına katılmış ve çeşitli tiyatro eserleri vermiştir. Politik tiyatro oyunlarından birisi “Siyahların Köleliği ve Mutlu Kazazede” başlığını taşımış ve dikkatleri kolonyalist devletin siyahî politikasına çekmiştir. Ancak Comedie Française’nin (Fransız Komedyası) oyun listesine “Zamore ve Mirza” ya da “Siyahların Köleliği” başlığıyla girmiştir. Sansürlenene ve gösterilemeyen ilk tiyatro oyunu zencilik karşıtı konusu ile devrim sonrasında sahnelenebilmiştir. 1788’de kurulmuş olan “Siyahî Dostları Derneği” üyesi olmadığı halde Gouges’u desteklemiştir

(akt. Blandin, <http://republique-des-lettres.com>). Bugün Paris kenti dışında Londra, Brüksel ve Milano’da Olympe Kulüpleri kurulmuş; bu anlamda da Avrupa’nın başka kentlerini de etkilemeye devam etmektedir.

Olympe De Gouges devrim sonrası ortaya çıkan devlet terörünün kurbanlarından birisi olmuştur. Muhafazakar, kadını yok sayan, erkek egemen ve erkek üstünlüğünü temel alan bir sisteme karşı çıkmış ve tam da bu yönde etkinlik gösteren tiranların kurbanı olmuştur (Hacıoğlu, 2015, <http://www.ozgurbloggundem.com>). Hem kadın konularında hem politik konularda eserler kaleme alan Gouges, yönetim biçimi olarak Cumhuriyet, Federalizm, Anayasal Monarşi arasında bir halkoylaması önermesinin yer aldığı bir metin yayımlamış ve tutuklanmıştır (Tunç, 2014, <http://www.birgun.net>). Tutuklandığı süreye kadar da saldırı ve tehditlere maruz kalan Gouges’un oğlu da annesini reddetmiş ve Gouges yalnızlaştırılmıştır. Fakat, Gouges giyotine giderken dahi *“Darağaçları ve cellâtlar; iki cins arasında ayırım gütmeksizin ilerleyerek dünyaya örnek teşkil eden ve Fransa’nın şerefi olması gereken devrimin sonuçları bunlar mıdır?”* (Woods, 2001, <http://www.marxist.com>) şeklinde Paris kenti yurttaşlarına seslenerek devrime eleştiri getirmiştir.

Olympe De Gouges yaşadığı dönemde değeri anlaşılmasa da zamanının ötesinde bir kadın olmayı başarmıştır. Gouges kent hakkını bireysel olarak çeşitli biçimlerde kullanırken, bunun tüm kadınlar için geçerli olması için çaba göstermiştir. Daha o dönemde bütün haklardan üstün kabul edilen kent hakkının önemi ve bilincine varmış ve bu hakların kadınlar için de geçerli olması adına farklı biçimlerde halka ve kadınlara seslenerek harekete geçmiştir. Kadınlar için erkekler tarafından verilen sınırlı hakkı reddederek, kent hakkını kullanmıştır. Bunu kimi zaman tiyatro eserlerinde vurguladığı eşitsizlikle, kimi zaman bildirilerindeki ifadeleri ile göstermiştir. Kendisine feminist demese de, bugün feminizm hareketi içerisinde isminin yer alması, tarihe mücadelesi ve eserleriyle kadın tarihini yazarak, onu ölüme gönderenlerin, zorbalar olarak yer almış olması ile dünyayı etkilemiştir.

Her ne kadar Gouges göremese de, Fransa 2015 yılı Dünya Ekonomik Forumu’nun (WEF) raporu verilerine göre cinsiyet eşitliği sıralamasında 145 ülke arasında 15. sırada yer almıştır (Kadın ve Erkek Ne Kadar Eşit?, 2015, <http://www.bbc.com>). Ekonomik olarak üst düzey yetkili, yönetici ya da milletvekili olarak çalışan her 3 kişiden yaklaşık 1’i kadinken, siyasi anlamda bakanların %50’sini kadınlar oluşturmuştur (Kadın ve Erkek Ne Kadar Eşit?, 2015, <http://www.bbc.com>). Ayrıca Fransa’da kadınların istihdama katılım oranının yüzde 80’e yaklaşmış olması, ülkedeki Gouges’in de daha o yıllarda konu

edindiği çocuk bakım hizmetlerinin yaygın ve etkin olmasına bağlanabilmektedir (Eryar Ünlü, 2015, <http://www.dunya.com>). Bu noktada kadınların çalışabilmelerinin temel koşulu olan kreşlerin, kadınların kent haklarını kullanabilmelerini sağlayan araçlar olarak Gouges tarafından dikkat çekilerek temellerinin atılmış olduğu ve kentsel dinamikleri harekete geçirdiği değerlendirilebilir.

Devrim sadece siyasi ve ekonomik düzeni değil, Olmype De Gouges gibi yılmayan devrimci kadınlar sayesinde kadınların toplumdaki konumunu da değiştirmiştir. Olympe De Gouges kadınlar için, erkeklerin geriye döndüremeyecekleri bir temel atmış ve günümüze kadar etkileri süren bir kadın hareketi militanı olarak feminist tarihte yerini almıştır. Kent hakkını kullanan, kentin siyasi bilincini derinden etkileyen dernekler ve kulüplerdeki etkin çalışmalarıyla, bildiri, broşür, oyun gibi siyasi araçlarla kent dinamiklerini değiştiren bir kadın olarak Gouges, hala Avrupa'nın diğer kentlerinde adıyla anılan siyasi ve sosyal çevreler yaratmaya devam etmektedir.

Fransa, krallığın hâkimiyetinde hayatına devam ederken Weber'in (2000: 91-92) kuramlarında da yer alan kent tanımındaki “...en azından kısmi bir özerklik ve kendi kendini yönetebilme ve sonuçta seçilmelerinde şehir sakinlerinin katılımının gerçekleştiği yetkililerce yönetilme” den gibi siyasi süreçlerden dışlanmışlardır. Bu dışlanmışlığa karşı De Gouges kent hakkını kullanarak kadınların özgürlüğü ve eşitliği için mücadelesini vermiştir. Olympe De Gouges eşitlik ve ayrımcılığa uğramama, çalışma, katılım ve demokratik temsil gibi kent haklarından yoksun olan kadınlar için mücadelesini broşürler, yazılar, oyunlar, bildiriler gibi siyasi araçlarla göstermiştir.

2.2. Ulusal Kurtuluş Mücadelesi ve Türk Devrimi

“Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir!”¹

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılıp Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden süreçte tarihin en büyük toplumsal hareketlerinden biri sergilenmiştir. Siyasi otoriteden bağımsız olarak verilen mücadele bir bağımsızlık mücadelesi olması nedeniyle aynı zamanda bir hak mücadelesi de olmuştur.

İşgalci güçlerce çerçevelenen hayatları ve kendilerinden alınan toprakları için verilen mücadele ile padişahlık yerini demokratik bir yönetim biçimi olarak Cumhuriyet'e bırakmıştır. Yönetim biçimindeki ve toplumsal hareketler ile birlikte gelen devrimci yenilikler ile yeni ülkenin topraklarında yaşayanların haklarının gelişimi hız kazanmıştır.

¹ Mustafa Kemal Atatürk.

Devrim sürecinde Halide Edip Adivar devrimin öne çıkan kadınlarından birisi olmayı başarmıştır. Halide Edip, yazılarında ve mitinglerinde ortak değerler üzerinden dağılmış bir İmparatorluğun fertlerini bir araya getirmeye çalışmıştır. Binlerce kişiye yaptığı mitinglerde Adivar, ulusal mücadele için itici güçlerden olmuştur. Halide Edip hem cephede hem eğitim etkinliklerinde hem de siyasi sahnede bir kadın olarak üstlendiği rol ile devrimin kadınlara verdiği hakları gösteren bir devrim kadını olmuştur.

2.2.1. Türk Devrimi Tarihçesi

20. yüzyıla girilirken, yüzlerce yıldır imparatorluğunu koruyan Osmanlı, milyonlarca nüfusu ve kıtalara yayılmış binlerce metrekairelik yüzölçümüyle, bu nüfus ve alan genişliğinden dolayı sona gelmiştir. İçinde çok uluslu, çok dinli, çok dilli bir yapıyı barındıran Osmanlı İmparatorluğu, özellikle Fransız Devrimi'nden yayılan milliyetçiliğin de büyük etkisi ile önce kendi içindeki isyanlar ile sonrasında 1. Dünya Savaşı örneğinde olduğu gibi bütün dünya ülkelerinin, imparatorluklarının sınırlarını değiştiren savaşlar neticesinde 19. yüzyıl son dönemi ve 20. yüzyılın başında “hasta adam” olarak adlandırılır olmuştur. Osmanlı Devleti'nin işgal dönemi sadece siyasi ve askeri krizleri değil, toplumsal krizleri de beraberinde getirmiştir. İşgalle birlikte başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletleri 'nin baskı, şiddet ve keyfi uygulamaları ile Osmanlı toplumu ikinci sınıf muameleye maruz kalmıştır (Özer, 2003: 249). 1. Dünya Savaşı'nda alınan yenilgi sonucu toprakları işgal altında kalan İmparatorlukta, halkın devrimi Mustafa Kemal önderliğinde gelmiştir.

1. Dünya Savaşı sonrası imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası tüm imparatorluğun kaynakları ve gücü işgal devletlerinin eline geçmiştir. Bu işgal İstanbul'daki padişahın başında bulunduğu ülkenin merkezi idaresinden daha çok halkı etkilemiş ve tepki oluşturmuştur. Nitekim Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile başlayan sonuçta geline son nokta en büyük devrim örneklerinden birini sergilemiştir. Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçişi ile birlikte ulusal direnişin örgütlenmesinin yolu açılmış; Sivas ve Erzurum Kongresi ya da Amasya Genelgesi gibi gerek yazılı, gerek toplantı yolu ile ulusal direnişin yol ve yöntemi açıklanmaya başlanmıştır.

İmparatorluk başkenti İstanbul'un işgali; var olan hükümetin yetersizliği konusunda inanca son desteği de sağlamış ve ulusal direnişçilerin yeni bir idari yönetimin oluşması gerektiği düşüncesi yükselmiştir. İstanbul'un işgali aynı zamanda Osmanlı

İmparatorluğu'nun dağılmasına neden olmuş ve direnişçilerin yeni bir Meclis kurmasına fırsat sağlamıştır.

23 Nisan 1920'de Cuma günü Ankara'da direnişin ve aynı zamanda devrimin ilk kurumu Türkiye Büyük Meclisi açılmıştır. Bu Meclis ulusal bağımsızlığı kazanma yolunda yapılan 1. İnönü Savaşı, 2. İnönü Savaşı, Sakarya Savaşı, Başkomutanlık Savaşı gibi savaşların olağanüstü yetkilere sahip Meclis'i olmuştur.

Eğer Türk Devrimi'nin basamaklardan oluştuğunu düşünürsek, bu basamaklardan birini de saltanatın kaldırılması oluşturmuştur. Saltanatın kaldırılması ile ilgili görüşmede Mustafa Kemal şu açıklamada bulunmuştur:

“Egemenlik hiç kimsece, hiç kimseye ilim gereğidir diye görüş-meyle, tartışmayla verilmez. Egemenlik güçle, erkle ve zorla alınır. Osmanoğulları, zorla Türk Ulusunun egemenliğine el koymuşlardır. Bu yolsuzluklarını altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdir. Şimdi de Türk Ulu-su bu saldırganlara artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanıp ege-menliğini eylemli olarak kendi eline almış bulunuyor. Bu bir olupbittidir. Söz konusu olan ulusa egemenliğini bırakacak mıyız, bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun zaten olupbitti durumuna gelmiş bir gerçeği açıklamaktan başka bir şey değildir. Bu ne olursa olsun, yapılacaktır. Burada toplananlar, Meclis ve herkes sorunu doğal bulursa, sanırım ki uygun olur. Yoksa, gerçek yine yöntemine göre saptanacaktır; ama, belki bir takım kafalar kesilecektir.” (Nutuk-Söylev, 1989: 337).

1 Kasım 1922'de saltanatlık makamı ile halifelik makamı ayrılmış ve saltanatlığa son verilmiştir. Bu aynı zamanda yüzyıllardır padişah tarafından yönetilen bir İmparatorlukta yönetim şeklinin değişeceğinin en büyük göstergesi olmuştur. Halifelik ise saltanatın kaldırılmasından 2 yıl sonra 3 Mart 1924'te kaldırılmış ve Atatürk'ün en önemli ilkelerinden laiklik için en büyük adım atılmıştır.

Türk Devrimi için en önemli adımlardan biri ise 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı ile gerçekleşmiştir. Her ne kadar saltanat kaldırılrsa ve Büyük Millet Meclisi etkinlik gösterse de ülkenin yönetim şekli belirlenmemiştir. Meclis tarafından yürütülen ülke idaresi Cumhuriyet'in ilanı ile yöntemini belirlemiştir. Cumhuriyet'e tanım olarak bakılırsa halk anlamına gelen cumhur kelimesinden türemiştir. Cumhuriyet halka ait olan şey anlamına gelirken, devlet yönetimi açısından bakıldığında halka ait olan devlet anlamında kullanılmıştır (Başgil, 1960: 344; Gözler, 1999: 52). Halkın tümünün, bütün katmanlarının, sınıflarının bu mücadelenin kazanılmasındaki önemini Sakallı (1997: 412-413) şöyle açıklamıştır:

“Bu mücadelede halk ve köylü sınıfı her ne kadar geri planda gibi gözüküyor ve onları yönlendirenlerin daha çok din adamları ve eşraf sınıfı olduğu hissediliyorsa da, mücadelenin maddi gücünü ve yükünü taşıyan, gerçekten bu zorluğu yaşayan ekseriyet bu sosyal sınıf, yani halk ve köylüler olmuştur. Eğer bu sınıf Milli Mücadele'ye inanarak ve isteyerek iştirak etmeseydi; düşman işgaline karşı, memleketin her tarafından cephelere koşmasaydı, İstiklâl Harbi'nin

kazanılması mümkün olmazdı. Başka bir deyişle; Milli Mücadele diye bilinen mühim bir dönem Türk tarihinde yer almazdı. Bu mücadele yıllarında, toplumdaki her sınıf – bazı istisnalar dışında- davaya maddi ve manevi destek verirken, erkeğiyle – kadınıyla, genciyle – ihtiyarıyla birlikte el ele ve fedakârca üzerine düşen görevi ifa etmişlerdir. Haliyle, kazanılan bu büyük muvaffakiyeti belli bir sosyal sınıfa veya gruba mal etmek; belli bir sınıfın eseriymiş gibi göstermekte tarihi hakikatlere ters düşer.”

Cumhuriyet’in ilanı ulusal bağımsızlık savaşında mücadele veren milleti yönetime ortak ederek, uğruna savaştıkları toprakta idari anlamda söz sahibi olmasını sağlamış ve İmparatorluğun izlerini silerek bir Türk devrimi yaratmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Devrimi’ni şu şekilde açıklamıştır:

“Türk Devrimi nedir? Bu devrim, ilk bakışta anlattığı ihtilal anlamından başka, ondan daha geniş değişmeyi ifade etmektedir. Bugünkü Devletimizin şekli, çağlardan beri gelen eski şekilleri bir yana atan, en gelişkin biçim olmuştur. Ulusun varlığının devamı için bireyleri arasında düşündüğü ortak bağ, yüzyıllardan beri gelen biçim ve niteliğini değiştirmiş, yeni ulus, dinsel ve mezhepsel bağlantı yerine Türk ulusluğu bağıyla bireylerini toplamıştır.” (akt. Ozankaya, 2000: 225-226).

Türk Devrimi sadece siyasi bir devrim olmamış; bir toplumun bütün unsurlarına siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal anlamda dokunan ve değiştiren bir devrim özelliği sergilemiştir: *“Yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti Halkını tamamen çağa uygun ve bütün anlam ve biçimiyle çağdaş bir toplum haline getirmektir. Türk Devriminin temel prensibi budur.”* (Kocatürk, 1999: 89). Atatürk’ün bu sözü ile anlaşılacağı gibi devrim hem bir bütünlük sergilemiş, hem de sonuçlanmış bir süreç olmamıştır. Nitekim ilerleyen süreçlerde de değişiklikler devam etmiş, devrim kimi zaman “Harf Devrimi”, kimi zaman “Şapka Devrimi” kendini göstermiş; Halifeliğin kaldırılması, Medeni Kanun’un kabulü, kadınlara seçme ve seçilme hakkı gibi kadınlar açısından köklü değişiklikler getirmiştir.

Türk halkı, yönetime ortak olmakla birlikte, hem işgal devletlerinden ulusal bağımsızlığını, hem de mutlak otoriteye karşı ulusun üstünlüğünü kazanmak için mücadele eden devrimciler çıkarmıştır. Bu kimi zaman Türk Devrimi’nin mimarı olarak kabul edilen Mustafa Kemal Atatürk, kimi zaman ise savaşta cepheye koşan Nene Hatun’da vücut bulmuştur. Hiç kuşkusuz ki; bir ulusu bir amaç için birleştirerek, bağımsız bir ülke için tetikleyenler sadece savaş meydanlarında yer almamışlardır. Bu kimi zaman Halide Edip Adivar’da olduğu gibi kendisini yazılarda ve miting meydanlarında göstermiştir.

2.2.2. Halide Edip Adıvar ve Türk Devrimi

“Yüreğimizdeki mukaddes heyecan, milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir.”²

Kurtuluş Savaşı’nın Halide Onbaşısı (Durakbaşı, 2000: 148) Halide Edip, 1882 yılında İstanbul Beşiktaş’ta dünyaya gelmiştir. Annesinin vefatı sonrası anneannesi Nakiye Hanım tarafından yetiştirilen Halide Edip, dini eğitim veren anneannesi ile İngiliz hayranı babası Edip Bey tarafından verilen İngiliz sistemi eğitim sistemini almıştır. Bu nedenle Halide Edip, din ve batı tarzı eğitimi birlikte öğrenmiştir. Bir tarafta Kur’an eğitimi alan Halide Edip, gittiği Batı tarzı kolejde ise İncil ile karşılaşmıştır (Öncü, 2009: 4). Üsküdar Amerikan Kız Koleji’nde eğitimini sürdüren Halide Edip, eğitimi sırasında dönemin entelektüellerinden -ve daha sonra evleneceği Salih Zeki’nin vereceği- pozitivizmden matematiğe, Rıza Tevfik’ten aldığı mistik felsefe, şiir ve sanata kadar farklı alanlarda ders alma olanağına sahip olmuştur (Köse, 2011: 58). Bu okulun mezun olan ilk kadın olarak 1901 yılında kolej eğitimini tamamlamıştır (Adıvar, 1992: 6).

1901 yılında hayatını Salih Zeki ile birleştiren Halide Edip, ilk yazısını 1908 yılında Tanin Gazetesi’nde yayınlamıştır. Kadın haklarına ağırlık veren yazılar yazan Halide Edip, o dönemin çalkantılı siyasi yaşamının azizliğine uğrayarak, 31 Mart İsyanı’nda, tehdit edilenler arasında olduğu için Mısır’ın Kahire kentine gitmiştir (Öncü, 2009: 5). İki çocuğu ile birlikte Mısır ve İngiltere Londra’daki yaşamından sonra 1909 yılında tekrar İstanbul’a dönmüştür. 1910 yılında eşi Salih Bey’in ikinci bir evlilik yapma isteği üzerine ondan ayrılmıştır.

Yurda döndükten sonra yazılarına devam eden Halide Edip’in bu yazıları dönemin Maarif Nezareti müsteşarlarından Sait Bey’in dikkatini çekmiştir. Müsteşar, Halide Edip’i ziyaret ederek Darulmuallimat’ı gezmesini ve bir rapor yazmasını rica etmiştir. Bu olay üzerine Halide Edip’in hayatının çok önemli bir bölümünde, eğitimcilik etkinlikleri fiilen başlamıştır (Öncü, 2009: 5). Sonrasında kendisine yapılan teklifi kabul eden Halide Edip, Darulmuallimat’a “tedris usulü” hocası olarak girmiş; bir müddet Darulmuallimat’ta ve ardından gelen beş yıllık süreçte de İdadi’de hocalık yapmıştır (Bekiroğlu, 1999: 24).

1916 yılında Cemal Paşa’nın çağrısı üzerine Suriye’ye giden Halide Edip, Beyrut, Lübnan ve Şam’da kız okullarının genel müfettişliği görevini yapmış, buralarda kız okulları açmıştır (Şanal, 2010: 518). Ayrıca Lübnan’da Ayn Tura adında bir yetimhane açmıştır (Kardaş, 2015, <http://www.lacivertdergi.com>). 1917 yılında Adnan Adıvar ile evlenen Halide Edip, 1918 yılında tekrar İstanbul’a dönmüştür.

² Halide Edip Adıvar’ın Sultanahmet Mitingi’ndeki konuşmasından.

Halide Edip, İstanbul'a döndüğü zaman Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal altında bulmuştur. Halide Edip'i tarih sahnesine adını yazdıracak olayların fitilini ise İzmir ve İstanbul işgalleri başlatmıştır. 16 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinin Halide Edip için önemi o kadar büyüktür ki, 1922'de İzmir'in geri alınacağı zamana kadar artık muhteşem milli cinnetin bir parçası haline geldiğini ve hayatta kendisi için hiçbir şeyin öneminin kalmadığını ifade etmiştir (akt. Bekiroğlu, 1999: 29).

Bu işgaller ile birlikte ülkesinin manevi yönlerine vurgu yapan, yüreklendirici ve birleştirici bir dizi miting ve konferans gerçekleştiren Halide Edip, mitinglerinde o karanlık günlerde Türklere dost olarak Müslümanların ve Türk'ün gayesinin haklılığını anlayarak seslerini yükseltecek olan medeni milletlerin bireylerinden bahsederken; (Enginün, 1989: 15), işgal altındaki İstanbul'dan milli mücadelenin kalbine, Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. Ankara'ya ulaştığında karşılayanlar arasında milli mücadeleye liderlik yapan Mustafa Kemal de yer almıştır (Öncü, 2009: 8).

Kadına özgü işler olarak görülen hastabakıcılık gibi görevler ve yardımlarda yer almak ile birlikte Halide Edip, gönüllü olarak cephede bulunmak istediğini bildiren bir telgrafi 16 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal'e iletmış ve talebinin kabul edildiğine dair cevabi telgraf 18 Ağustos'ta eline geçmiştir. Halide Edip, Sakarya cephesinde görevlendirilmiştir. "Edip kızı Halide" olarak kayıtlara alınan Halide Edip'e hizmetine bir emir eri verilmiştir. Görevi, Birinci şubeden Binbaşı Kemal'in emrinde yaparak, her gün muhtelif tümenlerin insan, mühimmat ve silah bakımından kuvvetini tespit ederek not almak olarak kayıtlara geçmiştir (Öncü, 2009: 8). Savaşlar devam ederken Halide Edip, onbaşığa yükselmiştir (Bekiroğlu, 1999: 34). Bu süreçte Halide Edip İstanbul, Ankara, İzmir kentleri arasında adeta mekik dokumuştur.

Büyük Taarruz'un başlatılması üzerine İzmir'e doğru ilerleyenler arasında Halide Edip de yer almıştır. Milli mücadele kazanılınca Ankara'ya dönen Halide Edip, eşinin Hariciye Vekâleti İstanbul Temsilciliği'ne getirilmesi üzerine bir kez daha İstanbul'a dönmüştür (Bekiroğlu, 1999: 35-36).

İstanbul'da hem eğitim etkinliklerine hem edebiyat alanında ürünler vermeye devam eden Halide Edip'in bir kez daha yurtdışı hayatı başlamıştır. Çünkü hem mandacılığı savunan fikirlerinden dolayı hem de 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na üye olması ve bu Fırka'nın önde gelenlerinin Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatına kastetmek ve dinsel muhalefeti örgütlemekle suçlanarak mahkeme edilmesi üzerine, Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar, toplam on dört seneyi bulacak olan yurt dışında yaşamaya mecbur kalmışlardır. Fransa, Mısır, İngiltere, Amerika, Hindistan

gibi ülkelerde bulunan Halide Edip, Amerika'dayken Kolombiya Üniversitesi'nde misafir profesör olarak "Çağdaş Düşünce ve Edebiyatı" derslerini vermiştir. Daha sonra aldığı bir çağrı üzerine Delhi İslam Üniversitesi'nde misafir profesör olarak çalışmış, Kalküta, Benares, Haydarabat, Aligar, Lahor ve Peşaver üniversitelerinde çeşitli konferanslar vererek siyasal görüşlerini aktarmayı sürdürmüş ve bu kentleri ve bölgeleri de etkilemiştir (Şanal, 2010: 518).

Atatürk'ün ölümünden sonra 1939 yılında ülkeye geri dönen Halide Edip, 1939'da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde İngiliz Dili ve Edebiyatı kürsüsünü kurmakla görevlendirilmiş ve profesör unvanını taşıyan ilk Türk kadını olarak bu kürsünün başında kalmıştır (Enginün, 2001: 244; Öncü, 2009: 9).

Hem cephede hem siyasi etkinliklerde, mitinglerde, toplantılarda, konferanslarda hem de edebiyat ve eğitim alanında birçok başarıya imza atan, çok yönlü bir kadın olan Halide Edip, siyasi sahneye son kez 1950 yılında Demokrat Parti'den bağımsız İzmir milletvekili seçilerek çıkmıştır. Daha sonra 1954'de siyasetten ayrılarak üniversitedeki görevinin başına dönen Halide Edip (Öncü, 2009: 9), 1955 yılında eşi Adnan Adıvar'ı, 1964 ise hayatını kaybederek, uzun ve başarılarla dolu bir hayata veda etmiştir.

Halide Edip Adıvar uzun yaşamı sırasında Meşrutiyet'in ilanına, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına, Cumhuriyet'in ilanına ve devrimlere tanıklık etmiş etkin bir kadın olarak devrim öncesine ve devrim sonrası Türk modernleşme hareketini yaşamıştır (Odabaşı, 2012: 47-48).

Türk devrimini ve getirdiği yenilikleri yarattığı eserlerin içerisinde değerlendirmesi ve milli mücadelenin başarıya ulaşması için gerek meydanlarda gerek cephede verdiği mücadele ile Halide Edip Adıvar Türk Devrimi'nin dışında başka ülkeleri de etkilemiş bir kadındır. O, bir kadın olarak milli mücadeleye birçok alanda nasıl destek verilebileceğinin en güzel kanıtını oluşturmaktadır. O, sadece geleneksel kadın rolünde bir eş ve anne olarak kalmayarak bir asker, bir devrimci, bir siyasetçi, bir edebiyatçı ve bir eğitimci olarak, bu toprakların en sancılı dönemlerine tanıklık etmiş bir kadın olarak Türk Devrimi'ne adını yazdırmayı başarmıştır.

2.2.3. Halide Edip Adıvar'ın Kent Hakkına ve Farklı Kent Dinamiklerine Etkisi

Bazen isteği ile bazen mecburen ayrılmak zorunda kalsa da, İstanbul kenti Halide Edip'in her seferinde döndüğü eserlerini, cemiyetlerini ve tarihe geçen mitinglerini gerçekleştirdiği kent olmuştur. Halide Edip, doğduğu topraklar en büyük sancılarını

yaşarken sadece yazıları ve hocalığı ile yetinememiş ve daha aktif roller yüklenmiş ve çeşitli etkinliklerde bulunmuştur.

1908 yılında Halide Edip Müdafaa-i Hukuku Nisvan Derneği (Kadın Haklarını Savunma Derneği) kurucuları arasında yer almıştır. Bu dernek, kadın hakları ve kadının statüsü ile meşgul olan ilk gönüllü kuruluş olmasının yanında, ilk defa kadın ve erkek aydınları aynı salonda bu dernekle sayesinde bir araya getirilmiştir (Göksel, 1988: 143-144; Kurnaz, 1991: 78-79). 1912 yılında Osmanlı topraklarında Balkan Savaşları'nın patlak vermesi Halide Edip'i de harekete geçirmiştir. Bu dönemde Halide Edip kurucuları arasında bulunduğu Teali-i Nisvan Cemiyeti'nin (Kadınları Yükseltme Derneği) çalışmalarına yardım etmiş, aynı dönemde siyasi etkinlikler de göstermiştir. Bu cemiyet, Türk Müslüman kadınını cemiyet hayatına alıştırarak ve bilhassa çarşafa kapatılmasına rağmen, erkeklerle birlikte çalıştığı ve fikirlerini yayma imkânını bulduğu ilk resmi kuruluş olarak da görülmüştür (Başbuğu Yaraman, 1992: 135). Bu dernek Müslüman kadınların aktif etkinlikte bulunabilmesi açısından, dönemin şartları da düşünüldüğünde çok önemli bir yer tutmuştur. Halide Edip, Teali-i Nisvan Cemiyeti'nin Darülfunun konferans salonundaki toplantıları gerçekleştirerek, aralarında dönemin ünlü entelektüel kadınları Nigar Hanım, Fatma Aliye, Fehime Nüzhet'in de bulunduğu kadınlar ile toplantılar gerçekleştirerek kente kadın ve siyasal bilinç yaymaya başlamıştır. Bu toplantıların sonunda kadınlar kürklerini ve mücevherlerini bağışlamışlar ve sefarethaneleler aracılığıyla Avrupa kraliçelerine protesto telgrafları çekmişlerdir (Bekiroğlu, 1999: 26). Dernek kurma, konferanslar düzenleme gibi siyasal araçları oluşturarak kent dinamiklerinin değişmesini sağlamıştır.

Halide Edip aynı zamanda milliyetçi, Türkçü bir duruş sergileyen Türk Ocağı Cemiyeti'nin ilk kadın üyesi olmuştur. Daha sonra 1911 itibaren Türk Yurdu Mecmuası'nda yazıları görülmeye başlayan Halide Edip, bu doğrultuda özellikle, dönemin önde gelen entelektüellerinden Ziya Gökalp'ten etkilenerek 1913 yılında Yeni Turan isimli kitabını yayınlamıştır (Öncü, 2009: 6). Fakat 1915'den sonra başta milliyetçilik olmak üzere bazı fikir ayrılıkları nedeniyle yolları ayrılmak zorunda kalmıştır (Bekiroğlu, 1999: 25).

Halide Edip'in Osmanlı topraklarında savaşlar ve işgaller devam ederken, çözümler konusunda fikirleri de gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğu 1. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılırken, bazı düşünürler topyekün bir mahvoluştan ziyade, bir devlet himayesi ile kurtulup kurtulamayacakları düşüncesine kapılmışlardır (Somar, 1965: 1146). Fransa, İngiltere mandalığını kabul etme taraftarlarının yanında bir de Amerika mandalığının

tarafatları ortaya çıkmıştır. Bu taraftarlar Türklerin bağımsız olarak bırakılmayacağı düşüncesi ile hiç değilse parçalanmadan ve bütün olarak büyük bir devletin, özellikle Osmanlılara hiçbir zaman zararı dokunmamış olan ABD'nin koruyuculuğu altına girmeyi uygun bulmuşlardır (Milli Mücadele: Hazırlık Dönemi, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr>). Bu görüşü savunanlar, ABD Başkanı Wilson'un ünlü 14 ilkesinden on ikincisinin Türklerin çoğunlukta bulunduğu topraklarda bağımsız bir Türk devletinin kurulmasına uygun olduğunu savunmuşlardır (Adıvar, 2003, <http://www.kurtuluscephesi.com>). Halide Edip Adıvar da Amerika tarafından manda fikrine sıcak bakanlar arasında yer almıştır. Amerika mandacılığını savunanlar tarafından 14 Ocak 1919 tarihinde İstanbul'da Wilson Prensipleri Cemiyeti kurulmuştur. Halide Edip'in de kurucuları arasında bulunduğu bu cemiyete göre, Amerika'dan gönderilen uzman kişilerin bir danışman çerçevesinde oluşturdukları geniş bir kurulun 15 ila 25 yıl süresince Türkleri eğitmesi beklenmiştir (Tunaya, 1999: 245). Amerika mandacılığını savunan Halide Edip ve diğerleri, diğer manda savunucularına göre daha avantajlı olmuştur. Çünkü İngiltere ve Fransa ülke topraklarını işgal etmiş ve halkın güvenini kaybetmiştir. Halide Edip'in de yazarları arasında yer aldığı Yenigün Gazetesi ise cemiyete desteği basın yolu ile sağlamıştır. Gazete cemiyete yönelik olarak yapılan memlekete müdahale talep etmesi gibi bir suçlamanın dayanaksız olduğunu ve cemiyetin hürriyet ve istiklali sağlama maksadının özellikle kamuoyundan göreceği iyi niyet ve yardım ile başarılı olacağını savunmuştur. Fakat Sivas Kongresi ile birlikte Amerikan mandacılığı giderek etkinliğini kaybetmiştir (Özdemir, 2008: 220). Çünkü tam bağımsızlık esas kabul edilmiş ve bir başka ülkenin himaye fikri kabul edilemez bulunmuştur. Tam bağımsız milli mücadele fikrine daha sonra destek verenler arasında Halide Edip Adıvar da yer almıştır.

Halide Edip, Wilson Prensipleri Cemiyeti deneyiminden sonra milli mücadelenin halk tarafından gerçekleştirileceğine olan inancı ile İzmir işgali sonrası mitinglerine başlamıştır. Bu mitingler öylesine etkili olmuştur ki, İngilizler İstanbul'u işgal ettikleri zaman idam listesinin üst sıralarında Halide Edip ve eşi Adnan Adıvar'a yer vermişlerdir (Halide Edip Adıvar, <https://tr.wikipedia.org>). Bu mitingler millete hem direnme gücü vermesi hem de yurt içi ve yurtdışından kamuoyu oluşturma açısından milli mücadele döneminin en önemli mitingleri arasında yer alarak kent hakkının kullanımına kanıt olmuştur.

Ülkenin dört bir yanı işgal altında ve insanlar çaresizlik içinde hissederken, Halide Edip bu karanlık ortamdaki mitingini ilk olarak 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü Fatih'te Belediye dairesi önünde gerçekleştirmiştir (Altuntaş, 2014,

<https://ismailhakkialtuntas.com>). Bu tarih aynı zamanda Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı ve milli mücadelenin başladığı tarih kabul edilmiştir. Fatih Mitingi'nde şöyle diyerek millete seslenişiyse sadece İstanbul değil, diğer kentlere de sesini duyurmuştur:

“Hanımlar, efendiler! Bugün, bunun beş misli bir miting de yapmış olsak, bunun semeresini göremeyiz. Fakat yarın var, çocuklarımız var. Buradaki Türk, Müslüman âleminin kalbidir; siz de düşüğünüz vakit birçok şeyler düşecektir. Kadınlar, silâhsız ve zayıf, fakat kalbi gayet metindir. Bütün âlemi İslâm, hep kardeşimizdir. Bundan dönen Türk kadını değildir. Yaşasın milletimiz!” (akt. Altuntaş, 2014, <https://ismailhakkialtuntas.com>).

Bu miting başka mitingler takip ederken asıl önemli miting 30 Mayıs 1919'da Sultanahmet Meydanı'nda gerçekleşmiştir. Fatih Mitingi Halide Edip'in ilk büyük ve diğerleri için zemin hazırlayan miting olması açısından önemli olmakla beraber, kentsel siyasal bilinci en ateşleyici ve duyguları harekete geçiren miting Sultanahmet Mitingi olmuştur (Altuntaş, 2014, <https://ismailhakkialtuntas.com>).

Halide Edip aynı zamanda bugün hala varlığını sürdürmekte olan Anadolu Ajansı'nın kurulmasına öncülük etmiştir. Bu ajans o dönemde kamuoyunu bilgilendirmek açısından bugünkü anlamından daha fazla anlam taşımıştır. Çünkü o dönem iletişim, ulaşım daha zorken bu ajans ile TBMM'nin çıkardığı ilk yasalar duyurulmuş; Milli Mücadele'nin ve Kurtuluş Savaşı'nın her aşamasına, Cumhuriyet devrimlerine kentsel ve ulusal ölçekte tanıklık edilmiştir (Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr). Bu şekilde siyasal katılımın artmasını da sağlamıştır.

Halide Edip bütün bu etkinliklerinin dışında; verdiği eserler, yazdığı yazılar ile de hem dönemin tasvirini hem de eleştirisini gerçekleştirmiştir. Bu kimi zaman “Batı özentiliği” ile suçladığı gençlerin kılık kıyafeti ile ilgili; *“Hazır elbise dükkânları açılalı, gramofonlar çıkılalı, halkımız eski sadeliğini, milli geleneğini kaybetmeye başladı. En fakiri bile – bayramda olsun – iri Alman çocukları için yapıp da bizim zayıf kızları kaplumbağaya benzeten, ucuz hazır bir fistan alıyor.”* (Adıvar, 1973: 14); kimi zaman da eğitim sistemine eleştiri biçiminde olmuştur:

“Bugün insanların kafasını ta ilköğretimden başlayarak, birbirine uymayan beş on felsefe ile gelişigüzel dolduruyorlar. Artık hiçbir kimse, herhangi bir kaide ve ideolojiyi doğru mu, yanlış mı diye tetkike lüzum görmüyor, üstünde düşünmek zahmetine katlanmıyor.” diyerek halkın eğitimini düşünmeyi, sorgulamayı geliştirmesi gerektiğini vurgulamıştır (Adıvar, 1946: 72).

Halide Edip, milli mücadele için mücadele vermekle birlikte eleştirilerinde mücadele sonunda gelen Cumhuriyet de nasibini almış ve “Döner Ayna” kitabında *“Adına ne dersiniz deyiniz, hepimiz memleketi demokrasi markalı bir diktatöre, yahut da hürriyet*

markalı bir anarşiye sürüklüyorsunuz. Bir yandan eller değişiyor, fakat aynı yumruklar birbirinden biraz farklı usullerle yeniden tepemize iniyor.” ifadesiyle eleştirisini getirmiştir (Adıvar, 1977: 226).

Halide Edip hayatı boyunca farklı ülkelerde ve kentlerinde bulunmuş ve oraları etkileyen insanlar arasında yer almıştır. Bu ülkelere en önemli örnek Hindistan olmuştur. Hindistan’daki hayatı hem kendisi hem oranın halkı açısından aydınlatıcı bir süreç olmuştur. Halide Edip, Aligar İslam Koleji’ndeki hocalığı sırasında bugünün ünlü Camia-yı Milliye Üniversitesi’ni kurmak için uğraş verenler arasında yer almıştır. Bu da Halide Edip kent hakkını kullanırken Hindistan’da diğer insanların da kent haklarından yararlanması için adımlar attığının göstergesidir. Ayrıca “Inside India” adlı eseri Hindistan’ın o dönemdeki sosyal yapısını, muhtelif dinlerin, dillerin iletişimini ve bu geniş kıtanın problemlerini ustaca tahlil eden tanınmış bir eser olarak okunmaya ve hala Hindistan kültüründe yer alan önemli yabancı eserlerden biri olarak anılmaya devam etmiştir (Ortaylı, 2014, <http://www.milliyet.com.tr>). Hayatının Hindistan’da geçen bölümünde Adıvar, dünya tarihini bağımsızlık mücadelesi ile etkileyen Mamatha Ganhi ile görüşmüştür. Oradayken Hindistan İçinde (Inside India), Türkiye’de Doğu ve Batı Çatışması (Conflict of East and West in Turkey) gibi eserler veren Adıvar, Hindistan’da bulunduğu sürede Amerikan basını tarafından ekzotik devrimci kadın olarak gösterilmiştir (Nas, 2013: 187).

Sonuç olarak bakıldığında Halide Edip, eserlerinde eğitimden, sosyal hayata; batılılaşmadan devlet yönetimine kadar birçok konuda eserler vermiştir. Ayrıca hem yazılarında hem eserlerinde mutlaka kadın karakterlerin ön plana çıkarıldığı gözlenmiştir. Halide Edip, kadınların eğitiminden, haklarına ve mücadele için yapabileceklerine kadar birçok konuda yazı yayınlarak kadınlar için bir yol çizmeye çalışmıştır. Kendisi de birçok kız öğrenci okulu açan Halide Edip, milli mücadele kadar kadınlar için mücadele ederken kent hakkını kullanarak kentsel kamusal örgütlenmeye katkı sağlamıştır.

Halide Edip kent hakkı içerisinde de yer bulan eğitim hakkının kız çocukları için de geçerli olması için gittiği hemen her kentte eğitim etkinliklerinde bulunmuş ve kız okulları, Hindistan’da üniversite açmıştır. İstanbul’a döndüğünde üniversitesinde de hocalık görevinde bulunan Adıvar aynı zamanda devrime kadın katılımının sağlanmasında etkili olmuştur. Eserlerinde çizdiği devrim dönemi portreleri ve izlenimleriyle bugün bize devrimin sosyal, siyasi ve ekonomik çerçevesini çizmiştir. Katılımcılığı arttıran ve tabanını genişleten Adıvar sayesinde bir çok kadın onu takip ederek devrime katkı sağlamıştır. Mitingler, yazılar, bildiriler, okullar ile kent hakkını kullanan Halide Edip, diğer insanların

da kent haklarından yararlanabilmesi, onların demokratik katılımlarını sağlamak için çaba göstermiştir.

Halide Edip, ulusal mücadele örneği olarak dünyanın en büyük toplumsal hareketlerinden olan Türk Devrimi sürecinde birleştirici bir güç olarak görev yapmıştır. Gerek mitinglerinde gerek eserlerinde vurguladığı dayanışma duygusu güvenlik, özgürlük, kamusal hizmetler, demokratik katılım gibi kent haklarının kullanılmadığı ülkesinde insanları birbirine bağlamıştır.

Birçok ülkenin kentinde bulunmuş veya yaşamış olan Halide Edip, mitingler düzenlemiş, okullar açmış, üniversitede konferanslar vermiş, kitaplar, bildiriler yayınlamış, gazete çıkarmış, örgüt oluşturmuş bir kadın olarak dünyada sayısız kentin dinamiklerini etkilemiştir. Sadece eğitim faaliyetleri ile sınırlı kalmayarak, hem yurtiçindeki işgallere tepkisini gösterecek hem de devrime katkı sağlayacak cemiyetlerde bulunmuş ve faaliyetler göstermiştir. Halide Edip'in çalışmaları diğer kadınlar açısından da örnek olmuş kadınların siyasi ve sosyal anlamda bilinçlenmesinde yardımcı olmuştur.

2.3. 1917 Bolşevik Devrimi

“Ekmek ve Barış!”³

1917 Bolşevik Devrimi, tarihte bir sayfayı kapatıp başka bir sayfa açan devrimler arasında ilk sıralarada yerini almıştır. Güçlü Çarlık Rusyası'nın yerini sosyalist bir yönetime bırakması birçok mücadele ve fedakârlık gerektirmiştir. Kanlı gösterilere sahip bu devrim sayesinde belirli bir kesimin sahip olduğu haklar tüm toplumsal gruplara genişletilmeye başlanmıştır.

Aleksandar Mihayilovna Kollontay, Bolşevik Devrimi'nin öne çıkan devrimci kadınları arasında yerini almıştır. Evliliğini ve anneliğini devrim yolunda ikinci plana iten Kollontay, idealist bir kadın olarak karşısına çıkan türlü zorluklara rağmen yolundan dönmemiştir.

Kadınların hakkını arama mücadelesini devrime entegre eden Kollontay, devrim sonrasında da devlet içerisinde önemli görevlerde yer almış ve Çarlığın vermediği hakları devrim ile almıştır. Lenin'in şiddet eğilimli yönetimine rağmen aristokrasinin imtiyazında olan haklarına kavuşan Rusya için bu devrim, kent haklarına kavuşma anlamına da gelmiştir. Çarlık döneminde aristokrasi sınıfına ait olan sağlıklı yaşam koşullarında eğitim, barınma gibi haklarına güvenli bir şekilde ulaşım sağlanmaya başlanmıştır.

³ Akyol, 1976: 41-42.

2.3.1. Bolşevik Devrimi Tarihçesi

1917 Bolşevik Devrimi'nin 100. yılına yaklaşılırken devrimin başarılı olup olmadığı ve geride bıraktığı miras hakkında hep tartışılmıştır. 1917 Devrimi Rus Çarlığı'na karşı yapılmaya çalışan ilk devrim olmamakla birlikte Çarlığın sonunu getiren devrim olmuştur. 1917 Devrimi aynı zamanda dünyanın ilk sosyalist devletini kurması bakımından da dikkat çekici bir devrim örneği sergilemiştir.

1917 yılının 7 Kasım'ında geçici hükümeti Petrog'da yenerek Sovyetler Birliği'nin kurulmasına neden olan süreç çok daha öncelerde başlamış ve birçok nedenin birleşmesi ile ortaya çıkmıştır.

Rusya'da ilk isyan 1917 yılında yaşanmamış, 1917'nin önceki provası gibi görünen "1905 Kanlı Pazar"ı gerçekleşmiştir. O tarihe kadar Çar bütün ülkenin hâkimi olmuştur. Çar ile birlikte Kilise etkin olmakla birlikte Fransa'da 1789 Devrimi öncesi Kralın yetkileri Rusya'da Çar için geçerli olmuştur. Çar ve Kilise kadar güçlü olmamakla birlikte Çar'ın yanında büyük topraklara sahip olan asiller yer almıştır. Ülkenin ezilen kısmını ise toprakta köle olarak kullanılan köylüler oluşturmuştur. Daha sonra Sanayi Devrimi'nin Rusya'ya etkisi ile ortaya çıkan işçi sınıfı da köylüler gibi ezilmiştir. Köylüler ve işçiler Rus toplumunun büyük kısmını oluşturmuştur.

Ülkenin içinde bulunduğu ağır koşulları daha da ağır yaşayan bu kesim huzursuzluklarını 1905'lerde ortaya çıkartmışlardır. 1904-1905 yılında Rusya aleyhine sonuçlanan Japonya savaşı Rusya'nın durumunu daha da kötüleştirirken, işçiler ve köylüler bu etkiyi daha fazla hissetmiştir. Petersburg ve Moskova'da "İşçi Sovyetleri" kuran işçiler 1905'te isteklerini iletmek üzere Çar'ın kışlık sarayına yürüyüşe geçmiş, çok sert bir karşılık almışlardır. Çar'ın askerleri tarafından karşılanan işçilerden yüzlercesi hayatını kaybetmiş ve yaralanmıştır. Çalışma sürelerinin azaltılması, koşullarının iyileştirilmesi gibi yaşam standartlarını yükseltme amacıyla yürüyüşe geçen işçiler hayatlarını kaybetmişlerdir. Daha önce sürgüne gönderilen ve devrimin lideri olacak olan Vladamir Lenin 1900 yılında sürgünden dönerek Iskra (Kıvılcım) Gazetesi'ni çıkarmıştır. Gazetenin başında "Kıvılcımdan alevler çıkacak!" ifadesiyle devrimin işaretini uzun zaman önce vermiştir. Lenin'in adını ön plana çıkaran bu olay Rusya'da karışıklık yaratmıştır. Çar sıkıyönetim önlemleri alsa ve şiddet kullanmaktan çekinmese de sonucunda Çar, Duma'yı kurmak zorunda kalmıştır. Kendisine tabii olmak suretiyle kurulan Duma Halk Meclisi, Çar'ın üzerinde veto hakkı bulunmuş ve bakanlar da Çar'a karşı sorumlu olmuştur (Gürkan, 1964: 159). 1906 yılında anayasayı kabul eden Çar bu adımlar ile işçilerin

direnişinin son bulacağını düşünmüştür, fakat bu olaylar aslında devrimin provası olmuştur.

Kanlı Pazar olayının üzerinden 10 yıl geçmeden Rusya, dünyanın ilk savaşına, 1. Dünya Savaşı'na İngiltere ve Fransa ile birlikte büyük umutlarla girmiştir. 1914 yılında başlayan ve bütün ülkeleri etkileyen 1. Dünya Savaşı'nın Rusya üzerinde etkileri çok ağır olmuştur. Ülkenin içinde bulunduğu mali krizi çözecek yeni topraklar arayışında olan ve otoritesini güçlendirmek isteyen Çar, savaşa 1917 yılına kadar dayanabilmiştir. Savaşın gittikçe uzaması, cephelere sürekli para ve insan ihtiyacı olması, Osmanlı İmparatorluğu ile olan savaş yüzünden boğazların kapalı olması ve dış yardım alamaması açlık ve sefaleti derinleştirmiş, zaten ağır şartlarda yaşayan insanlar için durumu daha da kötüleştirmiştir.

İşçiler için Duma'nın da Çar'a mesafeli tutumunu da destek olmuştur. Hükümet Duma üyelerinden, memleket içine dağılarak işçi grevlerini sona erdirmelerini istemiş; fakat Duma buna karşı çıkmıştır (Munro, 1947: 97-100). Ülkedeki yönetimde bir diğer unsur olan askerin ise iki seçenekten; Halka karşı şiddet uygulanarak bastırmak mı, yoksa Duma ile işbirliğine mi gitmek mi? sorularının yanıtı olarak askerin işbirliğine gitmesi Çarlığın sonu olmuştur. Duma, Çar'ın tahttan inmesini ve tüm yetkinin Duma'ya verilmesini savunmuştur. Bu öneri önce Çar Nikola tarafından reddedilse de sonuç olarak oğlu ve kendi adına yönetimden feragatini bildirmiştir. Bu feragat Romanov Ailesi'nin sonu anlamına gelmiştir (1917 Bolşevik İhtilali, <http://gizliilimler.tr.gg>). Çarın hayatı için garanti verilmekle birlikte ailesi ile birlikte sürgünde 1918 yılında öldürülmüşlerdir.

İhtilal sürerken Duma dağıtılmıştır. Yerine oluşturulacak Meclis için beklenirken eski Duma üyelerinden oluşan bir Meclis gelmiştir. Fakat bu süreçte hükümetin başında bulunan Kerenski ile Başkomutan Kornilof arasında anlaşmazlık çıkınca adını 1905 olaylarında duyuran Lenin'in başında bulunduğu Bolşevik Partisi iktidarı ele geçirmiştir (Gürkan, 1964: 161).

Vladimir Lenin önderliğindeki Bolşevikler iktidarı ele geçirdikten sonra bir terör dönemi başlatmıştır. Devrim öncesi "*Bize Fransız Devrimi'ndeki gibi kesin bir terör dönemi lazım*" diyen Lenin bu tutumunu değiştirmemiş binlerce insanın katili olmuştur. 1924 yılında ölümüne kadar tam bir şiddet dönemi yaşatmıştır. Tıpkı Neçayef'in dediği gibi "*Devrim kanla yazılır.*" (1917 Bolşevik İhtilali, <http://gizliilimler.tr.gg>). Bu devrim köylü ve işçilerin örgütlenerek, yeni bir toplum kurmak üzere yola çıktıkları, kentlerde yaşamaya ve kent hakkını kullanmaya başladıkları sürenin de başlangıcı olmuştur.

Devrim sadece süreciyle değil kazanımlarıyla da çok önemli olmuştur. Özellikle de kadınlar açısından. Lenin örgütsüz kitleleri harekete geçirip bir çatı altında toplamak için

uğraşırken, seslendiği sadece erkekler değil, kadınlar da olmuştur. Bu devrim büyük çoğunluğu okuma-yazma dahi bilmeyen ve ezilmeye alışmış bir kadın kesimini siyasi arenaya çekebilmiştir. Kadınların evlerinden çıkarak kendileri ve ülkeleri adına mücadele edebilmeleri için fırsat vermiştir. Çarlık Rusyası altında hem Çar'ın hem Kilisenin hem de koca ya da baba gibi erkek figürü altında ezilen kadınlar bilinçlenmişlerdir. Sadece özel alana hapsedilen ve çalışmaları halinde de erkekler ile eşit haklara sahip olamayan kadınlar, tıpkı erkekler gibi devrimde çalışma hakları için mücadele vermişlerdir.

Toplumun daha fazla ezilen kesimi olarak kadınların, devrimde ön safhalarda yer alması kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Çarlığa karşı gelişen tüm muhalif hareketler içerisinde -Narodniklerden anarşistlere, sosyal devrimcilerden Bolşeviklere kadar- öncelikle ve ilk olarak yer alanlar, varlıklı ailelerden gelen aydın kadınlar olmuştur (Geridönmez, 2009, <http://www.ozgurlukdunyasi.org>). Rusya'daki devrim süreçlerinde Anna Gureviç, Nadejda Konstantinovna Krupskaya, Margarita Margulies gibi kadınlar önplana çıksa da Aleksandra Mihayilovna Kollontay hem verdiği mücadele hem de Sovyet hükümetindeki ilk kadın bakan olması açısından tüm dünyada devrimci kadınlara önemli bir örnek teşkil etmiştir.

2.3.2. Aleksander Mihayilovna Kollontay

“Kadınlar, onların kaderleri, tüm hayatımı doldurdu.”⁴

Aleksandar Kollontay zengin bir ailenin kızı olarak 31 Mart 1872'de Sankt Petersburg'da doğmuştur. Daha çocukluk yaşlarında annesi ile geçen şu konuşma sosyalizmin ilk sinyalini vermiştir:

“Çorbamı ya da süt lapamı bitirmek istemediğimde, geri çevirdiğim yemeğin yarısı için mutluluk duyacak çocukların varlığını hatırlatırdı annem: “Babaları savaşta olan ne kadar çok çocuk olduğunu düşün.” Karşı çıkmazdım, ama içimden; o çocuklara lapamı verseler ya. Beni sevmediğim bir şey yemeye neden zorluyorlar? Zaten bu yetişkinler aptal oluyor, bu kadar basit sorunları dahi çözemiyorlar, diye düşünürdüm.” (Kollontay, 1993: 15).

Rusya'nın ayrıcalıklı sınıfında rahat bir hayat süren Kollontay özel dersler alarak kendisini daha çocuk yaşlarda geliştirmeye başlamıştır. Dönemin önemli isimlerinden dersler alan Kollontay azımsanmayacak bir kültürel birikime sahip olmuştur. 20 yaşına geldiğinde anne ve babasını iki yıl ikna etmeye uğraştığı kuzeni Vladimir Kollontay ile evlilik izni çıkmıştır. Fakat Kollontay'ın babası Kollontay'ın sahip olduğu bilgi birikimi nedeni ile Vladimir Kollontay ile uyumu soru işaretleri oluşturmuştur. Babasının şu ifadesi de Kollontay'ın ilerideki sorunlarının kökü olmuştur:

⁴ Utkeş, 2011: 199.

“İyi bir delikanlı, bunu reddetmiyorum ama, yaşamdan ne bekliyor? Amacı mühendis olmak. Düşünsene, senin sevgili Dubrolyubov’unu bile okumamıştır mutlaka. Oysa sen büyük işlerle uğraşmaya bayılıyorsun. Ne üzerine konuşacaksınız ki? Ruhsal olarak tam anlamıyla yakın duramayacaksınız birbirinize ve kısa süre sonra, onun senin için hiçbir şey ifade etmediğini göreceksin.” (Kollontay, 1993: 62).

Ailesinin karşı çıkmasına rağmen kuzeni ile evlenen Kollontay eşi sayesinde ilk kez eşinin mühendis olduğu fabrikada işçilerin durumunu gözlemlemiştir. Fabrika gezisi sırasında işçilerin durumunu gören Kollontay ilk olarak orada bir şeylerin değiştirilmesi gerektiğini düşünmüştür (Kollontay, 1993: 75).

Kollontay eğitim hayatının başından beri Marx, Engels gibi sosyalistlere ilgi duymuştur. Fabrika gezisi sonrası neler yapabileceğini düşünen Kollontay sürekli araştırmıştır. Konuyla ilgili bulduğu bütün yazıları okuyan Kollontay’ı devrimci kadın olarak en çok etkileyen, yıllar sonra devrim için beraber mücadele edeceği Lenin’in “Halkın Dostları Kimlerdir?” adlı yazısı olmuştur (Kollontay, 1993: 77).

Ev içinde hayatın yetersiz geldiği Kollontay gönüllü olarak Eğitim ve Eğitim Araçları Gezgin Müzesi’nde çalışmaya başlamıştır. Burada Bolşevik partinin üyesi olan Yelena Stassova ile tanışan Kollontay, Stassova ile birlikte çeşitli tartışmaların yapıldığı, aktüel makalelerin irdelendiği aylık dergilerin okunması için bir çevre örgütlemiştir (Kollontay, 1993: 77-80). Bu çevre her ne kadar siyasi adımlar atılmak için yetersiz olsa da Kollontay için düşünsel bir altyapı oluşturmuştur.

Kollontay için Stassova ile tanışmak önemli bir adım olmuştur. Çünkü Stassova, Kollontay’ın devrim hareketine katılmasında bir aracı görevi görmüştür. Stassova gibi devrim için bir şeyler yapmak isteyen Kollontay, bu amaçla bazı emanetleri ulaştırmak, broşür saklamak gibi görevler edinmiştir (Kollontay, 1993: 82).

Kadınlık bilinci Kollontay, parti için kendini sorgularken ortaya çıkmıştır. Parti için verilen görevleri yerine getirirken oğlunun rahatsızlanması Kollontay’ı anneliği ve siyasi hareketler ikilemi arasında bırakmıştır. Kadınların özgürlüğünün köklü değişimlerle geleceğine inanan Kollontay’ın bu öngörüsü, devrimden sonra çocuk bakımının toplumun işi olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmış köklü değişimin öncüsü olmuştur.

İlk yazısı bir marksist dergi olan “Obrasovaniye”de yayınlanan Kollontay, böylece marksistliğini açıklamıştır. Daha önce kafasında oluşan fikir yazısının yayınlanmasından sonra kesinleşmiştir. Buna göre Kollontay, İsviçre Zürih kentine gitmiş ve Zürih Üniversitesi’nde, o zamanlar marksist sayılan Profesör Herkner’in derslerine kaydolmuştur (Kollontay, 1993: 86-87).

Kollontay için İsviçre yolculuğu zor geçse de aile mutluluğundan ziyade önemli olanın işçi sınıfının kurtuluşu, kadın hakları ve Rus halkı olduğunu söylemiştir. Kollontay için İsveç'te aldığı dersler yeterli olmamış, 1898 yılınca işçi sınıfını incelemek üzere İngiltere'ye gitmiştir (Kollontay, 1993: 88-93). İngiltere ziyareti Kollontay'ın solcu görüşlerini daha da kuvvetlendirmiş, devrime katılmak için Rusya'ya geri dönmüştür.

Devrimin ayak sesleri Rusya'da duyulmaya başlamışken Kollontay işçi sınıfı ile ilgili çalışmalarına devam etmiştir. Bir taraftan Finli işçi sınıfı ile ilgili çalışması "Finli İşçilerin Yaşamı" yayınlanırken, bir taraftan öğrenci toplantılarında konuşma yapmış, diğer taraftan işçi çevrelerini yönetmiştir (Kollontay, 1993: 96-97). Kollontay bir kadın olarak işçileri örgütlemiş, yazıları ve çalışmalarıyla devrim için düşünsel altyapısını oluşturmuştur. Nihayet 1905 Kanlı Pazar'ı yaşandığında bu Kollontay için Bolşeviklerle ilişkisinin daha da gelişmesi anlamına gelmiştir.

1905 Olayı'nda birçok kadın gibi Kollontay da yer almıştır:

"1905 Kanlı Pazarı'nı sokakta yaşamıştım. Göstericilerle birlikte Kışlık Saray'a yürümüştük. Savunmasız işçilere karşı girilen bu korkunç katliam, silinmemecesine yerleşti belleğime: Ocak güneşinin alışılmadık aydınlığı... Güven ve beklenti dolu yüzler... Sarayın çevresini sarmış birliklerin kader belirleyici sinyali... Beyaz kar üzerinde kan birikintileri... Jandarmaların ulumaları... Ölüler, yaralılar, kurşunlanmış çocuklar..." (Kollontay, 1993: 98).

9 Ocak 1905 Kollontay'a göre Çar'ın sonunu hazırlamıştır. Çünkü artık işçi sınıfı Çar'ın hiçbir zaman onlara elini uzatmayacağını, hatta onları dinlemeyeceğini ve istediklerini vermeyeceklerini anlamıştır. 1905 yılında verilen kayıplar, geride kalanlar için yeni bir enerji yaratmış ve bir neden olmuştur. Bu tarih devrim için uyanışı başlatmıştır.

Emekçi kitlede ortaya çıkan uyanış bütün akımları etkilemiş, Kollontay kendine feminizmde de yer bulmuştur. Kadınlar taleplerinin niteliklerini değiştirerek gittikçe siyasi bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Kendileri içinde demokratik hak talebiyle Bolşevikler arasından Basarova ve Anna Gurevic, Menşeviklerden Worgulis, Sosyal-devrimcilerden Wolkenstein gibi kadınlar, "Eşitlik İçin Birlik'in toplantılarına katılmışlar, kadın kulüplerinde, yanlarında götürdükleri işçi kadınlarla sosyalist grubu oluşturmuşlardır (Kollontay, 1993: 101). Kadın işçileri örgütleyen öncü kadınlar her toplantıda, gösteride, harekette ön sıralarda yer almışlardır. Rus kadınlarının bu mücadelesi Kollontay'da hayranlık uyandırmıştır. Bu nedenle Kollontay Hekrasovskaya'nın "Rus Kadınları" şiirini büyük bir coşkuyla okumuştur (Utkes, 2011: 199):

*"Büyüleyici tipi yiğit kadının,
Gösterirdi ruh gücünü,
Ve karlı çöllerinde kasvetli ülkenin*

*Sinerdi erkenden mezarında!
Ölseniz de azaplarınızın hikâyesini,
Bilecek canlı yürekler...”*

1905 Kanlı Pazarı’ndan sonra Kollontay’ın kadınlara yönelik çalışmaları artmıştır. 1907 yılında yapılan I. Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı’na katılan tek Rus temsilci olmuştur (Kollontay, 1993: 108). Rusya’da kadınları örgütlemek ve mücadeleye katmak için yoğun çaba göstermiştir. Yazıları ve konuşmaları kimi zaman kadınların kimi zaman merkez gücün eleştirilerine neden olmuş ve sonunda 1908’den 1917’ye kadar sürecektir olan Almanya, İngiltere, Fransa, İsveç, Norveç, Finlandiya, Danimarka, İsviçre, Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri’ni kapsayan farklı kentlerde düşüncelerini yayma süreci başlamıştır. Bu süreçte Clara Zetkin, Rosa Luxemburg gibi diğer devrimci kadınlarla yakından çalışma olanağı bulmuştur. 1911 yılında Paris kentinde bulunan Kollontay burada işçi karılarının pahalılık karşısında grevlerine şahit olmuştur. Kadınların isteklerine bağlantılı olarak düşürülen fiyatlar Paris kentinde ekonomik dinamikleri etkileyen değişimi getiren süreç kadınların mücadeleleriyle sürmüştür (Kollontay, 1993: 121).

1. Dünya Savaşı sırasında Almanya, Berlin’de bulunan Kollontay, Lenin ile mektup yolu ile iletişime geçerek savaş ortamında neler yapılacağını sormuştur. Lenin’in Kollontay için anlamı büyük olmuş ve bunu şu şekilde açıklamıştır: “*O yıllarda Vladimir İlyic’i, bir insan olarak değil, insanlığın binlerce yıllık sosyo-ekonomik tabakalarını yıkan bir kozmik elemanter gücün cisimleşmesi olarak düşünüyordum*” (Kollontay, 1993: 167).

Kollontay hem Rusya’da bulunduğu sürede hem de Rusya’dan uzaktayken bitmek bilmez bir azimle çalışmalarına devam etmiştir. Ekim Devrimi’nin kadınlar için sonuçları Fransız Devrimi gibi sonlanmamış, kadınlar birçok alanda haklarını elde etmişlerdir. Devrim başlarken büyük çoğunluğu okuma-yazma bilmeyen kadınlar da mücadelede yer almış; bunun karşılığını da almışlardır. Devrim sonrası 1919 yılında, Sovyet Rusya Sosyalist Cumhuriyeti’ndeki okuma yazma bilmemeyi yok etme okullarında eğitime alınan 17 milyon insandan 14 milyonunu kadınlar oluşturmuştur. Sadece eğitim gibi sosyal haklarla kalmayan kazanımlar, kadınların siyasi haklarını en belirgin biçimde Kollontay’ın bakan olması ile göstermiştir.

1922 yılında partisinin Merkez Komitesi kararı ile diplomatik çalışmaya aday gösterilen Kollontay ilk kadın diplomat olarak tarihine adını yazdırmayı başarmıştır. 1933 yılında Lenin Nişanı verilmesi ise devrimin kendisi için mücadele eden kadınlara Kollontay nezdinde teşekkür olmuştur (Utkes, 2011: 209).

Diplomat olarak atandığı ülkelerde kimi zaman sorunlar yaşamakla birlikte geçen zaman Kollontay'ın doğru adımları atabilen bir kadın olduğunu göstermiştir. Nitekim diplomat olarak görev yaptığı Meksika'nın Mexico City kentinde görevini büyük başarıyla yerine getirmiş ve kent dinamiklerini etkilemiştir. Bu sebeple Meksika'da derin saygı ve diplomatik etkinliğine yüksek değer verme işareti olarak Kollontay'ı, Meksika'nın "Aguella Azetka" nişanı ile ödüllendirmiştir. Diğer bir diplomatlık görevi yaptığı ülke olan ve hastalığı nedeni ile 1946 yılında etkinliğine son vermek zorunda kaldığı Norveç, elçisi vasıtasıyla Kollontay'a ülkesinin "Kutsal Olaf Nişanı"nı vermiştir (Utkes, 2011: 211).

1952 yılında hayatını kaybeden Kollontay, hitabet yeteneği ve örgütçü yapısı ile devrimin mimarlarından olmuştur. Kadınlar ile ilgili bütün konulara eğilen Kollontay annelik, kadın sorunları, işçi kadın hakları gibi konularda devrim sonrasında da kararlar da aktif rol oynamıştır. Hiçbir sosyal sigorta hakkının cinsiyete bağlı olmaması, gebelik yardımının düzenlenmesi, kadınlara fiziki durumlarına uygun iş sağlanması, eşlerin vatandaş ve moral bakımından tam eşitliğini belirleyen sivil (nikâh şartı olmayan) evlilik, "yasal" çocuklarla, evlilik dışı doğan çocuklar arasındaki eşitsizliğin ortadan kaldırılması gibi kararlarda imzası bulunmuştur (Utkes, 2011: 208). Annelik konusuna özellikle eğilen Kollontay için mücadelenin başlarında yaşadığı annelik için yetersiz olduğu düşüncesi etkili olmuştur. Çocukların sorumluluğunun sadece annede olması kadınların çalışma hayatında olmalarını bir engel olarak gören Kollontay, çocuk bakımında devlet ve toplumun anneye yardımcı olması gerektiğini ileri sürerek kararlarda değişiklik yapılmasını sağlamıştır.

Kadınlar için "serbest aşk" hakkı üzerine de teoriler geliştiren Kollontay, 1909'da yayımladığı "Kadın Sorunlarının Toplumsal Temelleri" adlı kitabında döneminin entelektüelleri ve feministlerinin, aşk-cinsellikle ilgili ileri sürdüğü tezleri tartışmış ve bu konudaki şu ifadesi ile kadınları aile kurumundan bağımsız ve özgür olmaları yolunda uyarmıştır:

"Kahrolsun törenler ve formaliteler. Serbest onama, işte kadını bunaltan kötülüklerin devası budur! Birlikteliği kutsallaştıran tek bağ, aşktır! Burjuva önyargılarını kendine tasa etmeksizin gönlünün eğilimini izleyebilmek, kadını manevi bağımsızlığa götürecekt en emin yol, aile sorununu çözecek tek araç budur işte..." (akt. Gümüsoğlu, 2008, <http://www.annecocuk.com>).

Kadınların hem siyasi hakları hem de sosyal hakları için mücadele eden Kollontay'ın Olympe De Gouges'den çok daha şanslı olduğu açıktır; devrim sonrası Lenin ile başlayan ve Stalin ile devam eden terör dönemi devrimci Kollontay'ı ve çalışmalarını etkilememiştir. Kadın köleliğini ortadan kaldırmak için elinden geleni yapan Kollontay ilk

kadın diplomat ve Sovyetlerin bakanı olarak kadınlara örnek olmuştur. Kollontay sadece Rus kadınlarına değil, dünyadaki bütün kadınlara ve işçi sınıfına mücadele konusunda ilham kaynağı olmuştur.

2.3.3. Alexander Mihaylavno Kollontay'ın Kent Hakkına ve Farklı Kent Dinamiklerine Etkisi

Soylu bir ailenin kızı olarak Sankt Petersburg kentinde dünyaya gelen Kollontay, ailesinin ve kendisinin mensup olduğu sınıfa rağmen, işçi ve emekçi kesim ile ilgili çalışmalar yürütmeyi ve bu yönde devrime destek vermeyi seçmiştir. Yüksek sınıfa mensup ailesi dolayısıyla aldığı eğitim ve içinde bulunduğu siyasi çevre Kollontay'ın daha küçük yaşta Rusya'nın siyasi ve toplumsal çalkantıları ile tanışmasına neden olmuştur. Devrim öncesi Rusya'da kadınlar erkeklerin boyunduruğu altında, sağlıksız koşullarda hayatlarını devam ettirmeye çalışırken, Kollontay şanslı bir azınlık olarak birçok diğer hakkın yanı sıra iyi bir eğitim görme şansına sahip olmuş ve bunu daha sonra devrim için vereceği eserler ve çalışmalarda da göstermiştir. Kollontay'ın kadınların içinde bulunduğu eşitsiz durumun devrim sonrası değişeceği vaadi, devrim için mücadeleye kadınların katılımını da arttırmıştır.

Hayatı boyunca birçok kentte bulunan ve çalışmalar sürdüren Kollontay, her kent ve deneyimde yeni bir sonuca vararak hem kadınlar hem devrim için mücadele vermiş, kentlerin dinamiklerini değiştirmiştir. Kollontay'ın çalışmalarının sadece devrim için ya da kadınlar için olduğunu söylemek mümkün değildir. Kollontay devrimi Çarlık Rusya'sının yıkılışı olarak değil, kadınlar için de bir devrim olarak görmüştür. Nitekim Kollontay'ın yayınladığı ilk eserlerinden olan 1909 tarihli “Kadın Sorununun Toplumsal Temeli” kitabında hem kadınların durumunu hem de sistemin eleştirisini iç içe geçirmiştir. Kollontay kadınların siyasi yaşama katılmalarının yetmeyeceğini, ekonomik yaşamın değişmesi ve kapitalist sömürden kurtulmaları gerektiğini vurgulamıştır:

“‘Birleşik’ bir kadın hareketinin, özellikle de sınıfsal çelişkiler üzerine kurulu bir toplumda, gerçekleşmesi mümkün müdür? Bu iki grup [proleterler ve burjuva kadınlar], her ne kadar ‘kadınlara özgürlük’ ortak sloganından yola çıksalar da, amaçları, çıkarları ve savaşım yöntemleri bakımından birbirlerinden tümüyle ayrılmaktadırlar. [...] Siyasal haklar, seçim sandıkları ve parlamentoda bir sandalye ... İşte burjuva kadın hareketinin ulaşmak istediği tek hedef budur gerçekten! Ama kapitalist sömürü düzeninin korunduğu bir bağlamda salt siyasi eşitlik, çalışan kadınları sefaletten, onları hem bir kadın, hem bir insan olarak baskı altında tutan bu cehennem yaşamından kurtarabilecek midir?” (akt. Akal, 2011: 53)

20 yaşındayken evlenen Kollontay, dönemin toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kendisi için öngörülen role karşı çıkmıştır. Sisteme karşı vereceği ilk savaşı evlilik içinde

başlatan Kollontay, özel alanda kendine atfedilen toplumsal rollere hapsolmek istememiştir. Çıkış yolu arayan Kollontay'ın ilk kentsel kamusal açılımı Petersburg'da bulunan Eğitim ve Eğitim Araçları Gezgin Müzesi olmuştur. Burası Kollontay'ın devrim fikri ve devrimci kişiler ile tanıştığı yer olmuştur. Nitekim Kollontay burada çalışma amacını da bu müze yardımıyla, devrimci çalışmaya giden bir yol bulabilme olarak açıklamıştır (Kollontay, 1993: 77). Bu müzede çalıştığı süre içinde Kollontay devrim için broşür taşımaktan toplantılara katılmaya kadar farklı etkinliklerde bulunmuştur.

Kollontay müze ve devrim için farklı etkinlikler gösterirken kadın olarak da kendisini sorgulamıştır. Sonuçta o bir kadındır ve her şeyden önce sorumluluğunda bulunan bir eşi ve çocuğu olduğunun farkındadır. Çocuğun hastalanması üzerine kendi anneliğini sorgulayan Kollontay, yine de sıradan bir hayatı reddetmiş ve Zürih'e gitmiştir. Kollontay için Zürih kenti ayrı bir önem taşımıştır. Çünkü bu dönemi devrimci yolun başlangıcı olarak görmüş ve burada "İşçi Sorunları" kitabının yazarı marksist (sonradan sağcı bir tutum izleyen) Profesör Herkner'den ders almıştır. Zürih kenti Kollontay'ın sosyalist bakış açısını genişletmesi açısından hayatında önemli bir yere sahip olmuş; hem kentten etkilenmiş hem de kentteki sosyalist kesimlerle düşünce alışverişi yapmıştır.

Kollontay, Rusya'ya dönüşü ile toplantılara katılmış, fakat görüşlerini asıl yazılarında savunmuştur. Naucnoye Obosreniye Dergisi için, sınıf mücadelesinin rolü üzerine yazmış, fakat sansüre uğramıştır. Bunun üzerine konusunu ekonomiye yönelten Kollontay, Finlandiya üzerine yoğunlaşmıştır. Kollontay ilk grev deneyimini de burada yaşamıştır. Finli "yoldaş"lara destek olan Kollontay, Abo'da ilk grev fonu örgütlemelerine yardım etmiştir. Bu konudaki çalışmaları 1900'de Alman ekonomi dergisi Soziale Praxis'de, Naucnoye Obosreniye'de ve Obrasovaniye'de yayınlanmıştır. Zürih kentinde Rosa Luxemburg, Paris'te Lafargu, Cenevre'de Kautsky ve Plehanov gibi dönemin ünlü düşünürleri buluşmuştur. Kollontay birçok toplantıya katılmasına rağmen ilk resmi konuşmasını 1903 yılında öğrenciler tarafından düzenlenen bir toplantıda gerçekleştirmiştir. Yazıları Moskova'da yayınlanan Pravda Dergisi için de yazarak Moskova kentinin dinamiklerine önemli katkıda bulunmuştur. Broşürler hazırlamış ama sansüre uğrayarak toplatılmıştır. Yazılarının yanında Kollontay, coğrafya dersi verme bahanesi ile bir Pazar okulunda, 25- 30 işçiden oluşan bir çevreyi yönetmiştir (Kollontay, 1993: 95-97).

1905 yılında gerçekleşen devrimin ayak izlerini duyuran olaylar Kollontay için fikirlerini destekleyen göstergeler olmuştur. Kışlık Saray'a yürüyenler ve Kanlı Pazar'ı

yaşanlar arasında Kollontay da yer almıştır. O ortamı yaşayan Kollontay için Kanlı Pazar, emekçi kesimin harekete geçmek için yola çıkışını temsil etmiştir.

Devrimin yanı sıra kadın hareketi için de çalışmalar yürüten Kollontay, Rusya’da feminist hareketlerde de kendisini göstermiştir. Bu dönemde “Kadın Yardımlaşma Derneği”nin sakıncasız görülen “Bayanlar Kulübü” giderek politik bir tavır sergilemeye başlamış, kadının vatandaşlık ve siyasi hakları sorunu gibi konular ağırlık kazanmıştır. Sosyal-demokrat ve Sosyal-devrimciler arasından birçok kadın da burjuva kadın hakları savunucularını destekleyerek demokratik seçim hakkı gibi noktalarda, onlarla ortak çalışma yolunu açmışlardır (Kollontay, 1993: 101).

1905 Nisan’ında farklı eğilimlerdeki kadın gruplarının inisiyatifiyle kadınların ilk büyük gösterisi Petrograd’ta yapılmış ve Kollontay orada da yer almıştır. Fakat Kollontay, devrimci sosyalistlerle burjuva kadın hakları savunucularının işbirliği ideale karşı çıkmış ve bunun üzerine tepki aldığı kesimler de olmuştur. Bu karşı çıkış beraberinde desteği getirdiği de olmuş ve işçi kadınları, devrimci partiye yakınlaştırmıştır (Kollontay, 1993: 101-102). Kollontay artık daha geniş kapsamlı düşünerek büyük işletmelerdeki işçilere seslenmeye başlamıştır. Özellikle işçilerle temaslarının olduğu fabrikalar, Kollontay’ın ajitasyonu için önemli mekânları teşkil etmişler ve kentsel işçi örgütlenmesinin ve sınıf bilinci yükselmesinin alanları olmuştur.

Devrim için çalışmalar yürüten Petersburg Komitesi için çalışan Kollontay yorulmak bilmeden bir taraftan toplantılar yapmış, bir taraftan yazılar yayımlamış, bildiriler hazırlamış bir taraftan da kitaplar yazmıştır. Komitenin mali kısmı ile de ilgilenen Kollontay, komitenin daha fazla paraya kavuşması için ilk legal “İşçi Yıllığı”nı yayınlamıştır (Kollontay, 1993: 105). Bu yıllık, çeşitli politik sosyal konular üzerine, çok sayıda bölümleri içeren, işçiler için bir tür başvuru kitabı niteliği taşımış, Petersburg kentinin dinamiklerini derinden etkilemiştir.

Kollontay’ın özellikle işçi kadınlara yönelik tutumları kimi zaman parti içinde eril karşı çıkmalara neden olmuştur. Petersburg Komitesinin onayıyla, Parti içinde bir Kadın İşçiler Bürosu’nun kurulması konusu komite tarafından destek görmemiştir (Kollontay, 1993: 106-107).

1907 ilkbaharında, kadın işçilerin örgütlenmesine ilişkin bir makale yazan Kollontay, bu makalesiyle, kadınlar arasında çalışma için özel bir parti mekânizması oluşturulması sorunu, nihayet ortaya atılmıştır. Aynı dönemde Tekstil İşçileri Birliği’nde de çalışmaya başlayan Kollontay, bununla birlikte, 1907 ilkbaharında, Petersburg’ta kadın işçiler için özel, bir dizi gösteri örgütlemiştir (Kollontay, 1993: 107). Kentsel ölçekte

değişim ve dönüşümü sağlayıcı bu gösteriler kent hakkını kullanmasının araçları olmuştur. Kollontay bir tarafta devrim için bir tarafta kadınlar için çalışırken 1908 yılında sığınmacılık dönemi olarak gördüğü mecburi yurtdışı hayatı başlamıştır.

1917 yılına kadar sürecek olan yurtdışı sürecinde Kollontay çalışmalara ara vermeden devam etmiştir. Almanya, İngiltere, Fransa, İsveç, Norveç, Danimarka, İsviçre, Belçika ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerde ve kentlerinde çalışmalar yürüten Kollontay hem bu ülkelerde gerçekleştirdiği çalışmalar ile o bölgelerin marksist ve feminist düşüncesine katkı sağlamış hem de kendisi farklı ülkelerin işçi ve sol kesimi ile yakın çalışma içerisine girme şansı bulmuştur. Kollontay tüm sürgün yılları boyunca solcu partiler ile yakın ilişkiler içerisinde bulunmuş ve bu partilerle ortak çalışmalar yürütmüştür. Örneğin; Almanya'dayken, Alman Sosyal-demokrat Partisi'ne üye olmuş ve Mannheim Kongresi'ne katılmıştır. Aynı şekilde Paris kentinde toplumsal hareketlerde yer alırken; Fransız Sosyalist Partisi'nde aktif çalışmıştır. Aynı şekilde Danimarka Sosyal Demokrat Partisi'yle ilişki kurmuş ve ajitasyon çalışması yapmıştır. Yurtdışında çalışma gösterdiği ülkelerden olan Belçika'da da Belçika Sosyalist Partisi'nin çağrısı üzerine, ajitator olarak çalışmak için Belçika'ya gitmiştir (Kollontay, 1993: 427-433). Kollontay öncelikle, 1910 yılında Ağustos ayında Kopenhag kentine giderek (Rus) Tekstil İşçileri Birliği delegesi olarak, E. Uluslararası Sosyalist Kadınlar Konferansı'na ve Uluslararası Sosyalistler Kongresi'ne katılmıştır. Rusya'daki gelişmeleri de takip eden Kollontay, özellikle 1911'de Paris kentinde ve kuzeyin bazı sanayi kentlerinde ev kadınlarının hayat pahalılığına karşı yaptığı greve ve üç yıllık askerlik süresine ve militarizme karşı gündeme gelen hareketlere katılmış, aktif olarak toplumsal hareketlerin içerisinde yer almıştır. Kollontay 1912 yılının başlarına kadar kaldığı Paris kentinde üç yıllık askerlik süresine ve militarizme karşı gelen hareketlere katılmıştır. Sonra Belçika'da bulunan en yoksul kentlerden olan Tourcoing kentinde işçilerle buluşmuş ve farkındalıklarını arttırmıştır. Almanya'ya geçen Kollontay burada "Toplum ve Analık" kitabının materyalleri için gözlemlerde bulunmuştur. 1912 yılının yaz ayında Newport kentinde Trade-Union'un kongresine katılmıştır. Ayrıca bu süreçte kadınların kooperatif hareketine katılımlarını incelemiş; ardından Basel kentinde gerçekleştirilen Olağanüstü Uluslararası Sosyalistler Kongresi'ne katılmak üzere İsviçre'ye geçmiştir. 1. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemde Berlin kentinde bulunan Kollontay burada savaş nedeni ile rahat çalışma alanı bulunmadığı için İsveç'te Stockholm kentine geçmiş, fakat buradan sınır dışı edilmiştir. Savaş sırasında rahat çalışma imkânı bulabildiği ve Lenin ile mektup, telgraf gibi iletişim yolları ile rahat haberleşebildiği Norveç'te Oslo kenti yakınlarındaki Holmenkollen'a yerleşmiştir. Buradan Amerika seyahatine çıkıp New

York, Chicago, Milwaukee, Boston, New Jersey gibi farklı kentlerde toplantı ve konferanslar gerçekleştiren Kollontay, yine Holmenkollen'a dönmüştür (Kollontay, 1993: 118-204). Bütün bu toplantı, konferans, ajitasyon ve toplumsal hareketlere katılmada Kollontay'ın odak noktası işçi sınıfı ve işçi hareketi olmuştur. Her gittiği kentte kent hakkını kullanarak broşür, yazı, toplantı, konferans gibi çeşitli siyasal araçlarla dinamikleri etkilemiş ve farklı kesimlere destek vermiştir.

Kollontay hem yazılarında hem toplantılarında kent hakları için mücadele etmiştir. Karşısında devrim gerçekleştirdiği Çarlık Rusyası'nın kısıtlamalarına karşı sadece ayrıcalıklı bir kesime değil, bütün insanlar için eşit şekilde ulaşabilecekleri kentsel haklar için çaba göstermiştir. Nitekim devrim sonrası verilen haklar gösteriyor ki; bunda da başarılı olmuştur.

Kollontay'ın Rusya'ya geri dönüşü ise ancak 1917 yılında gerçekleşmiştir. Kollontay'ın devrimin gerçekleştiğine dair inancı kesinleşince hemen Rusya'ya dönmüştür. Döndüğü Rusya Kollontay'ı gittiği Rusya'dan çok farklı karşılamıştır. Artık Çarlık ortadan kalkmıştır. Kollontay bundan sonra devrimi gerçekleştirmek için değil, devrimin getirdiklerini gerçekleştirmek için mücadele etmiştir. Kollontay yazıları ve konuşmaları ile sadece erkekleri değil, devrimin bir parçası olan kadınları da ateşlemiş ve devrime katarak kentsel dinamikleri harekete geçirmiştir. Devrim için durmadan çalışan Kollontay hitabet ve örgütlenme yeteneği ile gittiği her kentte kendisine ve devrime destek sağlayarak siyasal ve demokratik katılımı sağlamayı başarmıştır.

Kollontay devrim için verdiği mücadelenin neticesini devrim sonrasında almıştır. Kollontay'ın mücadelesi sonrası eski yasalar kaldırılıp, 1918'de çıkartılan Medeni Kanun'la kadınlar iş, eğitim, evlilik, kürtaj gibi alanlarda daha önce hiçbir kapitalist ülkede görülmemiş haklara sahip olmuşlar, 1926'da çıkartılan yasayla resmi nikâhlı ve nikâhsız birliktelikler eşit duruma getirilmiş ve ailede erkek egemenliğine son verip, kadınların ekonomik, çalışma, toplumsal ve cinsel alanlarda sınırsız ve koşulsuz karar yetkisine ulaşması sağlanmıştır. Bu yasal uygulamalar ile kadınlara vatandaşlık ve soyadı çerçevesindeki haklarına kadar tam ve sınırsız bir eşitlik sağlanmış (İşçi Kadınların Güneşi: Ekim Devrimi, 2007, <http://arsiv.sol.org.tr>), ülke ölçeğinde kadınların sadece kentlerde değil, toplumsal, siyasal ve kentsel konumları değişim ve dönüşüm geçirmiştir.

Dünyanın ilk kadın diplomatı olan Kollontay, kendisine karşı yükselen sesleri bertaraf etmiş ve devrimin içine kadınların eşitlik ve özgürlüğünün sağlanmasını da katmıştır. Devrimin gerçekleştirildiği dönemde kadınlar için verilen haklar diğer ülkelerin yasalarını ve kadınlarını da etkilemiştir. Kollontay dönemi Rusya'sı kent ve kadın hakları

dünyanın birçok ülkesinden ileri seviyeye ulaşmıştır. Sadece aristokrat sınıfının sahip olduğu haklar, Kollontay'ın yaptığı mitingler, konuşmalar, müze çalışması sayesinde ülkenin geneline yayılarak, kent hakkını kullanan yurttaş sayısının artmasını getirmiştir.

Harvey'in kentlerde odak noktasına aldığı adaletsizlik vurgusu Çarlık Rusyası'nın sınıf ayrımında kendisini fazlasıyla göstermiştir. Haklarından mahrum kalan işçi sınıfı için Kollontay'ın mücadelesi başta kadınlar olmak üzere ezilen sınıfların haklarını alması ile sonuçlanmıştır. Rusya'daki kentleşme süreci Marx'ın da dediği gibi işçi sınıfının oluşması ve devrime katılması açısından olumlu bir adım olmuştur. Kentlerde ağır koşullarda yaşayan Rus işçiler için Kollontay'ın toplantılar, konferanslar, yazılar gibi siyasal araçlar ile gerçekleştirdiği eylemler çıkış noktası olmuştur.

Kollontay ve Lenin gibi diğer devrimcilerin Çarlık Rusyası'nı yıkıp 1922'de kurduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) 1991 yılında sona ermiştir. Yönetim biçimi olarak devrim kendisini devam ettiremese de bugün Rusya'da kadınların hayatın her alanında kendine yer bulduğu söylenebilmektedir. Örneğin siyasi alanda Kollontay'ın doğduğu ve en büyük mücadelesini verdiği St. Petersburg kentinde 2003 yılından 2011 yılına kadar valilik görevini bir kadın, Valentina Matviyenko yürütmüştür (Valentina Matviyenko, <https://en.wikipedia.org>).

Sonuç olarak bakıldığında zaman Rus Devrimi ve Kollontay sosyalist bir devlet örneği olarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve kadınlar için eşitlik ve özgürlükler kazandıklarını ve her alanda haklar edindiklerini; toplumsal, siyasal açılardan kent hakkını diğer ülkelere göre daha eşitlik içinde kullanabildikleri hale getirmiştir.

2.4. Amerika Birleşik Devletleri ve Siyahi Haklar Mücadelesi

“I have a dream.”⁵

Kölelik dünyanın en büyük utanç kaynağı ve insanlık suçu olarak tarihte yerini almıştır. Köle nüfusunun milyonlarca kişiye ulaşmasının en büyük nedenlerinden birisi de Amerika Birleşik Devletleri'nde yerleşmiş bir kölelik sisteminin bulunması olmuştur. Özellikle Afrika Kıtası'ndan getirilen binlerce siyahî bu ülkeye köle olarak pazarlanmıştır. Siyahîlerin kaderinin kölelik olduğunu düşünen binlerce beyaz Amerikalı yüzlerce yıl siyahîleri insan olarak dahi görmemişlerdir. Bugün hala siyahiler de dahil olmak üzere zorla çalıştırılma, zorla evlendirilme, kadınların ticarete konu olması köleliğin son bulmadığını göstermektedir. Avustralya merkezli insan hakları örgütü Walk Free Foundation tarafından açıklanan üçüncü Küresel Kölelik Endeksi'ne göre 167 ülkede

⁵ Bir hayalim var. Martin Luther King'in 1963 yılında Lincoln Anıtı önünde yüz binlerce kişiye yaptığı konuşmadan.

yapılan araştırma dünya çapında 45.8 milyon kişi zorla çalıştırılarak, fuhşa zorlanarak, borçlandırılarak ya da insan kaçakçılarının eline düşerek yaşamlarını modern köle olarak sürdürdüğünü ortaya çıkarmıştır (Dünya Çapında 46 Milyon Köle, 2016, <http://www.cumhuriyet.com.tr>).

Amerika İç Savaşı'nın kazanan tarafında siyahîlerin yer alması kölelik sistemine darbe vursa da, siyahîleri beyazlar ile eşit kabul etmede yeterli gücü oluşturamamıştır.

Siyahîlerin ikinci sınıf vatandaşlığının son bulması ise siyahî bir kadının otobüs direnişinde son bulmuştur. Rosa Parks otobüste oturduğu koltuğu bir beyaza vermeyi reddederek siyahîlerin yüzlerce yıllık kaderini değiştirmiştir. Bu red aynı zamanda Rosa Parks'ı "Sivil Haklar Annesi" yapacak olan siyahîlerin insan hakları mücadelesini başlatmıştır. Bu direniş siyahîler için bir devrimi getirmiştir. Dedelerinin sahipleri tarafından öldürölme hakkının tanındığı bu ülkede, devrimciler sayesinde siyasiler beyazlar ile eşit olacak şekilde siyasi, sosyal ve ekonomik haklarına kavuşmuştur. Rosa Parks'ın eylemi siyahîlere kent hakkını kullanmayı getirmiştir. Ayrımcılığa uğramama ve eşitlik hakkı gibi temel hakların da yer aldığı kent hakkına siyahîler ancak bir devrimle kavuşmuştur.

2.4.1. Amerika Birleşik Devletleri ve Siyahî Devrim Tarihçesi

Yüzyıllar boyunca siyahîler topraklarından koparılmışlardır. Vatanlarından uzakta insan olarak görölmeyp, köle olarak satılmışlardır. Bugün hala köle denilince insanların aklında beliren imgede siyahlık belirgindir. Köleliğin tarihine bakıldığı zaman da siyahların baskın ırk olduğu görölümüştür. Türk Dil Kurumu, köle tanımlamasını savaşta tutsak alınan, yabancı ülkelerden zorla kaçırılıp özgürlükten yoksun bırakılan veya başkasından satın alınan kimse, kul, esir ya da birinin emri altında bulunan, özgür olmayan kimse olarak açıklamıştır (TDK, <http://tdk.gov.tr>). Köleler, diğer insanlardan farklı olarak, hukuki, iktisadi ve sosyal bakımdan aşağı statüde bulunmuşlardır.

Sümerler, Akadlar, Eski Mısır, Hitit, Fenike, Babil, Hint uygarlıklarına kadar dayanan kölelik tarihi, zamanla yerleşik bir kurum olagelmıştır. Kimi zaman savaş sonrası ele geçirilen esirler, kimi zaman ceza olarak, kimi zaman annesi-babası köle olduğu için köle haline getirilen insanlar olmuştur. Zaman ve mekândan bağımsız olarak bütün uygarlıklarda kölelik hemen hemen aynı özellikleri sergilemiştir. Köleler yaşama hakkı da dahil olmak üzere, insan haklarına sahip olamamışlardır. Onlar bir birey değil, efendilerinin malları olmuşturlar. Efendileri tarafından istedikleri zaman alınıp satılabilen,

onların istedikleri koşullarda yaşamak zorunda kalan insanlar olagelmışlerdir. Efendiler kölelerin mutlak sahibi olmuş ve aralarındaki tek ilişki itaate mecburiyetle sınırlanmıştır.

Köleler için umut olabilecek tek şey efendilere verilen azad etme hakkı olmuştur. Fakat azat için efendinin izni veya belirli süre koşulu bulunması köleler için çok düşük bir azad ihtimalini beraberinde getirmiştir. Köleler için azad edilme diğer insanlar ile eşit olmaları için yeterli olmamıştır. Köleler azad edilmiş fakat gerek kamu hukuku, gerekse özel hukuk bakımından hür doğanlarla eşit sayılmamışlar, alt tabakaya mensup kabul edilmişler ve birçok haklarından yoksun bırakılmışlardır (Engin, 1998: 17).

Amerika Kıtası'nın 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından keşfi kölelik tarihinde yeni bir sayfa açmıştır. 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında ülkeye 32 milyondan fazla köle getirilmiştir (Akyılmaz, 2005: 212). Bağımsızlık Bildirgesi'nde (1776) taçlandırılmış yüce idealler ve yasal korumaya Anayasa ile resmiyet kazandırılmış, özellikle ilk 10 Anayasa Değişikliği maddesinde yer alan ve tamamı Amerikan halkının Haklar Bildirgesi (Bill of Rights) olarak bilinen sivil haklar üzerine kurulmuş bir ülke olmasına rağmen bu haklar milyonlarca köle için geçerli olmamıştır (Nihayet Özgürüz, 2010: 3, <http://photos.state.gov>). Köleler Avrupalı göçmenlerin aksine hiçbir hakka sahip olmadan, insan olarak kabul edilmeden yaşamlarını sürdürmeye, efendileri izin verdikleri sürece, çalışmışlardır.

1861 yılı Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan köleler için kırılma noktası olmuştur. Nisan ayına gelindiğinde Kuzey'de bulunan özgür eyaletler ile köleliğin yoğun olduğu Birlik'ten ayrılan onbir Güney Eyaleti arasında İç Savaş başlamıştır. Bu aynı zaman köle taraftarları ve karşıtları arasındaki bir savaş olmuştur. İç savaşı tetikleyen ise 1860 yılında Abraham Lincoln'ün başkanlığı alması olmuştur. Kölelik karşıtı bir tutum sergileyen ve oylarının büyük bir çoğunluğunu Kuzey'den yani köleliğin kaldırıldığı bölgelerden almış olan Lincoln'ün başkanlığı Güney eyaletler için köleleri üretimde kullanmaları nedeni ile rahatsız edici olmuştur. Jefferson Davis komutanlığında savaşı başlatan Güneyliler ile Kuzeyliler arasındaki savaş, 1865 yılında Kuzey'in galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Fakat Kuzey tarafının önderlerinden olan Abraham Lincoln, Kuzey galibiyetinin sonuçlarını göremeden bir Güneyli tarafından öldürülmüştür.

Savaşa Kuzeyli beyaz askerleri ile birlikte katılan siyahîler “canını feda etmeye hazır asker” statüsüne geldiği için bağımsız bir Amerikan vatandaşı sayılmıştır. Lincoln'ün seçimlerde büyük destekçisi ve aynı zamanda kölelerin özgürleştirilmesinde öncülerden olan Frederick Douglass da “Siyah bir adama bir kez üzerinde pirinçten ABD harfleri, düğmesinde kartal simgesi, omuzunda bir tüfek ve cebinde mermileri taşımalarına izin

verin; artık yeryüzünde vatandaşlık hakkı kazandığını inkâr edecek hiçbir güç yoktur.” açıklaması ile siyahîleri desteklemiştir. Siyahîler için Güneylilere karşı verilen bu savaş aynı zamanda bir özgürlük savaşı anlamını taşımıştır (Nihayet Özgürüz, 2010: 16, <http://photos.state.gov>).

Kuzey galibiyeti aynı zamanda köle karşıtlarının galibiyeti anlamına gelmiştir. Aslında savaş sürerken ilan edilen Özgürlük Bildirgesi köleler için bir galibiyet olmuştur. Bu bildirme ile kölelerin büyük bir çoğunluğu özgür bırakılmışlardır. İsyancı eyaletlerdeki tüm köleleri o tarihten itibaren ve daima özgür olarak ilan eden bildirgeyi imzalarken Lincoln şöyle demiştir: “Daha önce hiçbir zaman, bu belgeyi imzalarken hissettiğim kadar yaptığının doğruluğundan emin olmamıştım” (Nihayet Özgürüz, 2010: 15, <http://photos.state.gov>).

Amerika için önemli yıkımlara yol açmakla birlikte Kuzey’in kesin zaferiyle biten savaş Amerikan Birliği’ni kurtarıırken, Güney’in egemen sınıfının gücünü kırarak bağımlı köle emeğini özgürleştirmiştir (Sencer, 1987: 114). Fakat bu özgürleşme sadece kağıt üzerinde kalmış, siyahlar hem Klu Klux Klan (KKK) gibi beyaz örgütlerin terörü altında hem de Jim Crow gibi ırkçı yasalar altında yaşamaya mahkum edilmişlerdir. Daha sonraları KKK üyelerinden Martin Luther King’i öldüren örgüt çeşitli şiddet ve terör eylemleri gerçekleştirmiştir. Bu örgütün, kimi zaman günümüzde de kendisini belli ederek, siyahlara karşı eyleme geçmeye devam ettiği haberlere yansımaktadır.

Özgürlük Bildirgesi ile güvence altına alınan demokratik haklarının verilmesi siyahları beyazlar ile eşit koşullara getirememiştir. Yoğun oldukları Güneyde siyahîler ezilmeye devam edilmiş ve hor görülmüşlerdir. Özgür ama ikinci sınıf vatandaş konumlarını sürdürmüşlerdir. Öncelik her zaman beyazlarda kalmıştır. 1875’de Tenesse’de kabul edilen Jim Crow Yasaları Güney’e yayılan, siyahları otobüste, otellerde, kütüphanelerde, okullarda, genel anlamı ile hayatın bütün alanlarında ayırarak, beyazlar ile eşit olmadıklarını göstermiştir.

Siyahların 1950’lerde hak arama çabalarının şiddet içermesi kimileri tarafından savunulsa da daha sonra hareketin başı olacak olan Dr. Martin Luther King öncülüğünde reddedilmiş ve aynı zaman King’in ilham kaynağı olan Mamatha Gandhi’nin şiddet içermeyen sivil itaatsizlik eylemleri siyahîler için devrime giden yolda yöntem olarak kullanılmıştır.

Sivil itaatsizliği Arendt şu şekilde tanımlamaktadır:

“Şu ya da bu şekilde adil ilişkilerin hüküm sürdüğü demokratik bir sistemde ortaya çıkan ciddi haksızlıklara karşı, yasal imkânların tükendiği noktada son bir çare olarak başvuru, kendisine

anayasayı ya da toplumsal sözleşmede ifadesini bulan ortak adalet anlayışını temel alan, şiddeti reddeden, yasadışı politik bir edimdir” (Arendt vd., 2001: 10).

Ökçesiz ise hukuk devleti idesinin içerdiği üstün değerler uğruna kamuya açık ve yasaya aykırı olarak gerçekleştirilen, bu sırada üçüncü kişilerin daha üstün bir hakkını çiğnemeyen, barışçıl bir protesto edimi olarak tanımlamıştır (Ökçesiz, 2001: 123).

“Sivil İtaatsizlik” (On the Duty of Civil Disobedience) isimli eseriyle sivil itaatsizliği açıklayan Thoreau, bu kavramı politikaya kazandıran isim olmuştur. Thoreau, sivil itaatsizliğin nedenini şu şekilde açıklamıştır:

“İnsanın kendisini kötülüğün yok edilmesine adanmak yolunda mutlak bir yükümlülüğü yoktur, hatta bu kötülük çok devasa boyutlarda olsa bile. İnsan kendini uygun biçimde başka şeylere de adayabilir; ancak herkesin haksız bir ilişkinin aracı olmama, konuya kafa yormak istemese bile böyle bir haksızlığa pratik olarak katılmama sorumluluğu vardır.” (Thoreau, 2001: 36-37).

Sivil itaatsizliğin en önemli unsurlarından birisi şiddet içermemesi olmuştur. Sivil itaatsizlik eylemcilerinden olan Mamatha Gandhi “şiddet içermemeyi” şu şekilde açıklamıştır:

“... (Satyagraha’nın⁶) en ilkel biçimi bile şiddetten ve fiziki güçten kesin olarak ayrılır. Gerçekten, şiddeti, tamamıyla şiddetten kaçınan kişiler tarafından ancak ulaşılabilen büyük manevi güç reddeder(...) Sadece zayıfların, şiddete şiddetle karşılık veremedikleri sürece kullanabilecekleri güç olduğunu söylemek tamamen yanlıştır(...) Kendini zayıf hissedenlerin bu güce başvurmaları imkânsızdır.” (Thoreau ve Gandhi, 1999: 99-100).

Mamatha Gandhi’den etkilenen Martin Luther King’de Amerika Birleşik Devletleri’nde siyahlar için beyazlar karşısında hak arama mücadelesinde “şiddetsiz” eylemleri ve daha çok haksız olduğu düşünülen yasalara karşı ihlaller ile gerçekleşen eylemleri benimsemiştir. King:

“Ben ırkçılığın öfkeli bir savunucusu gibi, yasaların çiğnenmesi ya da kanuna karşı hile yapılması için uğraşmıyorum. Böyle bir şey kaçınılmaz olarak anarşiye yol açar. Adil olmayan bir yasayı ihlal etmek isteyen kişi bunu açık bir biçimde, sevgiyle (...) ve böyle bir ihlalin getireceği cezayı üstlenmeye hazır olarak yapmalıdır. Ben, vicdani muhasebe sonucu haksız gördüğü bir yasayı ihlal eden ve yurttaşlarının vicdanını sarsmak ve söz konusu yasanın haksız olduğu konusunda gözlerini açmak amacıyla, cezayı kabullenerek hapse giren kişinin yasaya en büyük saygıyı gösterdiğini iddia ediyorum.” diyerek şiddetsiz eylemleri desteklemiştir (King, 2001: 197-198).

King, sivil itaatsizlik ile ilgili düşüncelerini 1963 yılında Birmingham’daki eylemler sonrasında kapatıldığı cezaevinde yazdığı mektupla açıklamıştır. Şiddet

⁶ Mamatha Gandhi tarafından çıkarılan, hakikat gücü anlamına gelen, şiddetsizlik temelli felsefi akım. Gandhi’ye göre satyagraha, toplum yasalarına aklını kullanarak, kendi özgür istenciyle boyun eğmek anlamına gelmektedir (Candan ve Bilgin, 2011: 73).

karşıtlığını her konuşmasında, yazısında vurgulayan King, dört basamakla yolunu göstermiştir. Bu basamaklar ise şu şekildedir (Candan ve Bilgin, 2011: 76-77):

- “1. Adaletsizliğin varlığının tespiti için gerekli materyali toplamak,
2. Adaletsizliğin durdurulması için gerekli görüşmeleri (müzakereleri) yapmak,
3. Kendini eğitmek,
4. Doğrudan eyleme geçmek.”.

Siyahların haklar mücadelesinde Martin Luther King, 1929 yılında, siyahların ayrımcılığı daha çok hissettiği Güney’de, Atlanta Georgia’da doğmuştur. Büyük dedesi de bir köle olan King’in babası rahiplik görevinde bulunmuştur. Manevi açıdan birbirine bağlanarak güçlü durmaya çalışan siyahlar için din önemli bir öğeyi oluşturmuştur. Onları bir arada tutan ve destekleyen güç olmuştur. Bu nedenle King’in babasının siyahlar için önemli bir anlamı olmuştur. Küçük yaştan itibaren siyalara uygulanan ayrımcılığı gören King, içerisinde çelişkilerle büyümüş ve üniversite yıllarında bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir yanda, annemin, kişiliğime önem vermem gerektiğini söyleyen sözleri vardı. Öte yanda, dışarıda, sistemin her gün yüzüme haykırdığı sözlerle karşılaşıyordum: “Daha aşağıdasın.” “Eşit değilsin.”. Bu durum ruhumda çatışmalara neden oluyordu.” (Schloredt ve Brown, 1996: 12).

15 yaşında üniversiteye başlayan King, aynı zamanda cesaret ve kararlılığının ilham kaynağı olan babasının yolunu takip etmiştir. Avukat ya da doktor olmak isteyen King, Marehouse Koleji’nde Dr. Benjamin Mays’den etkilenmiştir (Schloredt ve Brown, 1996: 12). 1948 yılına gelindiğinde King, Pensilvanya’da Crozer Teoloji Fakültesi’ne gitmiştir. Burada Henry Thoreau, Mamatha Gandhi gibi sivil itaatsizlik savunucularının düşüncelerinden etkilenen King için, ileride bu yöntem sivil haklar mücadelesinde onun yöntemi olmuştur. King, Boston Üniversitesi’nde Sistemati Teoloji alanında yüksek lisansını tamamlayarak Güney’e, mücadelesinin şekilleneceği Montgomery Alabama’daki Dexter Avenue Baptist Kilisesi’ne rahip olarak gitmiştir. Bu aynı zamanda Pensilyanya ile başlayan Kuzey’deki hayatının, Güney’e geri dönmesi ile sonlanmıştır.

Bir yandan rahiplik görevini yürüten King, bir yandan ırkçılıkla mücadele konusunda çalışmıştır. 1954 yılında Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi tarafından çıkarılan ve siyahlar ile beyazların eşit hakları olduğunu ve eşit yararlanma hakları olduğunu belirten yasa bile ırkçıları engellemeye yetmediğinden, karşılaştığı her ırkçı eylem King’in ileriki yıllarda önderliğini yapacağı sivil haklar hareketi için bir cesaret kaynağı olsa da onu asıl harekete geçiren bir kadın olmuştur: Rosa Parks. Siyahların hak mücadelesinde en az Martin Luther King kadar mücadele vermiş ve ilham kaynağı olmuş bir kadın kent hakkını kullanmış ve bunu devrime kadar varan süreç izlemiştir.

2.4.2. Rosa Parks ve Montgomery Otobüs Eylemi

“Yol ayırımına gelince, direnişi seçmekte tereddüt etmedim.”⁷

Rosa Louise McCauley 4 Şubat 1913’de Alabama Tuskegee’de doğmuştur. Alabama, siyahların ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördüğü Amerika Birleşik Devletleri’nin güney eyaletlerinden birisi olarak bilinmiştir. Annesi ile babasının ayrılığı sonrası Alabama’nın başkenti Montgomery yakınlarındaki Pine Level Bölgesi’ne annesi ile birlikte taşınmıştır. Evde annesinden eğitim gören McCauley’in hayatı Montgomery’deki Endüstri Kız Okulu’na kaydı nedeni ile Montgomery kentine taşınması ile şekillenmiştir. Daha Alabama Eyalet Zenci Öğretmen Okulu’nda devam eden eğitim hayatı büyükannesi ve daha sonra hastalanan annesine bakmak için okulu bırakması ile sekteye uğramıştır. Raymond Parks ile evlenen Rosa, artık kendisini tarihe geçirecek adıyla Rosa Parks olmuştur. Eğitimi yarıda kalan Parks, kocasının desteği ile siyahların diploma almasının çok güç olduğu bir dönemde, lise diploması almıştır (Demirci, <http://www.iekaum.hacettepe.edu.tr>).

Rosa Parks siyahlar için zor olan şeylerden birini de başarmıştır: oy hakkı. Bu, siyahiler için zorlu bir haktır. Çünkü 1964 yılına gelene kadar “Polltax” ismi verilen, bir tür servet esasına dayanan bu sisteme göre, oy hakkına sahip olabilmek için bazı eyaletlerde 1-5 dolar arası değişen bir vergi zorunluluğu getirilmiştir. Bu sistem nedeniyle dolaylı da olsa gelir durumu düşük olan siyahilerin oy vermesi engellenmiştir (Demirel, 2007: 57). 30 yaşında oy hakkını kazanan Parks’ın diğer siyahlar için önemi daha büyüktü; çünkü o, az sayıda oy hakkına sahip olan siyahlardan birisi olmuştur. Aynı zamanda Parks siyahların hakları için mücadele eden Siyahî İnsanların Gelişmesi için Ulusal Birlik (National Association for the Advancement of Colored People- NAACP) aktif katılımcılarından olmuştur. Bir dönem Montgomery şube başkanı Edgar Nixon’un gönüllü sekreterliğine seçilmiştir (Demirci, <http://www.iekaum.hacettepe.edu.tr>). Fakat Parks’ı asıl özel kılan olay 1 Aralık 1955 tarihinde gerçekleşmiştir.

Bir butikte terzi olarak çalışan Parks işini tamamladıktan sonra Jim Crow Yasaları çerçevesinde düzenlenen Montgomery kent ulaşımını sağlayan otobüse binmiştir. Bu yasalara göre diğer kentsel ulaşım şekillerinde olduğu gibi öncelik ve ilk sıralar beyazlara aittir. Yolcuların % 75 ini oluşturan siyahlar için otobüsün arka tarafında renklerle belirlenmiş koltuklar bulunmakla birlikte eğer beyazlara ait yerler dolduysa ve otobüste ayakta beyaz varsa siyahlar koltuklarını vermek zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca, siyahlar ön kapıdan otobüs ücretlerini ödedikten sonra inip, otobüse yeniden arka kapıdan binmek

⁷ Tunçdemir, <http://amerikabulteni.com>.

zorunda bırakılmışlardır. Fakat bazı şoförler siyahilerin varlığına dahi tahammül edemeyip, arka kapıdan otobüse binmeden otobüsü hareket ettirmiştir (Demirci, <http://www.iekaum.hacettepe.edu.tr>). Bu kurallar Rosa Parks'ın direnişine kadar devam etmiştir.

Sıradan bir günde otobüs ücretini ödeyen Parks, arka kapıdan binerek siyahiler için ayrılan koltuğuna oturmuş; otobüse sonradan binen beyazlara yer kalmadığı için, Parks'ın da aralarında bulunduğu bir grup siyah yerinden kalkmak zorunda kalmıştır. Fakat Parks, şoförün bütün tehdit ve aşağılamalarına rağmen kalkmamıştır. Nitekim sonunda şoförün şikâyetiyle nezarete düşen Parks otobüste koltuğundan kalkmamış, bütün siyahları ayağa kaldırmıştır. 14 dolar kefareti ile hapisten kurtulan Parks'ın direnişiyle gerçekleşen bu eylemin yankıları tüm dünyaya yayılmıştır (Nihayet Özgürüz, 2010: 36, <http://photos.state.gov>). Amerika'da siyahların bir daha ayrı koltuğa oturmak ya da beyazlar ayakta kaldığı için kalkmak zorunda kalmayacakları süreç için ilk işareti vermiştir. Bir siyah olarak Amerika Başkanı olan Barack Obama yıllar sonra 2012 yılında o koltuğa oturduğunda şöyle demiştir: *“Bir an orada oturdum, Amerikan rüyasına katkıda bulunan bütün o insanları düşündüm.”* (O Koltuğa Oturdu, 2012, <http://www.hurriyet.com.tr>). King ise *“Özgürlüğe Uzun Adımlar”* adlı eserinde direnişi şöyle açıklamıştır: *“Neden benzer adaletsizliklerin kayıtlarında yatmaktadır. Aslında Rosa Parks'ın tavrı şu fark edilmediği sürece anlaşılamaz: Sonunda insanların dayanma gücünün kalmaz ve insanın kişiliği haykırır, ‘Daha fazla dayanamayacağım.’* (Şimşek, 2004, <http://www.zaferdergisi.com>).

Parks'ın Jim Crow Yasaları'na ve beyazların ırkçı düşüncelerine verdiği bu itaatsizlik eylemi sonrası tutuklanması kısa sürede çevrede yayılmış ve siyahiler arasında saygın bir konumda olan Parks'ın bu direnişi diğer siyahların harekete geçmesine neden olmuştur. Parks'ın tutuklandığı gece toplanan ‘Kadınlar Siyasal Konseyi’ siyah çocukların gittiği okullarda dağıtılması için el ilânlarının hazırlanmasına karar vermiştir. İlan şu şekilde dağıtılmıştır:

“Sizden, bütün siyahlardan, tutuklama ve yargılama hadisesini protesto etmeniz için, gelecek pazartesi otobüslere binmemenizi istiyoruz. Bir günlüğüne okula gitmeyebilirsiniz. Eğer çalışıyorsanız işyerinize taksiyle veya yürüyerek gidebilirsiniz. Ama lütfen, çocuklar ve yetişkinler, Pazartesi günü otobüse binmeyin.” (Şimşek, 2004, <http://www.zaferdergisi.com>).

Düzenlenecek olan boykot için de başkan Martin Luther King seçilmiştir.

Rosa Parks'ın dava günü olan 5 Aralık'ta karar verilen boykot gereğince, siyahların otobüslere binmemesi kararlaştırılmıştır. Rosa Parks 14 dolar cezaya çarptırılırken, o gün

siyahiler gidecekleri yerlere yürüyerek, taksi tutarak, bisikletle, hattâ katırla gitmişlerdir (Şimşek, 2004, <http://www.zaferdergisi.com>).

Dava günü öğleden sonra, Montgomery Geliştirme Birliği (Montgomery Improvement Association – MIA) kurulmuş ve başına o sıralarda Kuzey’de eğitimini tamamlayıp Montgomery kentine rahip olarak yeni gelen Martin Luther King Jr.’a başvurulmuş ve King’in liderliği Parks’ın bu eyleminin sonucu diyebileceğimiz biçimde başlamıştır. King MIA’daki ilk konuşmasında *“Bu durumu protesto etmekten başka seçeneğimiz yok. Yıllarca şaşırtıcı bir sabır örneği sergiledik. Zaman zaman beyaz kardeşlerimizin zihninde bize yapılan bu muameleden memnun olduğumuz izlenimini uyandırdık. Fakat, bu akşam burada bizleri özgürlük ve adaletten daha azına razı olacak kadar sabırlı yapan işte bu sabırdan kurtulmak için toplandık.”* (Nihayet Özgürüz, 2010: 36, <http://photos.state.gov>). *“Bir zaman gelir, insanlar artık usanır. Bize uzun zamandır kötü muamele edenlere ayrı tutulmaktan küçük görülmekten usandığımızı, baskının acımasız ayakları tarafından tekmelenmekten bıktığımızı söylemek için bu akşam burada bulunuyoruz.”* (Şimşek, 2004, <http://www.zaferdergisi.com>) ifadeleriyle siyahların mücadelesine yol vermiştir. King, mücadelede birliğin önemine ve şiddet karşıtlığına vurgu yapmıştır: *“Birleşirsek, yalnızca istediğimiz değil, almayı hak ettiğimiz şeylere de kavuşabiliriz.”* Onlar ezilmiş siyahlar olarak doğru yolda ilerlemişlerdir:

“Biz yanlış yoldaysak, bu ülkenin Yüce Mahkemesi de yanlıştır. Biz yanlış yoldaysak, Amerika Birleşik Devletleri Anayasası da yanlıştır. Biz yanlış yoldaysak, büyük Tanrı da yanlış yapmaktadır. Biz yanlış yoldaysak, İsa yalnızca boş düşler peşinde olan büyük bir ütopyacı olmalı. Biz yanlış yoldaysak, adalet bir yalan olmalı.” (Schloredt ve Brown, 1996: 24-25).

King, evine bomba atılması, bıçaklanması da dahil olmak üzere yöneltlen şiddete karşı hep aynı şeyi savunmuştur: *“Karşılaştığımız haksız davranışlara karşın, burukluk hissederek beyaz kardeşlerimizden nefret etmemeliyiz.”* (Schloredt ve Brown, 1996: 24-25) diyerek nefret düşmanlığını değil, dayanışmayı önermiştir.

Hayatını siyahların mücadelesine adanmış Martin Luther King, 1963 yılında "İş ve Özgürlük İçin Washington'a Yürüyüş" sırasında Lincoln Anıtı önünde yaptığı "Bir Hayalim Var" konuşması ile tarihe adını yazdırmıştır. King konuşmasında siyahi-beyaz ayrımı yapmadan eşitliğin geleceği vurgusunu yapmıştır:

“Bir hayalim var! Gün gelecek, eski kölelerin evlatlarıyla eski köle sahiplerinin evlatları, Georgia’nın kıvrık tepelerinde kardeşlik sofrasına birlikte oturacaklar. Bir hayalim var! Gün gelecek, Mississippi eyaleti bile, adaletsizliğin ve baskıların sıcaklığıyla bunalıp çölleşmiş olan o eyalet bile, bir özgürlük ve adalet vahasına dönüşecek. Bir hayalim var! Gün gelecek, dört küçük çocuğum, derilerinin rengine göre değil, karakterlerine göre nitelendirildikleri bir ülkede yaşayacaklar. Bugün bir hayalim var benim. Bir hayalim var! Gün gelecek, Alabama eyaleti, valisinin ağzından hep

‘müdahale’ ve ‘yasak’ sözleri dökülen o eyalet, küçük siyah oğlanlarla küçük siyah kızların, küçük beyaz oğlanlar ve küçük beyaz kızlarla el ele tutuşup kardeşçe birlikte yürüdüğü bir yere dönüşecek.” (Martin Luther King’in Tarihi ‘Benim Bir Hayalim Var’ Konuşmasının 50. Yılı Kutlanıyor, 2013, <http://t24.com.tr>).

1964 yılında Nobel Barış Ödülü’nü alan King, 4 Nisan 1968 yılında suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. King’in uğradığı silahlı saldırı sonucu 39 yaşında hayatını kaybetmesinden sonra karısı Coretta Scott King, “Martin Luther King ile Geçen Yaşamım”da şöyle demiştir: “Baskı altındaki insanların ve zencilerin gerçekten özgür olacakları, esaretin tümünden yok edileceği, insanların savaşmayacağı günler geldiği zaman, kocamın huzur içinde yattığına inanacağım.” (Schloredt ve Brown, 1996: 58). Ölümünün ardından Martin Luther King’in mezar taşında şu sözler yazmıştır: “Sonunda özgür, sonunda özgür. Tanrı’ya şükredelim, sonunda özgür oldum.”.

5 Aralık’ta Montgomery kentinde başlayan mücadele siyah karşıtı ırkçılar pes edene kadar devam etmiştir. Siyahların ve sistemden rahatsız olan beyazların dayanışması ve müşterilerinin %75’inin siyah olması dolayısı ile uğradıkları ekonomik kayıp sonrası, boykottan 381 gün sonra ırkçı uygulamalar sona ermiştir. 1956 yılının sonunda Yüksek Mahkeme tarafından ırk ayrımcılığı yasaklanmıştır. Fakat daha da önemlisi siyahların şiddet içermeyen bu eylemleri diğer şehirlerdeki siyahlar ve ırkçılık karşıtları için bir ilham kaynağı olmuştur. Bütün ülkeye yayılan eylemler sonucu 1963 yılında dönemin ABD Başkanı John F. Kennedy tarafından hazırlanan, fakat suikast sonrası hayatını kaybetmesi nedeni ile sonraki başkan Lyndon Johnson tarafından imzalanan Amerika Birleşik Devletleri’nde siyah ırka mensup kişilere okullarda, kamusal alanlarda ve işe alımda yapılan negatif ayrımcılığı yasaklayan yasa olarak Sivil Haklar Yasası (The Civil Rights Act of 1964) ve 1965 yılında siyahlara da oy hakkı veren yasa kabul edilmiştir.

Marx’a göre tarihi sınıf mücadelelerinin tarihi oluşturmuştur. Marx ve Engels şu ifadeleriyle diyalektik bakışla tarihi yorumlamıştır;

“Bugüne kadarki tüm toplumların tarihi, sınıf mücadeleleri tarihidir. Özgür ile köle, patrisyen ile pleb, lonca ustası ile çırak, kısacası, ezen ile ezilen, birbiriyle sürekli bir karşıtlık içinde bulunmuş, birbirine karşı gizli ya da açık kesintisiz bir mücadele sürdürmüş, bu mücadele ya tüm toplum yapısının devrimci bir dönüşümüyle ya da mücadele eden sınıfların hep birlikte çöküşüyle sonuçlanmıştır” (Alikoç, 2013, <http://www.evrensel.net>).

Çatışma sınıflar zengin veya yoksullardan oluşabileceği gibi, beyaz ve siyahlardan da oluşabilmiştir. Siyah ve beyaz sınıfların tarihi aynı zamanda ezen ve ezilenlerin de tarihi olmuştur. Bir tarafta “kölelerin sahipleri” beyazlar, bir tarafta köle olarak siyahlar yer almıştır. Siyahların bu haklarını alma mücadelesi Marx’ın tam da konu edindiği sınıf

mücadelesine bir örnek oluşturmıştır. Ezilenler bir araya gelip ezenlerden haklarını alma mücadelesi vermiştir.

Siyahların mücadelesinde King liderliğe soyunurken hiç kuşkusuz ezilenler siyahîler en büyük ilham kaynaklarından ve destekçilerinden birisi Rosa Parks olmuştur. Parks o gün koltuktan kalkmamasının sonucunun boyutunu belki kestirememiştir, fakat bir ülkede yüzyıllarca ezilen milyonlarca kişinin “Sivil Haklar Annesi” olmuştur.

1993 yılında “Kadınlar için Ulusal Onur Listesi”ne (*National Women’s Hall of Fame*) kabul edilen Parks, Başkan Clinton tarafından 1996 yılında “Özgürlük Madalyası Ödülü (*Medal of Freedom Award*)”ne layık görülmüştür. 1999 yılında Kongre Altın Madalyası (*Congressional Gold Medal*) kazanmıştır. Ayrıca, Güneyli Hristiyan Liderlik Konseyi her yıl verilmek üzere “Rosa Parks Özgürlük Ödülü” dağıtmaya başlamıştır. Hayatını insan hakları savunucusu olarak devam ettiren Parks 24 Ekim 2005’te hayatını kaybetmiştir. Daha sonra cenazesi A.B.D. Kongre Binası (*U.S. Capitol*)’nın kubbe biçimindeki odalarından birinde saklanmıştır. 1852 yılından beri böyle onurlandırılması uygun bulunan ilk siyahî kadın olmuş (Nihayet Özgürüz, 2010: 47, <http://photos.state.gov>), ve siyahların hala özgürlük idolü olmayı sürdürmektedir.

2.4.3. Rosa Parks’ın Kent Hakkına ve Montgomery Kent Dinamiklerine Etkisi

Amerika Birleşik Devletleri’nde siyah karşıtlığının en yoğun yaşandığı Güney eyaletlerinden Alabama’da bulunan Montgomery, ismini bağımsızlık savaşında ölen General Richard Montgomery’den almıştır ve bu nedenle kentin siyasi bir öneme sahip olduğunu belirtmek gereklidir. Çünkü Montgomery, Alabama’nın hala başkenti olmasının yanı sıra Amerikan İç Savaşı sırasında 1861’de Konfederasyon’un ilk başkenti olma özelliğine de sahip olan bir kettir (Montgomery, Alabama, <https://tr.wikipedia.org>).

Bugün resmi verilere göre %49.6 siyahî oranı ile; %47.7 olan beyaz oranını geçen kent (City of Montgomery, Alabama, <http://www.montgomeryal.gov>), siyasi ve coğrafi öneminin yanında, en büyük insan hakları mücadelesine ve direnme hakkının kullanımına ev sahipliği yapmış bir kent olarak tarihe geçmiştir.

1950’li yıllara kadar kentte siyahlar ikinci sınıf vatandaş olarak kabul görmüş ve kamusal alan aşağılanmaya maruz bırakılmışlardır. Fakat bu durum siyahları daha çok birbirine bağlayarak, sonraki dönemde örgütlü mücadele için cesaret vermiştir.

Montgomery, 1955 yılına kadar Jim Crow Yasaları’nın uygulandığı kentler arasında yer almıştır. Bu yasa çerçevesinde siyahlara beyazlar ile eşit olmadıkları fikri her yolla dayatılmıştır. Kentsel ulaşım araçları bu baskı ve ayrımcılığın uygulama alanlarından

birisidir. 1955 yılına gelindiğinde Rosa Parks'ın kentsel ulaşımın ayrımcı uygulamalarına karşı gerçekleştirdiği itaatsizlik ve direnme eylemi, bu yasalar için sonun başlangıcı olmuştur. Rosa Parks'ın otobüste beyazlara yer vermemesi ile başlayan olaylar zinciri sadece siyahların kaderini değil, Montgomery kentini, kentsel dinamikleri ve yurttaş ilişkilerini değiştirmiştir.

“Rosa Parks ve Montgomery Otobüs Eylemi” olarak tarihe geçen eylem, sonrasında bütün kentteki siyahlar ve ırkçı sistem karşıtlarını birleştirmiştir. Bir kentteki, mücadelenin yöntemi hakkında ayrı görüşleri bulunmakla birlikte, bütün siyahlar bir araya gelerek kitlesel, kentsel eylemi başlatmışlardır. Ulaşım araçlarının siyahlar tarafından kullanılmamasını içeren bu eylem ile Amerika tarihinin en önemli dayanışma örnekleri de bu kentte görülmüştür. Siyahlar toplu ulaşım araçları yerine, otomobil, at ve fayton kullanarak, hatta yürüyerek gidecekleri yere ulaşmışlardır. Bu süreçte siyah taksi şoförleri ise boykotçulardan hizmet karşılığında ulaşım ücreti olarak 10 sent alarak eyleme destek olmuşlardır (Nihayet Özgürüz, 2010: 36, <http://photos.state.gov>). Montgomery otobüs boykotu ile başlayan eylemler, kentte oturma eylemleri ile devam etmiştir. Bu eylemler ile siyahların girmesinin ya da girip de oturmasının yasak olduğu mağazalara giren siyahlar sessizce oturarak eylemlerini gerçekleştirmiş ve kentin ulaşım dışındaki alanlarında da mücadeleyi sürdürmüşlerdir.

Rosa Parks'ın tutuklanması bir kenti harekete geçirmiş, sonuçları tüm ülkeyi, hatta dünyadaki bütün siyahların konumunu etkilemiştir. Montgomery Otobüs Eylemleri ile başlayan mücadele sonucunda sivil hareketin ve birçok örgütün doğmasına neden olmuştur. Kentin otobüs sistemini boykot etmek için kurulan Montgomery Geliştirme Birliği (Montgomery Improvement Association – MIA) ve aralarında Martin Luther King, Ralph Abernathy, T.J. Jemison, Joseph Lowery, Fred Shuttlesworth, C.K. Steele gibi din adamları ve Ella Baker, Bayard Rustin gibi eylemcilerin de bulunduğu hareketin saygın isimlerinden oluşan bir grubun kurduğu Güney Hristiyan Liderlik Konferansı (Southern Christian Leadership Conference – SCLC) kurulan örgütlere örnek olmuştur (Nihayet Özgürüz, 2010: 36, <http://photos.state.gov>). Sivil haklar için mücadele eden bu örgütler ilerleyen zamanda sadece Montgomery ile sınırlı kalmayacak direnişin örgütlü halini başka kentlerde de sürdürmüşlerdir.

Montgomery kenti, yoğun siyahî nüfusunun yanında mücadele için hayatını ortaya koyabilecek iki isme Rosa Parks ve Martin Luther King'e ev sahipliği yapmıştır. Rosa Parks'ın Montgomery'nin yerelde başlattığı eylemi Martin Luther King tarafından Amerika'nın dört bir tarafına taşımıştır. Rosa Parks'ın şiddetsiz ve pasif direniş eylemi ve

King'in şiddet içermeyen tavrı diğer kentlerin Montgomery kentine olan tavrını da değiştirmiştir. Irkçılık adına şiddete başvurmaktan kaçınmayan bu kentin ırkçılarının yanında; şiddet karşıtlığından vazgeçmeyen tutum Montgomeryli siyahlara desteğin artmasına neden olmuştur.

Hardt ve Negri'ye göre siyahlık gerçeğini kavramak, sadece gerçeğin keşfi değil, aynı ve zamanda ve her şeyden önce kolektif bir boyunduruğun ve vahşetin de keşfi olmuştur. Buna rağmen siyah kimliğin vahşetinin, özellikle de bu vahşete tabi olmayanlar için büyük oranda görülmez olması, bu şiddete karşı gelmeyi daha zor hale getirirken, eylemler ile vahşetin ortaya çıkarılması sağlanmıştır (Hardt, Negri, 2001: 321). Siyahlara uygulanan eşitsizliklerin, aşağılanma ve ayrımcılığın farkına varılması, siyahlar için büyük destek olmuştur.

Rosa Parks'ın otobüs koltuğundan kalkmayı reddetmesi kentin bir daha eskisi gibi ayrımcı olmamasına neden olmuştur. Montgomery kenti ayrımcı yasaların uygulandığı ya da ırkçı hareketlere göz yumulan bir yer olmaktan çıkmıştır. Kentte artık beyazlar kadar siyahların da haklarını koruyan, kentsel uygulamalara kaynaklık eden politikalar üretilmeye başlanmıştır. O güne kadar kent üzerinde sadece beyazların hakkı bulunurken, artık siyahların da söz hakkı geçer olmuştur. Irkçılık nedeniyle birçok haktan mahrum bırakılan siyahlar kent hakkını kullanır hale gelmişlerdir. Irkçı beyazlar nedeniyle yoksun bırakıldıkları kentte, yararlanabilecekleri birçok sosyal ve aynı zamanda siyasi haktan yararlanabilmişlerdir. Eğitim hakkı gibi önemli haklar da dahil olmak üzere katı sınırlamalarla karşılaşan siyahilerin mücadeleleri sonucunda, Parks'ın direnişi sayesinde beyazlarla eşit koşullara kavuşmuşlar ve kentsel dinamikleri etkileyerek siyasal, ekonomik, sosyal haklarının yanı sıra kent haklarını kullanma yolunda ilerlemişlerdir.

Bugün bir siyahı Amerika başkanlık koltuğuna oturtan süreç Montgomery kentinde başlamıştır. “Jim Crow Yasaları”na ve ırkçılara göre düzenlenen kent, bugün köklü değişiklikler sonucu yeni bir çehreye bürünmüş ve siyahlar da kente dahil olabilmişlerdir. Kente kültürel, sosyal, siyasi değerlerini katabilen siyahlar, kent dinamiklerini de değiştirmişlerdir. Parks'ın beyazlar gibi eşitlik hakkını kullanması ve devamında siyahilerin bunu toplumsal harekete dönüştürmeleri bütün siyahilere kent hakkını kazandırmıştır.

Fakat bugün pratikte bakıldığı zaman “Siyahlar ile beyazlar her anlamda eşittir.” diyebilir miyiz? 1955 yılında başlayan mücadelenin sonuçları bugün hala geçerli midir? Bir siyahın ABD Başkanlığına kadar yükselebilmesi ABD’de siyahların eşitliğini kazandığının kanıtı mıdır? Ezilen kimliğinde olan siyahların bu konumdan çıkarak

eşitliklerini kazanması kimlik körü olmayı mı gerektirmektedir? Kölelik, Jim Crow Yasaları ya da eşitsiz uygulamaların kaldırılması siyah kimliğinin sonu anlamına mı gelmektedir? 1955 yılında başlayan mücadelenin kazanımları sürdürülebilmekte midir?

Siyahlar ile beyazlar eşit hak ve özgürlüklerine sahip olmasına rağmen ABD’de en çok tartışılan ve gündeme gelen konulardan biri ırkçılık olmaya devam etmiştir. Son dönemde yaşanan en önemli toplumsal olaylardan birisi 2014 yılının Ağustos ayında 18 yaşındaki silahsız Michael Brown adlı siyah bir gencin polis kurşunlarıyla katledilmesinin ardından gerçekleşmiştir. Siyahî genci vuran polisin ceza almaması üzerine “Ferguson Olayları” ismi verilen isyanlar Amerika’daki 170 şehre yayılmıştır (ABD’deki Olaylar 170 Şehre Yayıldı, 2014, <http://www.milliyet.com.tr>; Ferguson Olayı ABD’yi Yangın Yerine Çevirdi, 2014, <http://tr.euronews.com>). Beyazların siyahlar üzerindeki güç denetimine karşı siyahlar eyleme geçmişlerdir. Bu aynı zamanda ABD’de siyahların hala kendini eşit görmediklerini dışa vuran ırksal bir eylem olmuştur. Ferguson eylemlerinde konuşan bir eylemci şöyle bir açıklama yapmıştır:

“1960'lara geri dönüyoruz. Amerika'da halen ırkçılık ile uğraşıyoruz ama bu kez farklı bir ırkçılık biçimi bu. Eskiden siyahlar bazı lokantalara gidemez veya otobüslerde ön sıralarda oturamazdı. Şimdi ise belki her türlü lokantaya gidebiliyor ve otobüslerin önlerinde oturabiliyoruz. Ama örneğin biz aynı şehirde, Washington'da yaşamamıza rağmen, kentte siyahların ve beyazların oturduğu yerlerde verilen eğitim çok farklı.” (Tanır, 2014, <http://www.bbc.com>).

Siyahîlere karşı bir diğer olay ise geçtiğimiz yıl Afrika kökenli siyahîlerin gittiği bir kiliseye beyazlar tarafından silahlı saldırıyla gerçekleşmiştir. Siyahîlere karşı bu saldırı sonrası Obama “*Köleliğin izleri, Jim Crow, hayatlarımızdan geçen hemen her kurumdaki ayrımcılıklar, bunlar uzun bir gölge düşürüyor ve nesillerden nesillere aktarılan DNA'mızın hala bir parçası*” açıklamasında bulunmuştur (Obama’dan ‘Zenci’ İfadeli Irkçılık Açıklaması, 2015, <http://tr.sputniknews.com>). Son dönemde yaşanan bu iki olay ve sonrasında gelen açıklamalar ABD’de beyazlar ile siyahların eşit olmadıklarına inanan hem siyahların hem beyazların bulunduğunu göstermiştir. Yaşanan eylemler ve düşüncelere bakıldığı zaman Rosa Parks’ın 1955’de başlattığı eylem her ne kadar eşitlik ile sonlanmış gözükse de ABD yüzlerce yıllık tarihinden kopamayıp, hala siyahîlere karşı eşitliği gerçekleştiremediğini düşünmek mümkündür.

Lefebvre’nin de belirttiği gibi gündelik ilişkiler ve sosyal hayatın da etkili olduğu ülkeler ve kentler gibi Amerika Birleşik Devletleri ve Montgomery kenti de sadece yapılardan değil kentteki sosyal, siyasi, ekonomik, psikolojik ilişki ağlarından da etkilenmiştir. Rosa Parks ise Montgomery ve genelinde A.B.D’de kökleşen siyahî ayrımına karşı sivil itaatsizlikle ulaşım, sağlık, eğitim, katılımcılık gibi konulardaki eşitsiz ve

ayırıcı kurallara karşı gelmiştir. Parks, “Montgomery Otobüs Eylemi” sonrası gerek yer aldığı örgütlerle, gerekse yer aldığı eylemlerle kent hakkını kullanmıştır. Şiddet ve yasalarla çerçevelen siyahîlere, sivil itaatsizlikle başlattığı eylemlerinde kent hakkını kullanarak verdiği mücadelede siyahîleri mahkûm oldukları kölelik tarihinden koparabilmeyi başarmıştır.

Rosa Parks, bugün siyahîlerin beyazlar ile eşit siyasi, sosyal, ekonomik ve kent haklarına sahip olmasında devrimin ilk adımını atmış bir devrimci kadın olarak hem siyahîler hem insan hakları açısından daima hatırlanmaktadır.

2.5. Pakistan Devrimi

“Demokrasi en iyi intikamdır.”

Resmi ismi ile Pakistan İslam Cumhuriyeti, Hint alt kıtasında yaşayan bütün Müslümanları birleştirecek bir devlet olarak tasavvur edilmiş ve İngiltere hâkimiyetinde bulunan Hindistan kolonisinde Müslümanların çoğunlukta olduğu eyaletlerin bir araya gelmesi ile 14 Ağustos 1947 tarihinde kurulmuştur. Başharfleri P=Pencap, A=Afganistan (bugünkü Peştun halkı ve Pakistan’da onların çoğunlukta olduğu Hayber Paktunva), K=Keşmir, S=Sind ve Tan= Belucistan’dan oluşan Pakistan fikrini 1930 yılında ünlü şair Muhammed İkbal ortaya atmıştır ve bu nedenle fikir babası kabul edilmiştir. Pakistan’ın kurucusu kabul edilen kişi ise Muhammed Ali Cinnah’tır (Çevik, 2013: 15).

Pakistan kurulduğu tarihten itibaren, demokrasi çabaları ve darbeler arasında geçen bir siyasi geçmişe sahiptir. Siyasi ve sosyal krizlerden çıkamayan bu ülkede haklar konusunda gelişmeler maalesef hem hukuksal hem de toplumsal anlamda sağlanamamıştır.

Bugün Pakistan kadın hakları konusunda dünya sıralamalarında son sıralarda yer alsa da, bu kanlı ve tutucu ülke dünyanın seçimle göreve gelen ilk Müslüman kadın başbakanına sahiptir: Benazir Bhutto. Bhutto’nun, hem Pakistan hem de Müslüman kadınlar açısından istisnai bir yere sahip olduğu söylenebilmektedir. İçerisinde bulunduğu koşulların zorluğu ve karşılaştığı engellerin büyüklüğü karşısında sivil halkı arkasına alan Bhutto’nun ülkesine demokrasi ve kent hakları getirmeye mücadelesi devrim sürecinde ve Başbakanlık döneminde görülebilmektedir.

Başbakan olduğu dönemde ağırlıklı olarak kadın hakları olmak üzere ülkeye darbeler nedeniyle gelişemeyen insan haklarını yerleştirmek için çalışmıştır. Bütün Pakistanlıların sahip olabileceği şekilde kent hakkının gelişmesi ve yerleşmesi için çabalamış; fakat suikast ile bu çaba yarım kalmıştır.

2.5.1. Pakistan ve Bhutto Ailesinin Mücadelesi

“Yaşasın Bhutto! Yaşasın Demokrasi!”⁸

“Benazir dönecek, devrim yaşanacak!”⁹

Benazir Bhutto’nun politikasının ve hayatının gençlik dönemlerinde verdiği mücadelelerin kaynağında babası Zülfikar Ali Bhutto yer almıştır. Benazir Bhutto ve ailesini Pakistan siyasetinin merkezine yerleştiren kişi olmuştur. Zülfikar Ali Bhutto 5 Ocak 1928’de varlıklı bir ailenin oğlu olarak Larkana’da doğmuştur. Babası Sir Shah Nawaz açık görüşlü biri olarak o dönem için birçok geleneği kırmayı başarmıştır ve oğlu modern bir eğitim almıştır. Zülfikar Ali Bhutto ailesinin Batı’da öğrenim gören ilk bireyi olarak ABD’de Berkeley Üniversitesi’nde siyaset bilimi dalında tamamlamıştır. Sonrasında İngiltere’de Oxford Üniversitesi’nde hukuk alanında yüksek lisans diploması almıştır (Doherty ve Doherty, 1990: 14-15, <http://bhutto.org/>; Nacar Öcalmış, 2013: 34). Zülfikar Ali’nin yenilikçi ailesi ile aldığı eğitim kendi çocukları için de geçerli olmuştur. Zülfikar Ali de toplumsal gelenekleri kırarak kız-erkek ayırt etmeksizin daha iyi bir eğitim mücadelesi vermiştir. Evlilik konusunda ise Bhutto kuralları işlemiş ve Zülfikar Ali Bhutto henüz 12 yaşındayken 8 yaşındaki kuzeni Amir ile evlendirilmiştir (Doherty ve Doherty, 1990: 15, <http://bhutto.org/>). Fakat 1951 yılında Nusrat (Ispahnie) Bhutto ile evlenerek, aile dışından aşık olduğu kişi ile evlenmiş ve hayatının sonuna kadar da Nusrat Bhutto ile evli kalmıştır. Bu evlilikten ise Benazir Bhutto, Mir, Şah ve Sanam olmak üzere dört çocuğu olmuştur.

Batı’da eğitim almış, yenilikçi, varlıklı ve dinamik bir Bhutto’nun siyasete girmesi uzun sürmemiş; henüz 30 yaşındayken Z.A. Bhutto, İskender Mirza’nın 1958’de ilk cumhurbaşkanı olarak kurduğu hükümette Ticaret Bakanı görevine gelmiştir. Bu dönemde Eyüp Han tarafından gerçekleştirilen darbe Z.A. Bhutto’nun siyasi hayatının ilk darbesi olmuştur. Bu dönemde de siyasete devam eden Bhutto, sonrasında dışişleri bakanlığına getirilmiştir. 1962’de Pakistan anayasal sisteme geçince Bhutto, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na getirilmiş; 1965’te Eyüp Han’ın 5 yıllığına Devlet Başkanı seçilmesiyle de Azınlık İşleri Bakanlığı’na getirilmiştir (Nacar Öcalmış, 2013: 34).

1967 yılı her dönem için Bhutto’ların partisi olarak görülen Pakistan Halk Partisi (Pakistan People’s Party- PPP) Zülfikar Ali Bhutto tarafından kurulmuştur. Bhutto ailesi ve partinin iç içe geçmişliği partinin en yaygın sloganlarından biri ile belirginleşmiştir: “Jiye Bhutto- Çok yaşa Bhutto” (Çevik, 2013: 23). Partinin kuruluşundan 5 yıl sonra 1972 yılında Pakistan Cumhurbaşkanlık koltuğuna Zülfikar Ali Bhutto oturmuştur.

⁸ Bhutto, 2014: 161.

⁹ Bhutto, 2014: 403.

Pakistan ile Hindistan arasındaki gerginlik Pakistan kuruluşundan itibaren her zaman her iki ülke için de tehlike yaratmıştır. Pakistan'ın işgaline kadar uzanan süreç sonunda Zülfikar Ali Pakistan halkı için her zaman kahraman gibi anılmasına neden olacak Şimla Anlaşması'nı imzalamıştır. Bu anlaşma ile Pakistan toprakları işgalden kurtulmuş ve binlerce Pakistanlı esir asker Bhutto sayesinde ülkesine dönebilmiştir (Nacar Öcalmış, 2013: 35-36). Bu anlaşma sürecine Benazir Bhutto da babası ile birlikte katılmış ve yine bu süreçte dünyanın önemli kadın liderlerinden ve Şimla Anlaşmasının diğer tarafı olan İndira Gandhi ile tanışmıştır. Bu anlaşma ile halkın gözünde Zülfikar Ali Bhutto Hindistan ile kronikleşmiş sorunları çözen, ülke topraklarını koruyan ve binlerce Pakistanlıyı geri getiren bir halk kahramanı olmuştur.

Zülfikar Ali'nin Pakistan için yaptığı en büyük insan hakları güvencelerinden birisi de 1973 Anayasası olmuştur. Fakat bu Anayasa'da tıpkı yaratıcısı Zülfikar Ali Bhutto gibi 1977 senesinde Ziya-ül Hak tarafından darbeye uğramıştır. Darbe süreci Mart 1977 seçimlerinde dokuz partinin koalisyonuna karşın PPP, çoğunluğu elde ettiği için seçimlerde hile yapıldığı gerekçesiyle başlayan protestoların iç savaşa dönüşmesi ile başlamıştır. İç savaşa dönüşen olaylardan sonra Genelkurmay Başkanı Ziya-ül Hak, 5 Temmuz 1977'de yönetime el koyarak sıkıyönetim ilan etmiş ve Zülfikar Ali Bhutto'yu hapsedmiştir (Nacar Öcalmış, 2013: 40-41).

5 Temmuz 1977 darbesi demokrasi ile gelen Zülfikar Ali Bhutto'nun hapsedilmesi ülkedeki demokrasinin yerleşmesi önünde engel oluşturmuştur. Zülfikar Ali Bhutto hapisteyken, kendisi tarafından Genelkurmay Başkanlığı'na atanan Ziya-ül Hak devlet başkanlığını ilan etmiştir.

Jimmy Carter, Margaret Thatcher, Leonid Brejnev, Papa John Paul II, İndira Gandhi ve İslam dünyasının krallarının af talebi (Bhutto, 2014: 21) ve Pakistan halkının direnişine rağmen Zülfikar Ali Bhutto 4 Nisan Nisan 1979'da askeri yönetim tarafından idam edilmiştir. Zülfikar Ali Bhutto demokrasi ile gelmiş, Pakistan'ın siyasi krizlerinden kurtulamamış ve ülkenin idam edilen tek başbakanı olarak tarihte yerini almıştır. Ölümünden sonra Abdul Ghafoor Bhurgri Zülfikar Ali'yi şöyle tarif etmiştir:

“Başbakan Zülfikar Ali Bhutto, karizmatik zeki ve popüler bir lider olarak, insanlara umut ve onur verdi. Quaid-e-Awam olarak bilinen Zülfikar Ali Bhutto bir dünya devlet adamı olmuştur. Onun vizyonu, irade ve varlığı dünya çapında siyasi ve diplomatik liderlere esin kaynağı olmuştur. Modern Pakistan Zülfikar Ali Bhutto tarafından yaratılmıştı. O, özgürleşmiş kadın portresi, iş garantisi ve işçilerin refahı için elinden geleni yapmıştır. Evrensel pasaport hakkı onun çalışmaları sonucunda elde edilmiştir. Bhutto, yorulmadan Müslüman dünyayı birleştirmek için çalışan milliyetçi bir Pan İslam lideri olmuştur. Bunun yanında darağacında bile idam edilmemek için yalvarmayı reddetmiş, Allah'tan başka kimseden korkusunun olmadığını dile getirmiştir. Birçok kişi, tarihte böyle güçlü

insanların entrika ve komplolara kurban gittiğini onun da böyle bir komployla acımasızca öldürüldüğünü ifade etmiştir.” (Ghafoor Bhurgri, 2008: 5).

Fakat Zülfikar Ali'nin sevgisi Pakistan halkı için ölümü ile sonlanmamış, ek olarak Bhutto ailesine ayrı bir ruh katmıştır. Zülfikar Ali Bhutto'ya vefasını Pakistan halkı bir başka Bhutto'da, Benazir Bhutto'da göstermiştir. Benazir Bhutto, aşırı uçların da yer aldığı bir toplumda bir kadın olarak, hem de bir askeri diktatöre karşı Pakistan halkının desteği ile mücadelesini vermiştir.

Benazir Bhutto 21 Haziran 1953'te Zülfikar Ali Bhutto ve Nusret Begum Bhutto'nun en büyük çocukları olarak dünyaya gelmiştir. Henüz 4 yaşındayken babası siyasete atılan Bhutto bu tarihten itibaren hayatının her döneminde siyaset ile yaşamıştır; buna hapis ve sürgün yılları da dahil olmak üzere. Siyaset ile ilişkisinin bu denli sıkı olmasında en büyük pay kuşkusuz ki babası Zülfikar Ali Bhutto'nun etkisi olmuştur. Babası yaşadığı süre boyunca Benazir'in ilgisini siyasete çekmeye çalışmıştır. 1967 yılında babası tarafında kurulan siyasi parti PPP'ye üye olduğu zaman sadece 14 yaşında olan Benazir, parti toplantılarına da şahit olmuştur. Karaçi'de bulunan Clifton 70'teki evleri partinin şubesi gibi işlev görürken, Benazir çocuk yaşlarından itibaren siyasi tartışmaların merkezinde kalmıştır (Bhutto, 2014: 53-58).

Bhutto, eğitim hayatında her zaman başarılı olmuş; babası Pakistan'da siyasi krizlerle uğraşırken Benazir Bhutto 1969 yılında henüz 16 yaşındayken Harvard'a kabul edilmiştir. Sınıfındaki en küçük öğrencilerden olan Benazir, birçok kişinin Pakistan'ı bilmediği, ülkesinden oldukça farklı bir kültüre sahip okulunda eğitim görmüştür. Bhutto bu okulda olmayı tıpkı kendi gibi cinsiyeti yüzünden engellenmemiş kadınlardan oluşan bir denizde olmaya benzetmiştir (Yavuzlar, <http://xyzkadin.com>). Fakat kendi toplumunda erkekler ile ilgili mesafeyi burada aşamamış ve her zaman erkeklerle karşı çekimser bir tavır sergilemiştir. Pakistan'ın ileri gelen, güçlü erkekleri ile güç mücadelesi verecek olan bu genç kadın yurtdışında eğitim alırken de bu çekimserliğini atamamıştır.

Harvard'da büyüyen kadın hareketlerine de tanık olan Bhutto, üzerinde “Çocukları Hemen Eve Getirin” yazılı rozetlerle Amerika'nın Vietnam işgaline karşı siyasi eylemler içerisinde yer almıştır. Ülkesinden binlerce kilometre uzaklıkta Benazir siyasete gittikçe artan bir ilgi duymaya başlamıştır. Bir taraftan da Harvard Gazetesi olan The Crimson'a yazılar yazan Bhutto, diğer taraftan da Pakistan'daki siyaseti takip etmeye çalışmıştır. Pakistan Doğu-Batı iç savaşına sürüklenirken Bhutto, Amerika'dan farklı gözlerin yorumlarını da görerek ülkesini izlemiştir. İlk siyasi konuşmasını ise Profesör Walzer tarafından verilen “Savaş ve Ahlak” dersinde gerçekleştirmiştir. Profesör'ün “Pakistan

Bangladeş halkının hür iradesine ipotek koydu” yorumuna karşılık Bhutto 1947 yılında Bangladeş’in Pakistan’a isteği ile bağlandığını açıklamıştır (Bhutto, 2014: 69, 73).

Benazir Bhutto eğitimine devam ederken babası Pakistan adına Hindistan-Pakistan krizini görüşmek üzere Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu toplantılarına katılmıştır. Benazir Bhutto da toplantılara eşlik ederken bu sırada ülkeler arası ilişkilerde politikayı ve g dengelerini yakından izleme şansı bulmuştur. Toplantılardan sonuç çıkmamış fakat; sonrasında Hindistan ile ikili anlaşma sürecine gidilmiş ve Benazir bu sürece yakından şahit olma şansı bulmuştur.

Harvard’dan sonra Benazir eğitimine babasının da okulu olan Oxford’da devam etmiştir. Benazir burada babasının özel isteği ile Oxford Birliği Münazara Derneği’ne ye olmuştur. Bu dernek Avam Kamarası’nı örnek alarak kurulmuş olan, genç politikacı adaylarına münazara sanatını öğreten bir nevi eğitim merkezi konumundadır. Zülfikar Ali’nin bu isteği ve Benazir’i her siyasi toplantı, anlaşma, krizlerde merkezden takip etme şansını vermesi, Pakistan’ın büyük devlet adamının kızı için çizdiği gelecek için ipuçlarını vermiştir. 1977 yılında ise Benazir bu derneğin başkanı olmuştur (Bhutto, 2014: 94, 100).

Benazir eğitimine devam ederken babası Pakistan’ın başbakanı olmuştur. Zülfikar Ali başbakanlığı sürecinde kendi kızlarına gösterdiği eşitliğin bütün ülkede gösterilmesi için kadınlara ev dışında çalışma izni, kadın- erkek eşitliğini yasal güvenceler altına alması gibi etkinliklerle birlikte Pakistan’ın iç dinamiklerini harekete geirmış ve karşısına aşırı tutucu kesimleri almıştır (Bhutto, 2014: 103). Çünkü Pakistan’da aşırı tutucu kesim kadın-erkek eşitliği bir tarafa kadınları insan statüsünde bile değerlendirmiyorlardı.

Benazir Bhutto’nun hayatındaki dönüm noktası 5 Temmuz 1977’de gerçekleşmiştir. Babası tarafından atanan Genelkurmay Başkanı Ziya-l Hak ilk darbe girişiminde bulunmuştur. Bu girişim aslında Pakistan’ın kronik açıklarından birisidir. Zülfikar Ali Bhutto seçimlerle gelen bir başbakan olarak demokrasi karşıtları tarafından darbeye uğramıştır. Pakistan’ın siyasi tarihi hep bir darbeler kronolojisi şeklinde ilerlerken Zlkfar Ali Bhutto’nun yönetimi de darbe ile son bulmuştur.

Benazir Bhutto ilk olarak 17 Eylül 1977’de tutuklanırken, annesi ve Bhutto babasının ölümünü engellemek için başlattığı mücadele ile Pakistan için savaşını başlatmıştır. Annesi de sözü geçen ve parlamentoda da görev almış ünlü bir siyasetçi olan Benazir, ilk olarak Faisalabad’da konuşmasına başlamıştır. Halk Benazir’i yalnız bırakmazken, Benazir bir gün Kasur’da, bir gün Okara’da konuşmalarına devam etmiştir (Bhutto, 2014: 144-147).

Benazir halkı harekete geçirmek ve kamuoyu baskısı oluşturmak için uğraşırken, Zülfikar Ali Bhutto, 1978’de Ahmet Rıza Kasuri adlı bir milletvekiline suikast girişiminde bulunduğu gerekçesiyle yargılanmış ve 4 Nisan 1979’da Rawalpindi’de idam edilmiştir (Nacar Öcalmış, 2013: 49). Benazir Bhutto’nun babası darbe ile 1979 yılında Rawalpindi Cezaevi’nde idam edilirken, Benazir Bhutto ve annesi Nusret Begum Bhutto için aylarca sürecekt ev hapsi dönemi başlamıştır. Bhutto’nun kardeşleri Sanam, Mir ve Şah Nawaz ise bu sürede yurtdışında kalmışlar; diktatörlüğün kısıtlamaları bu iki kadına yönelmiştir. Bhuttoların ev hapsi aylarca sürmüş, bittiğinde ise yine sıkıyönetim kurallarının baskısı ile yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Zülfikar Ali Bhutto tarafından 1973 yılında çıkarılan Anayasa yerine getirilen Sıkıyönetim Yasası’ndaki bazı maddeler her ne kadar genelleme ile verilse de Bhutto kadınlarını saf dışı bırakmayı yasa üzerinden gerçekleştirmeyi ve darbeci Ziya-ül Hak’kı korumayı amaçladığı söylenebilir.

Tablo 2.1. Ziya-ül Hak Tarafından Çıkarılan Sıkıyönetim Yasalarından Bazıları

Pakistan’da siyasi hayatı sınırlamak ve Bhutto ailesini uzak tutmak için çıkarılan yasalardan bazıları; Sıkıyönetim Yasası Yönerge No.5: Sıkıyönetim merkezinden izin almadan sendika, öğrenci birlikleri ya da siyasi parti toplantıları yapan ya da bunlara katılan kişiler on kamçı ve beş yıl hapis cezası alacaklardır. Sıkıyönetim Yasası Yönerge No.13: Silahlı Kuvvetleri sözlü ya da yazılı olarak eleştirmenin cezası on kamçı ve beş yıl haptir. Sıkıyönetim Yasası Yönerge No. 16: Bir Silahlı Kuvvetler mensubunu Sıkıyönetim İdaresi Başkanı General Ziya-ül Hak aleyhine kışkırtmak ya da kandırmanın cezası ölümdür. Sıkıyönetim Yasası Yönerge No.77: Vatana ihanet ve Silahlı Kuvvetler mensuplarına karşı suç işleyen hakaret edenlerin davaları sivil mahkemelerde değil, askeri mahkemelerde görülecektir. Bu suçların cezaların kamçılanmaktan ömür boyu hapse ve asılarak idama kadar değişiklik gösterir. Sıkıyönetim Yasası Yönerge No.78: Siyasi tutuklular için öngörülen on iki aylık tutuklanma ve gözaltı süresi tekrarlanabilir. Evinde ya da sokakta tutuklanan kişilere açıklama yapma zorunluluğu yoktur, tutuklanmanın nedeni belirlenmeyecektir. Gözaltı süresi gerekli görüldüğü takdirde Sıkıyönetim yetkililerinin istediği kadar uzatılabilecektir.
--

Kaynak: Bhutto, 2014: 124, 205.

Her ne kadar ev hapsinde olsalar da Bhutto kadınları siyasetten uzak kalmamış ve PPP’ye muhalif olan PNA (Pakistan Ulusal İttifakı) ile işbirliği gerçekleştirerek Demokrasiyi Yenileme Hareketi’ni (MRD) başlatmıştır. Ziya-ül Hak’ka karşı demokrasi hareketi başlatmak için yola çıkan koalisyon için Times Dergisi’ne “*General Ziya’nın karşısında en büyük muhalefet eylemleri başladı.*” şeklinde haber olmuştur (Bhutto, 2014: 208-210).

Pakistan'a ait bir yolcu uçağının kaçırılması sonrasında Ziya-ül Hak, MRD'nin intikamı için Benazir'i suçlamaya neden bulmuştur. Buna göre eylemi Al-Zülfikar örgütü gerçekleştirmiştir ve Benazir'in kardeşi Mir de bu işin içinde yer almıştır. Bunun üzerine Benazir'in yıllarca sürecek olan hapis hayatı başlamıştır.

Benazir Bhutto hapisteyken bir taraftan da sağlık sorunları ile uğraşmıştır. Aynı şekilde hapiste olan ve sağlık sorunları ile uğraşan bir diğer Bhutto ise annesi Nusrat Bhutto olmuştur. Her iki Bhutto kadını haptisten kurtaracak olan da hastalıkları olmuştur. 27 Aralık 1981'de cezaevinden ev hapsine geçen Benazir Bhutto'nun ve annesinin durumu kötüleşirken arkadaşları "Bhutto Kadınlarını Kurtarın" adıyla eylemler başlatmışlardır (Bhutto, 2014: 283). Begum Nusrat Bhutto kansere yakalanmış ve hapiste kalması bir yana tedaviye başlaması şart olmuştur. Nitekim ilk kurtulan da anne Bhutto olmuş ve kızından önce yurtdışında tedavisine başlanmıştır.

Ziya-ül Hak demokrasi ile tanışmış olan halkı bastırmakta gittikçe zorlanırken, yüzlerce PPP mensubunu tutuklatmaya devam etmiştir. Şiddet ile insanları bastıracağını düşünen Ziya-ül hak yüzlerce kişiye işkence etmiş, öldürmüş ve sindirme politikası izlemiştir. Bu politikanın en çok etki gösterdiği aile Bhutto'lar olurken, en çok yaşayan ise Benazir olmuştur. Benazir her ne kadar hapiste olsa da o demokrasi kahramanı olarak görülen Zülfikar Ali'nin devamı niteliğini taşımış ve Pakistan halkında vefa duygusuna seslenmiştir.

Bhutto ailesine uygulanan bu uzun süreli ve sistematik sindirme politikaları Pakistan halkının da öfkesinin artmasına neden olmuş ve PPP gücünü kurulduğundan daha güçlü hale getirmiştir.

Benazir Bhutto hapis hayatının 7. yılında sağlık nedenleri ile yurtdışına gönderilmiş ve Bhutto için sürgün yılları başlamıştır. Yurtdışında tedavi olurken aynı zaman diktatörden uzak daha özgür bir çalışma alanına kavuşabilmiştir.

İngiltere'de Londra kentinde bir ev kiralayan Bhutto burayı PPP'nin bir karargâhı gibi yönetmiş ve evi diktatörden kaçan PPP'lilerin merkezi olmuştur. Bu merkezde İngiltere başta olmak üzere yurtdışında bulunan Pakistanlılara yönelik olarak Amal (Aksiyon) dergisi çıkarmaya başlamışlardır. Bu dergi aracılığı uluslararası organizasyonlara, yabancı elçiliklere sürgündekileri ve Pakistan'da olanları aktaran PPP, sonrasında dergiyi gizli yollarla Pakistan'a ulaştırmayı başarmışlardır (Bhutto, 2014: 328-329). Benazir İngiltere'de çalışmalarına devam ederken, Ziya-ül Hak Pakistan'da PPP yanlılarına karşı politikalarına devam etmiş ve her ne kadar yabancı ülke baskıları dahi olsa idamları sürdürmüştür. İdam edilenler arasında Benazir'in yakından tanıdığı

arkadaşları da yer almıştır. İdamda kaybettiği arkadaşlarının yanı sıra küçük kardeşi Şah'ı da zehirlenme sonucu toprağa vermiştir. Bu ölüm nedeniyle kardeşinin doğduğu ve yıllarca uzak kaldığı Pakistan topraklarına onu gömmek için geri dönmüştür. Her Bhutto gibi Şah Nawaz da bir kahraman olarak karşılanmış ve Pakistan halkı her Bhutto gibi onu da öyle karşılamış ve onun için şu şarkıyı yazmıştır: “*Gidelim. Gidelim. Larkana'ya gidelim. Şah Nawaz'ı bugün getiriyorlar, bilmiyor musun? Zülfikar Ali Bhutto'nun oğlu Şah Nawaz, savaştı Şah Nawaz, hayatının senin ve benim için vermiş olan Şah Nawaz. Hadi, hadi gidelim. Gidelim ve bir kahramanı karşılayalım.*” (Bhutto, 2014: 370). Bu şarkı Pakistan halkının Zülfikar Ali Bhutto'yu unutmadığını da göstermiş, Ziya-ül Hak'ın görmesine de vesile olmuştur.

Benazir Bhutto demokrasi mücadelesi verirken, Ziya-ül Hak tam tersi politikalar izlemiştir. 1973 Anayasası cinsiyet farkı olmayacağını yasal güvence altına alırken, Ziya yasaları kadın hakları açısından daha da ağırlaştırmıştır. Aşırı uçlar, üniversiteler kadın öğrenci istemedikleri gibi, peçesiz olanlara da asit atmışlardır (Bhutto, 2014: 388-389). Kadınlar kendilerini toplumda aşağılamaya çalışan askeri rejime karşı mücadele etmeye başlamışlarsa da Ziya'nın yasalarına engel olamamışlardır.

Pakistan'a bir kez daha dönen Benazir'i bu sefer bekleyenler binlerle değil, milyonlarla ifade edilmiştir. Bhutto 1986 yılında Pakistan'a ayak bastığı zaman ona inanan milyonlarca insan “devrim”i, diktatörlükten korkmadan dile getirmişlerdir. Benazir Bhutto bu kalabalıkta on beş dakikalık yolu, ancak on saatte tamamlayabilmiştir (Bhutto, 2014: 401-402).

Benazir'in Pakistan ve yurtdışında çalışmaları durmaksızın sürerken, aile baba ölmeden önce de kızlarını evlendirmek düşüncesindeydi. Ailesi onun için bir eş bulmuştu. Benazir ise evlilik ile kariyerin beraber olabileceği düşüncesini taşımış ve ailesinin isteğine razı gelmiştir. Fakat bir taraftan da hayatını Pakistan'da demokrasiye adanmış ve sürekli hareket halindeki bir kadının evlilik endişelerini taşımıştır. Diğer tarafta ise Pakistan halkının gözündeki konumunu düşünmüştür. Çünkü onlar için Benazir genç, mağdur, yıllarca hapis yatmış, bir nevi azizedir. Bazı kesimler bekar bir kadının bir ülkeyi yönetemeyecek kadar sinirli, saldırgan ya da çok utangaç ve sessiz olacağı düşüncesini taşımıştır. Fakat Benazir bunların hiçbirini olmamış ve Asif Zerdari ile 1987 yılında, siyasi hayatında kişisel seçimi olarak ödediği bedel olarak anlaşmalı bir evlilik gerçekleştirmiştir. Bu evlilikle birlikte Benazir, önceliğinin her zaman Pakistan olacağını belirtir şekilde hem nişan hem evlilik açıklamasında Pakistan halkının yanında olacağını ve daha iyi bir Pakistan için çalışacağını açıklamıştır. Düğününü de ilk politik konuşmayı babasının

yaptığı Kakri Meydanı'nda gerçekleştirmiştir. Benazir her fırsatta babasının izini takip ettiğini ve unutturmayacağını açıkça göstermiştir.

Ziya-ül Hak belirli aralıklarla seçimlere gideceği vaadinde bulunsa da hayatı boyunca buna yaklaşmamıştır. Benazir Bhutto ilk çocuğunun hamilelik haberini verdikten kısa süre sonra ise seçim yapılacağı açıklanmıştır (Bhutto, 2014: 457). Bu Bhutto'yu saf dışı bırakmak için bulunan çarelerden birisi olmuştur. Ayrıca Şeriat yasalarının geçerli olacağını açıklayan Ziya, Benazir'in bir kadın olarak seçimlerde yer alamayacağını açıklamış ama bu hem kendi yasası hem de dincilerin kabul ettiği 1973 Anayasası ile çelişmiş ve başarılı olamamıştır (Bhutto, 2014: 437-459). Siyasi baskı ile Benazir Bhutto'nun vazgeçirelemeyeceğini anlayan Ziya-ül Hak bu noktada toplumsal cinsiyet rollerini katarak Bhutto'yu kadınlık ve annelik üzerinden etkileme yoluna gitmiş; fakat yine başarılı olamamıştır.

Benazir Bhutto'nun hayatını değişikliğe uğratan ilk ölüm babasının idamıyken, yine değişikliği getiren babasının ölümüne neden olan Ziya'nın ölümü olmuştur. 1988 yılında uçağı düşen Ziya hayatını kaybetmiştir. Ziya ölünce, Bhutto'ların da geri çekileceğini düşünenlerin aksine Benazir, en başından yola çıktığı hedefe devam etmiş, Pakistan'a demokrasiyi geri getirme çabalarını sürdürmüştür. Çalışmaların sonucunda ise nihayet 1988 yılında iktidara gelmiştir.

Babası Zülfikar Ali Bhutto seçimle göreve gelen ilk Başbakan olurken, ondan yaklaşık 17 yıl sonra Benazir Bhutto 1988 yılında seçimle göreve gelen ilk Müslüman kadın başbakan olmuştur. Aynı zamanda Bhutto otuzbeş yaşındayken imza attığı bu başarılı ile ülkenin en genç seçilmiş Başbakanı olmuştur (Bhutto, 2014: 490). Benazir Bhutto başbakanlık yemini ederken hissettiklerini açıklamış ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve demokrasinin temellerini atmıştır:

“Aralık 1988 günü, Müslüman dünyasında seçimle iktidara gelmiş ilk kadın Başbakan olarak görev yemini ettim. Pakistan bayrağının renkleri olan yeşil ve beyaz kıyafetimle Cumhurbaşkanlığı Sarayında, kırmızı halıda ve parlak avizelerin altında yürüdüm. Bu sadece benim için değil, demokrasi uğruna fedakârlıklar yapmış olan herkes için büyük bir andı. Pakistan halkı bir kadın Başbakan seçerken bağnazlıktan ve önyargıdan kaçınmıştı. Bu muazzam bir onur ve aynı zamanda da çok büyük bir sorumluluktü. Görev yeminimi etmek benim için büyüü, gerçeküstü bir andı. Beni bu mevkiye, bu yere böyle bir zamanda getiren kaderin gücünü hatırlamamak mümkün değildi. Benden önce acı çekenleri, hapse girenleri, sürgüne gidenleri ve demokrasi uğruna ölmüş olanları her zaman hatırlıyordum. Özellikle de babamı unutmam olanaksızdı. Aslında bu rolü, bu gömleği giymeyi kendim istememiştım, beni kaderin ve tarihin güçleri getirmişti buraya ve bu yüzden kendimi ayrıcalıklı ve huşu içinde hissediyordum. Benim seçilmem Müslüman dünyasında büyük yankı uyandırdı. Bir kadının evinin dört duvarı arasında kalması gerektiğini söyleyen geri kafalılar

ne olduklarını şaşırdılar. Pakistan ve onunla beraber tüm İslam dünyası da, kadın erkek eşitliğinin gerçekleşmeye başladığı yeni bir düzenin varlığını keşfetti.” (Bhutto, 2014: 488).

Bu sadece Bhutto ailesinin yeniden iktidara kavuşması demek değildir. Bu sadece Pakistan’da demokrasinin zaferi de değildir. Bütün bunların ötesinde tüm dünya kadın-erkek eşitliğinin Müslüman ülkede nasıl gerçekleştiğinin de göstergesi olmuştur. Din kisvesi altında kapatılan bütün kadınlar başka bir Müslüman kadının seçimle Başbakan olmasına şahit olmuşlardır.

Benazir dönemi Pakistan için birçok konuda ilerlemeye neden olmuştur. Benazir Bhutto, işe diktatörlük döneminde kısıtlanan haklar ile başlamıştır. Ziya rejiminin iptal ettiği sendikal hakları yeniden yasal hale getirmiş; öğrenci birlikleri üstündeki yasakları iptal etmiş ve insan hakları ve kadın hakları konularında çalışan Sivil Toplum Örgütleri üzerindeki kısıtlama ve engelleri kaldırmıştır (Nacar Öcalmış, 2013: 50). Bhutto, ayrıca Pakistan’ın alt yapısını geliştirmek amacıyla yol yapımlarına ve halka temiz içme suyu sağlama çalışmalarına hız vermiştir. Benazir Bhutto bu çalışmalarına ek olarak, Belucistan’da Gwadar limanını, Markan Sahillerinde otoyol, Omara Deniz Kuvvetleri Üssünü, Pasni ve Gazi Barotha Barajlarını inşa ettirmiş; ihracatı teşvik etmek üzere değerli taş madenlerini özelleştirmiş; eğitime özel önem veren Bhutto’nun ilk iktidar döneminde 18.000 ilköğretim ve ortaokul inşa ettirmiştir (Nacar Öcalmış, 2013: 50-51). Bu yollarla kent hakkını kullanan, kadınların gelişmesi için köklü karar değişikliklerine giden bir devrimci kadın olarak tarihe geçmiştir. Kadın olarak kadınlar adına da mücadele veren Benazir ile birlikte birkaç bakan yer alırken, Kadınları Geliştirme Bakanlığı ve sadece kadınları destekleyen Kadınları Destekleme Bankası’nın kurulmuş olması kadınların güçlendirilmesi açısından en önemli gelişmelerden biri olmuştur. Pakistan’da içişlerinde getirdiği reformların yanında komşu ülkeler ile ilişkilerde Güney Asya Bölgesel Ülkeler Birliği Konferansı (SAARC) liderleriyle anlaşılan Bhutto Güney Asya Tercihli Gümrük Tarifesi Anlaşması’nı gerçekleştirmiştir. Ayrıca Pakistan bu dönemde Güney Asya ve Ortadoğu’da özelleştirmeye giden ilk ülke olmuştur (Bhutto, 2014: 490-495).

Bin Ladin başta olmak üzere, birçok terör örgütünün listesinde yer alan Benazir’i hükümetten düşürme ise eşine yönelik yolsuzluk iddiaları ile gerçekleşmiştir. Yoğun yolsuzluk suçlamaları altında kalan hükümet 20 ay kadar sonra, askeri güçlerin desteğindeki devlet başkanı Gulam İshak Han tarafından, yeni seçimlere gidileceği gerekçesiyle devrilmiştir. Ancak Bhutto aleyhindeki suçlamalar yargıya yansımamış, yeni hükümeti kurma görevi ise Bhutto’dan alınarak Navaz Şerif’e verilmiştir (Benazir Bhutto’nun Çarpıcı Hayat Hikâyesi, 2015, <http://www.on5yirmi5.com>). Bir sonraki 1990

seçimlerinde muhalefet görevi düşen Benazir, 1993 yılında tekrar Başbakanlık koltuğuna dönmeyi başarmıştır.

1993 yılında seçildiğinde Pakistan tam bir kaos yaşamaktadır. Terörist bir devlet olarak ilan edilmek üzereyken ve bir askeri darbe daha beklenirken ve ülke mali olarak da bir çıkmazdayken Bhutto, sosyal politikalara ağırlık vererek Sosyal Aksiyon Programı geliştirmiş; eğitim, barınma, sağlık, alt yapı, kadın hakları gibi konularda çalışmalar gerçekleştirerek kentsel hizmetlere ağırlık vermiştir (Bhutto, 2014: 513-514).

20 Eylül 1996’da bir Bhutto daha suikasteuğramıştır: Mir Murtaza Bhutto. Bu ölüm Bhutto ailesinin karışmasına da neden olmuştur. Çünkü Asıf Ali Zerdari’nin ve PPP’nin karıştığı yolsuzluk skandallarını sert bir şekilde eleştiren Murtaza Bhutto’nun ailesi ve taraftarları, polis operasyonunun Asıf Ali Zerdari’nin emriyle gerçekleştirildiğini iddia ederken, Pakistan polisi, Murtaza Bhutto’nun aracından polisler ateş açıldığını ve polislerin karşılık vermek zorunda kaldığını iddia etmiştir. Polis açıklaması pek inandırıcı bulunmazken Pakistan genelinde Zerdari’nin bu cinayetin azmettiricisi olduğu yaygın olarak kabul edilmiş ve bu olay Benazir Bhutto hükümetinin cumhurbaşkanı tarafından görevden alınmasında da etkili olmuştur. Asıf Ali Zerdari cinayet suçlamasıyla tutuklanmış, ancak 2008 yılında, Benazir’in ölümünden sonra beraat etmiştir (Çevik, 2013: 24). Zerdari ayrıca karıştığı yolsuzluk skandalları nedeniyle dünya basınında “Bay yüzde 10” diye anılmıştır (Portre: Asıf Ali Zerdari, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr>). Suçlamalar nedeni ile Benazir, 4 Kasım 1996’da görevinden alınmıştır. Bu, aynı zamanda onun son kez Başbakan olduğu tarih olarak kayıtlara geçmiştir.

Bhutto’yu istemeyen kesimin eleştirilerinin başlıca kaynağı Bhutto’nun ulusal reformları sonucu politik güçlerini yitirmeye başlayan Pencap Bölgesi’ndeki zengin toprak sahipleri ve bu bölgenin seçkinlerinden gelmiştir (Benazir Bhutto’nun Çarpıcı Hayat Hikayesi, 2015, <http://www.on5yirmi5.com>). Bhutto eski feodal yapıya karşı mücadele etmiş ve karşısında onu düşüren büyük bir güçle karşılaşmıştır. 1999 yılında ise Pervez Müşerref’in liderliğinde gerçekleşen askeri darbe sonrasında Pakistan’ı terk etmek zorunda kalmış ve Benazir Bhutto yurtdışında görüşmeler gerçekleştirirken hakkında tutuklanma kararı çıkarılmıştır (Bhutto, 2014: 527). Bu nedenle ülkesi yerine Dubai’ye gitmiş ve orada yaşamaya başlamıştır.

Seçim çalışmalarına katılmak üzere Pakistan’a dönüş kararı alan Bhutto’ya karşı, El Kaide örgütünün saldırı tehdidinde bulunması üzerine, Müşerref, Bhutto’nun dönüşünü ertelemesini ve yüksek mahkemenin kendisiyle ilgili af istemine ilişkin kararını beklemesini istemiş ama korkusu olmayan Bhutto, 18 Ekim 2007 gecesi, 8 yıllık

sürgünden sonra Pakistan'a geri dönmüştür. Daha döndüğü gün tehlikenin farkına varan Bhutto, bombalı bir suikast girişimine hedef olmuş, saldırıda 138 kişi hayatını kaybederken, kendisi kurtulmuştur.

Bütün tehdit ve uyarılara rağmen kendi deyimi ile Pakistan'ın çocukları için riskleri kabul ederek, demokrasiyi ülkesine yerleştirmek için ülkesine dönmüş (Bhutto, 2014: 536-537), fakat bu sefer tehditler amacına ulaşmıştır. Benazir 27 Aralık 2007'de, babasının idam edildiği yerde Rawalpindi'de hayatını kaybetmiştir. Benazir, Pakistan'ın demokrasi için kurban verdiği 4. ve son Bhutto olmuştur. Kendisi gibi “demokrasi şehidi” olarak görülen babası Zülfikar Ali Bhutto'nun yanına gömülmüştür.

2.5.2. Benazir Bhutto'nun Kent Hakkına ve Farklı Kent Dinamiklerine Etkisi

Doğu'nun Kızı Benazir Bhutto hayatı boyunca Pakistan'ın ve dünyanın çeşitli kentlerinde bulunmuştur. Fakat Karaçi kenti Bhuttolar için ayrı bir öneme sahip olmuştur. Karaçi'de bulunan Clifton 70 No.lu ev Bhuttolar'ın hem siyasi hem özel yaşamlarının merkezinde yer almış; Benazir'in çocuk yaşından itibaren siyaseti takip edebildiği yer olmuştur. Babası Zülfikar Ali, partisi PPP'yi burada kurmuş, buradan yönetmiştir. Nitekim idamı sonrası Benazir bu evde hapis kalarak çalışmalarını buradan yürütmüştür. Fakat Benazir'in hayatı tek bir kent ile sınırlanabilecek bir hayat olmamıştır.

Benazir babası ölüp Bhutto'ların siyasi mirasına sahip olduğunda henüz 26 yaşındaydı. Harvard ve Oxford eğitimlerini, önemli anlaşma ve toplantılarda gözlemci deneyimini ve her şeyden önce babasının siyasi hayatını birinci gözden izleme şansına sahip olmuştur. Ayrıca Zülfikar Ali Bhutto, Benazir'i Çin'e göndererek komünist bir ülke görmesini istemiş, Pakistan siyaseti ile ilgili gelişmelerde fikirlerine başvurmuş ve Batı'ya göndererek farklı rejim türlerini izleme şansı vermiştir (Bhutto, 2014: 99).

Fakat Pakistan gibi tutucu ve katı kuralları olan bir toplumda bir kadın olarak yer almak siyasi birikimin yanında cesaret ve direnç de istiyordu ki; Benazir'de fazlasının mevcut olduğu açıktır. Henüz üniversite eğitimi sırasında okul gazetelerine yazılar yazan, münazaralar yöneten, babası ile Pakistan siyasetinde yer alan bu genç kadın babasının demokrasi aşkına sahipti.

Babasının ölümü üzerine siyaset sahnesinde başrol olan Benazir, bütün ülkenin yönetimini değiştirmiştir. Hayatı ölüm, hapis ve sürgünlerle geçmiş, fakat yılmamış, babasının partisi PPP'yi yönetmiş, halka mesajlar iletmeye devam etmiş, her koşulda her fırsatta metinler yazmış, bildiriler dağıtmıştır. Bhutto ailesinin gazetesi olarak görülen Musawaat Gazetesi ile sesini duyurmaya ve kamuoyu oluşturmaya çalışan Bhutto, her

seferinde rejimin yasalarına takılmıştır. Ancak, yayımladığı gazeteyle, bildirileriyle, halka yönelik konuşmalarıyla kentsel dinamikleri değiştirmede etkili olduğu gözlemlenmektedir.

Rejimin baskısı altında demokrasi yolundan dönmeyen Bhutto, Pakistan’da diktatörlüğe karşı muhaliflerle birleşerek MRD Hareketini başlatmıştır. Ayrıca darbenin dokuzuncu yılında, 5 Temmuz 1986’da, o güne “Kara Gün” adını vererek bütün Pakistan’da halk toplantıları düzenlemiştir (Bhutto, 2014: 414). Babasının doğum günü olan 5 Ocak, Pakistan’da “Demokrasi Günü” olarak kutlanmış, bu vesile ile Benazir hem babasını hem de ülkenin bir zamanlar tattığı demokrasi duygusunu da unutturmamıştır. Kent hakkını kullanan Bhutto, kamuoyunu da arkasına alarak, Pakistan halkının katılımcılığını ve vefa duygusunu arttırmayı başarmıştır.

Yurtdışında sürgünde olduğu dönemde Amal (Aksiyon) Dergisi ile yurtdışında bulunanlara Pakistan’da olanları ve Pakistan’da bulunan yandaşlarına ulaşmıştır. Her ne kadar ülke dışında olsa da, hala Pakistan için mücadele ettiğini göstermiştir. Ziya’nın her kararında dünya kamuoyuna duyurmak için sayısız mektuplar, yazılar yazmış; dikkatleri Pakistan’a çevirmek için mücadelesini sürdürmüştür.

Dış ülkeler açısından bakıldığında Pakistan’ın siyaset sahnesinde despotik bir askeri lider döneminde, henüz genç yaşında bir kadın olarak yer almıştır. Bu nedenle Benazir Bhutto sadece siyasi makale ya da dergilere konu olmamış, işin magazinsel yönü de ortaya çıkmıştır. Amerika’da CBS tarafından filmi çekilirken, Vanity Fair portre isteğinde bulunmuştur. Londra’da sabah programlarında, BBC röportajlarında, Associated Press, UPI, Channel Four gibi basında sıklıkla yer almıştır (Bhutto, 2014: 396).

Benazir yurtdışından döndüğü zaman milyonlar onu karşılamıştır. Benazir’e bu destek Ziya-ül Hak’kın şiddetinin artmasına neden olmuştur. Benazir Bhutto Pakistan’ın her yerinde konuşmalar düzenlemiştir. Sanayi şehri Faysalabad’da, memur şehri Rawalpindi kentinde, doğduğu kent Karaçi’de ve Larkana kentinde aynı coşkuyla karşılanmıştır. Benazir ise ne Ziya-ül Hak’tan ne de toplumsal kalıplardan korkmadan henüz 26 yaşındayken mücadelesine başlamıştır. Milyonlarca insana seslendiği bir mitingde şöyle demiştir:

“Bazı kişiler benim siyasetten çekilmemi istediler, yoksa benim de babam gibi öldürüleceğimi söylediler,...Bazılarına göre Pakistan’da siyaset meydanı kadınlara uygun değilmiş. Ben bunu söyleyenlere, partimi destekleyen vatandaşlarımın beni koruyacaklarını söyledim. Ben bu dikenli yola isteyerek girdim ve ölüm vadisinde yürümeye başladım.” (Bhutto, 2014: 405-420).

Gerçekten de birçok suikast girişimi halk sayesinde Bhutto etkilenmeden sonlanmış, hatta Bhutto’yu tutuklamaya gelen polisler kalabalıktan korkarak geri dönmüşlerdir. Benazir hayatı boyunca ölüm tehditlerine maruz kalmıştır. Kimi zaman şans

eseri kimi zaman ise arkasındaki Pakistanlılar sayesinde kurtulmuştur. Bir başka konuşmasında ise yine kadın olduğu vurgusu ile konuşmasını gerçekleştirmiştir:

“Onlar benim bir Müslüman kadını olduğumu ve Müslüman kadınların gurur duyacakları bir mirasa sahip olduklarını bilmiyorlar mı? Bende peygamber sabrı ve azmi vardır. Hz. Peygamber’in eşi Bibi Ayşe’nin cesareti vardır. Ben şehit Zülfikar Ali Bhutto’nun kızı, şehit Şah Nawaz Han Bhutto’nun ablasıyım ve aynı zamanda sizlerin de kız kardeşiyim. Demokratik seçimlerde karşıma çıkacak olan muhaliflerime meydan okuyorum, meydana çıksınlar da karşılıklı konuşalım.” (Bhutto, 2014: 405-420).

1988 yılında Benazir Bhutto henüz 35 yaşındayken dünyanın ilk seçimle gelen kadın başbakanı olmuştur. Bu sadece bir kadının başbakan olmasını değil; olabilirliğini de Müslüman ülkelere göstermiştir. Bu ülkeler kadınları ikinci plana atarken, kamusal alandan uzaklaştırırken, Benazir en katı yargılara sahip ve en zor siyasi platformlardan olan Pakistan’da bunu başarmıştır. Benazir ve politikları o kadar başarılı olmuştur ki, sağlık alanında yaptığı çalışmalar Dünya Sağlık Örgütü tarafından altın madalyaya layık görülmüştür. Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Raporları da Benazir Bhutto döneminin en büyük iş alanı yaratma çalışmalarının olduğu dönem olduğunu açıklamıştır (Bhutto, 2014: 516). Bu Benazir’in kent hakkının en temel öğelerinden olan, iş ve sağlık hakkına verdiği öneme örnek teşkil etmiştir.

Pakistan’ın aşırı tutucu ve Benazir’in varlığından rahatsız olan kesimi başbakan olduktan sonra da peşini bırakmamıştır. Kadın olarak zaten dışladıkları Benazir’in hamile kalması bu kesimlere ayrı bir baskı nedeni olmuştur. Tarihte başbakanlığı sırasında doğum yapan ilk kadın Başbakan olan Benazir’in hamileliği nedeniyle devlet işlerinin aksayacağı düşüncesi bu kesimin argümanı olmuş ancak, çok daha zor mücadeleler veren Benazir hem annelik hem Başbakanlığın bir arada götürebildiğini göstermiştir. Yasal güvencelere dayanan Bhutto, çalışan kadınlar ile ilgili doğum yasasına dayanarak bu kesimleri susturmuştur. Yine hamileliği sırasında kendisine karşı greve gidilmesi karşısında Bhutto, grevden bir gün önce doğumunu yapmış ve insanların karşısına çıkmıştır (Bhutto, 2014: 8-9).

Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitüsü tarafından finanse edilen anketler sonucu en sevilen lider çıkan Benazir (Bhutto, 2014: 539), suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Benazir hayatını kaybederken eşi Pakistan’ın 11. dönem Cumhurbaşkanlığı görevini 2008-2013 yıllarında sürdürmüştür. Oğlu Bilawel Zerdari ise annesinin manevi gücünü devam ettirmek için ismine Bhutto’yu eklemiştir: Bilawel Bhutto Zerdari. Eşi ve oğlu, PPP’nin yönetimini devam ettirmektedirler.

Benazir 54 yıla büyük bir mücadele sığdırırken ölümü sadece fiziksel olmuştur. Onun düşünce ve fikirleri devam etmiştir. Bhutto kadınları siyaset sahnesinden çekilirken, Müslüman dünyada başka Benazirler çıkmıştır. Bhutto'nun devrimci ruhu, devrimi Başbakanlığı kazanmasının ötesinde diğer kadınlara verdiği mücadele sayesinde gelmiştir. Benazir bir kadın olarak yaşayabileceği en zor topraklarda, babasını katleden rejime karşı verdiği mücadele ile direncin tarihini yazarak gittiği kentlerde kadınları, işçileri, memurları, öğrencileri derinden etkileyerek onların kent hakkını kullanmalarının önünü açmış ve kentsel dinamiklerin değişmesinde etkili olmuştur.

Benazir parti başkanlığı döneminde sivil toplum örgütlerinin aktifleşmesini sağlamış, eğitim, barınma, sağlık gibi konularda yaptığı reformlarla bir halka haklarını geri vermiş; kent hakkının temel unsurlarını sağlayarak kent dinamiklerini değiştirmeyi başarmıştır.

Benazir Bhutto, kent hakkından yoksun olan Pakistan halkının talebini “Demokrasi” altında toplamıştır. Rejimin yasaları altında temel hak ve özgürlüklerinden vazgeçmemiş ve Başbakanlığı başladığı tarihten itibaren geliştirdiği ve uyguladığı projelerle ülkesinin kent hakkını kullanan yurttaşlara kavuşması yolunda değişimleri getirmiştir.

Gerek basına verdiği röportajlarda gerekse ülkesinde kullandığı demokratik haklarıyla Bhutto, diktatörlüğün kısıtlamalarına karşı gelmiş; yıllarca hapishanelerde, sürgünlerde ve ev hapislerinde geçen hayatında haklarını kullanmaktan, hayatına kast edilse dahi vazgeçmemiş ve kent hakkını kullanarak tüm Pakistanlılar'ın bu hakkını kullanmalarının önünü açmıştır. Barınma, sağlık, eğitim, çalışma, güvenlik, kamusal alanlarda ve kadın hakları konusunda verdiği hizmetleri Bhutto'nun kent hakkını Pakistan'da herkes için geçerli olması adına verdiği çabanın göstergesidir.

Pakistan'da kadınların bir daha Benazir ile yaşadıkları özgürlük ve eşitlik ortamını yakalayabildiklerini söylemek çok zordur. Katı kurallar ile biçimlenen, dinci, kültürel ve toplumsal yapısıyla Pakistanlı kadınlar, bugün kamuoyunda daha çok maruz kaldıkları şiddetle anılmaktadır. Son olarak kadınlar için Pencap Eyaleti'nde kabul edilen “Kadınları Koruma Yasası” ülkedeki dinci kesimden büyük tepki görmüştür. Kadınlara şiddeti bir suç olarak görmeyen bu zihniyet kadınların aile içi, psikolojik ve cinsel şiddetten korunmasını öngören yasanın İslam diniyle uyuşmadığını ve bu yasanın Pakistan'ı yeniden Batı'nın kölesi yapacağını savunanlar tarafından hala sürdürülmektedir (Pakistan'da "Kadın Haklarını Koruma Yasası" Tartışması, 2016,

<http://www.haberler.com>). Sadece kadınları şiddetten korumaya yönelik yasaya verilen tepkiler bile kadın hakları için Benazir'in mücadelesinin haklılığını göstermektedir.

Pakistan'da binlerce kadın her yıl şiddete, tecavüze uğruyor ve hayatını kaybediyor. Maalesef bugün kadınlar Benazir'in onlara sağladığı kent hakkını kullanmak bir yana sadece verilen yaşam hakkına karşılık erkek zulmü altında hayatlarına devam ediyorlar.

Benazir Bhutto geride en gaddar diktatörlerin bile silemeyeceği izler bırakmıştır. Çünkü Benazir'in de dediği gibi: “*Rejimin hayvanları sadece insanları yok edebilirler, ama fikirler kalır.*” (Bhutto, 2014: 245).

SONUÇ

Kentler insanlar için siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ilişkilerin olduğu mekânlar olmuşturlardır. Bu nedenle kentler durağan yapılar değil; içerisinde değişkenliği ve buna bağlı olarak zamanla farklılaşan ihtiyaç ve talepleri de geliştiren değişim alanlarıdır. Bu talep ve ihtiyaçlar kentlerde farklı grupların çıkar çatışmalarını da beraberinde getirmiştir. Tarihte bütün grupların eşit ve çatışmasız bir biçimde kenti oluşturduğunu söylemek mümkün olmamıştır. İçerisindeki düşünce, kimlik, sınıf, ihtiyaç, beklenti gibi konulardaki farklılıklar kentleri çeşitliliğin ve aynı zamanda farklılıklar arasındaki çatışmaların merkezi yapmıştır. Kentlerdeki çatışmaların kimi zaman yürüyüşler, protestolar, grevler gibi daha küçük çaplı; kimi zaman ise, devrim gibi kökten değişimlerle sonuçlanmakta olduğu gözlemlenmektedir.

Kentlerde ortaya çıkan toplumsal hareketlerle ortaya çıkan eşitlik, özgürlük talepleri kent hakkı kullanımında kendini göstermiştir. Çünkü kent hakkı kentlerde yaşayan tüm gruplara eşitlik vaat etmektedir. Temel haklara ek olarak, demokratik katılım, ayrımcılık yasağı, çevre hakkı, bilgi edinme, güvenlik gibi farklı hakları da getirmiştir. Bu nedenle kent hakkı grupların çeşitli taleplerini karşılayabilecek nitelikte bir hak olmuştur. Kent hakkı kavramı olarak 1968’de Lefebvre tarafından literatüre kazandırılmış olsa da, çok daha önceleri başlamış olan toplumsal hareketlerin talepleri “kent hakkı” kavramı çerçevesinde ele alınmış olmasa bile, bu hakların istendiğini göstermektedir. Yüzyıllar önce dahi iktidarını korumak isteyen otoritelerin kent hakkının tüm gruplarca kullanılmasını kendilerine yönelik tehdit oluşturacağı düşüncesi ile çoklukla kısıtlamış oldukları gözlenmektedir.

Hakların kısıtlanmasında en ağır darbeleri kadınlar yemiştir. Kadınlar özel alana hapsedilerek bir çok haklarından mahrum bırakılmışlardır. Bu nedenle devrimler kadınlar için her zaman daha büyük anlamlar taşımıştır. Devrimler kadınların kamusal alanda kendilerini göstermelerine ve aynı zamanda haklarını kullanmalarına olanak sağlamıştır. Kadınlar özel alana hapsedilmeyi reddederek çeşitli yollarla kent hakkını kullanma mücadelesini vermişlerdir. Bu çalışmada yer alan devrimci kadınlar kent hakkının oluşumuna ve gelişimine verdikleri mücadelede kullandıkları araçlar ile katkı sağlamış ve öncü olmuşturlardır.

Kent hakkının kullanımı bireysel ve toplumsal açıdan iki farklı boyutta değerlendirilmiştir. Tezde ele alınan her devrimci kadın, haklarını kısıtlayanlara karşı verdikleri mücadeleyle hem kendileri için kent hakkını kullanmış; hem de kent

dinamiklerini etkileyerek, kentsel ve toplumsal değişimle kitlelerin kent hakkı kullanımlarının önünü açmışlardır. Bireysel açıdan kullanabildikleri kent hakkının toplumsal açıdan da tüm grupların kullanır hale gelmesini sağlamışlardır. Olympe De Gouges, Halide Edip Adivar, Aleksandre Kollontay, Rosa Parks, Benazir Bhutto gibi devrimci kadınlar farklı dönemlerde ve hem kendi ülkelerinde hem de farklı ülke kentlerinde, farklı güçlere karşı çeşitli yöntemlerle kent hakkını kullanmışlardır. Bugün kadınların kent hakkını kullanmalarına öncülük etmişlerdir. Devrimci kadınlar inandıklarından vazgeçmemiş ve tarih rollerini, katkılarını, etkilerini, mücadelelerini toplumsal cinsiyet rolleri dışında yer almalarından dolayı açıkça yazmamış olsa da devrimlerin kadınsız gerçekleşmeyeceğini göstermişlerdir. Sadece toplumsal hareketlerde yer alarak değil, hareketlerin devamında kendi taleplerini isteyerek de haklarını takip etmişlerdir.

Kent hakkı bilincinin olmadığı devrim dönemlerinde devrimci kadınların talepleri kent hakkının içeriğini oluşturmaktadır. Devrimler ve devrimci kadınlar, yüzyıllarca süren hak ihlalleri sistemi ya da baskıcı düşünceye karşı gelerek sadece siyasi ya da ekonomik değişimleri değil; toplumsal değişimleri de gerçekleştirmişlerdir. Bu değişimler kendilerini kentlerin dinamiklerinin değişmesini de sağlamıştır. Devrimci kadınlar kent hakkını kullanarak mücadele verirken kentin doğasını, kültürünü, değerlerini de değiştirmişlerdir. Fakat kadınların kent haklarını kullanarak bunları başarması erkeklerin kent haklarını kullanmasından daha zor olmuştur. Toplumun her zaman için kamusal alandan dışlanan ve toplumsal cinsiyet çerçevesinde özel alanda geleneksel rollerle sınırlanan kesimini oluşturan kadınların, kullandıkları siyasal araçlarla yönelttikleri tehdit, eril iktidarın öfkesini çekmiştir. Bu araçlar miting, grev, broşür, tiyatro, dergi, gazete, kulüpler ve komiteler şeklinde karşımıza çıkmıştır. Ve dönemlerinin yeni toplumsal hareketlerini başlatmışlardır. Yüzyıllar sonrasının temellerini atmışlardır. Kullandıkları araçlar ve bunların kentsel alandaki etkileri kent dinamiklerini harekete geçirmiştir. Kararları etkileyerek iş yaşamları için önemli olan kreşlerin, okulların açılması, mitinglerin yapılması, ulaşım, aile içi ve iş yaşamında kadınların konumunun güçlenmesi gibi; kentsel dinamikleri kökten değişime uğratmışlardır.

Devrimci kadınların değişimi farklı coğrafya ve kentlerde gerçekleştirmiş olmaları etkilerinin çok sayıda kente yayılmasını sağlamıştır. De Gouges ve Bhutto gibi kadınlar öldürülerek susturulmak istenirken; Kollontay ve Rosa Parks gibi istisnai örnekler de kadınların ve kentlerin kazanımlarına tanık olabilmışlerdir.

Tarih devrimlerde erkekleri anlatırken, kadınları ikinci plana atmıştır. Bu kadınlar kent hakkını kullanarak mücadele verirken kendisinden sonra gelen kadınlar için de yol gösterici olmuştur. Bu nedenle devrimci kadınlar özel/kamusal alan sınırlarını kadınlar için ortadan kaldırmaları ve bunun yapılabileceğini göstermeleri açısından tarihte her zaman ayrı bir yere sahip olmuşlardır.

Sonuç olarak bakıldığında, devrimlerin bir kent hakkı kullanım mücadelesi olduğu kabul edilebilir. Devrimci kadınlar, dönemlerindeki geleneksel rollerinden sıyrarak kent hakkını kullanmışlar ve çeşitli siyasal araçlarla kamusal alana katılabilmiş ve bu anlamda kent hakkının oluşumu ve gelişiminde öncü olmuşlardır. Bu çalışma ile kentleri, iktidarı, gücü, dinamikleri değiştiren devrimci kadınların mücadelesi irdelenmiştir. Devrimci kadınlar kent hakkını kullanarak sadece kendi dönemlerindeki değil, yüzyıllar sonra yaşayacak olan kadınların kent hakkını kullanmalarının da önünü açmışlardır. Kadınların kentsel kamusal alanlarda ve toplumsal hareketlerde yer alarak haklarını kazanma mücadelesi vermeleri kadınların bunu başarabileceğinin de gösterilmesi açısından da önemlidir. Bugün devrimci kadınların verdikleri mücadele bir yönüyle kent hakkı mücadelesi olarak kabul edilebilir. Kent dinamiklerini etkileyerek değişimi gerçekleştirme yolunda verdikleri mücadelenin günümüzde kadınların tüm dünyada toplumsal konumlarının güçlenmesini sağlayıcı olup olmadığı? Bu konuda daha neler yapılması gerektiği? Kadınlar açısından kent hakkının ne derece önemli olduğunun yeteri kadar araştırılıp araştırılmadığı? gibi sorular karşımıza çıkmakta ve yeni bilimsel çalışmalarda bunların daha derinlemesine irdelenmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adivar, H.E. (1946). *Sonsuz Panayır*. Atlas Yayınevi, İstanbul.
- Adivar, H.E. (1973). *Raik'in Annesi*. Atlas Yayınevi, İstanbul.
- Adivar, H.E. (1977). *Döner Ayna*. Atlas Yayınevi, İstanbul.
- Adivar, H.E. (1992). *Mor Salkımlı Ev*. Atlas Kitabevi, İstanbul.
- Ağartan, T., Choi, W.Y. ve Huynh, T. (2008). *Toplumsal Hareketler 1750–2005 Dipten Gelen Dalgalar*. (çev. D. Keskin). Versus Aralık, İstanbul.
- Akal, E. (2011). *Kızıl Feministler, Bir Sözlü Tarih Çalışması*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Akyol, T. (1976). *Sovyet Rus Stratejisi ve Türkiye*. C.I, Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (çev. B.S. Şener). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Arendt, H., Thoreau, H. D., Dworkin, R., Habermas, J., Galtung, J., King, M.L., Rawls, J., ve Saner, H. (2001). “*Sivil İtaatsizlik*”. Thoreau, H. D., Arendt, H., Dworkin, R., Habermas, J., Galtung, J., King, M.L., Rawls, J., ve Saner, H. (Ed.). *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (çev. Y. Coşar). 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 79-121.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Aslanoğlu, R. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. 2.Baskı, Asa Kitabevi, Bursa.
- Aydın, M. (2006). *Siyasetin Sosyolojisi*. 2. Baskı, Açılım Kitap, İstanbul.
- Bal, H. (1999). *Kent Sosyolojisi*. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Başbuğu Yaraman, A. (1992). *Elinin Hamuruyla Özgürlük*. Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Başgil, A.F. (1960). *Esas Teşkilat Hukuku*. Baha Matbaası, İstanbul.
- Bekiroğlu, N. (1999). *Halide Edip Adivar*. Şule Yayınları, İstanbul.
- Benevelo, L. (1995). *Eskiçağ Dünyasında Kentin Ortaya Çıkışı, Avrupa Tarihinde Kentler*. Afa Yayınları, İstanbul.
- Bhutto, B. (2014). *Doğu'nun Kızı*, (çev. E. Günsel). 4. Baskı, Pegasus Yayınları, İstanbul.
- Blonc, M. (1983). *Feodal Toplum*. (çev. M.A. Kılıçbay). Savaş Yayınları, Ankara.
- Bock, G. (2004). *Avrupa Tarihinde Kadınlar*. (çev. Z.A. Yılmaz). Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Bumin, K. (1998). *Demokrasi Arayışında Kent*. İz Yayınevi, İstanbul.
- Butler, J. (2008). *Cinsiyet Belası*, Metis Yayınları, İstanbul.

- Castells, M. (1983). *The City and the Grassroots*. University of California Press, Berkeley and Los Angeles.
- Çetinkaya, Y. D. (2008). “Başlık Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler”. Y.D. Çetinkaya (ed.). *Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim*. İletişim Yayınları, İstanbul, 25-74.
- Çevik, S. (2013). *Pakistan Siyasetini Anlama Kılavuzu, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) Raporu, SETA Yayınları XXIII, Ankara.*
- Dear, M. (2000). *The Postmodern Urban Condition*. Blackwell Publications, Oxford.
- Della Porta, D. ve Diani, M. (1999). *Social Movements*, Blackwell Publishing, Oxford.
- Durakbaşı, A. (2000). *Halide Edib, Türk Modernleşmesi ve Feminizm*. 1. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, İstanbul.
- Engin, N. (1998). *Osmanlı Devletinde Kölelik*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Enginün, İ. (1989). *Halide Edib Adivar*. Türk Büyükleri Dizisi:16, Kültür Bakanlığı Yayınları: 680, Ankara.
- Enginün,İ. (2001). *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*. Dergah Yayınları, İstanbul.
- Erbay, Y. ve Yener, Z. (1999). *Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi Yerel Yönetimlerimizin Avrupa Platformu*. Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi (WALD) Yayını, İstanbul.
- Ghafoor Bhurgri, A. (2008). *Zülfikar Ali Butto, The Falcon of Pakistan*, Reproduced by Sani H. Panhwar, Member Sindh Council.
- Godineau, D. (2005). “Özgürlüğün Kızları ve Devrimci Vatandaşlar”. G. Duby ve M. Perrot (ed.). *Kadınlar Tarihi*. (Çev. A. Fethi). Cilt IV, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 23-38.
- Göksel, B. (1988). *Çağlar boyunca Türk kadını ve Atatürk*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- Gölbaşı, S. (2008). *Kentleşme ve Suç, İstanbul'un Kentleşme Süreci İle Suçluluk Arasındaki İlişkinin Kuramsal Değerlendirilmesi*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. 9. Baskı, Beta BASKI Yayım, İstanbul.
- Habermas, J. (2004). “Kamusal Alan”. Meral Özbek (ed.). *Kamusal Alan İçinde*. Hil Yayınları, İstanbul, 95-102.

- Habermas, J. (2013). *Kamusalığın Yapısal Dönüşümü*. 11. Baskı. (çev. T. Bora ve M. Sancar). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hardt, M. ve Negri A. (2001). *Ortak Zenginlik*. (çev. E. B. Yıldırım). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D. (2003a). "Contested Cities: Social Process and Spatial Form" R. T. LeGates ve F. Stout (ed.). *City Reader*. Urban Reader Series, Routledge, London, 227-234.
- Harvey, D. (2006), "The Right to the City". R. Scholar (ed.). *Divided Cities*, Oxford University Press, Oxford, 83-103.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. 4. Baskı (çev. M. Moralı). Metis Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E. (2003). *Devrimler Çağı*. 3. Baskı. (çev. B.S. Şener). Dost Kitabevi, Ankara.
- Holton, R.J. (1999). *Kentler, Kapitalizm ve Uygarlık*. (çev. Ruşen Keleş). İmge Kitabevi, Ankara.
- Huberman, L. (2003). *Feodal Toplumdan 20. Yüzyıla*, (çev. M. Belge). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Hunt, L. (1996). *Erotizm ve Politika*. (çev. A.L. Kırtunç). Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- Kapani, M. (1999). *Politika Bilimine Giriş*. 11. Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Kartal, S. K. (1978). *Kentleşme ve İnsan*. No: 175, TODAİE Yayınları, Ankara.
- Kates, G. (1990). "1790-1791, Women and Politics in the Age of the Democratic Revolution". H. B. Applewhite ve D. G. Levy (ed.). *The Powers of Husband and Wife Must Be Equal and Separate: The Cercle Social and Rights of Women*. University of Michigan Press, Ann Arbor, 163-180.
- Keyman, F. ve Lorasdağı, K. B. (2010). *Kentler: Anadolu'nun Dönüşümü, Türkiye'nin Geleceği*. Doğan Kitap, İstanbul.
- Kılıçbay, M. A. (1993). *Şehirler ve Kentler*. Gece Yayınları, Ankara.
- King, M.L. (2001). *Birmingham Cezaevi'nden Mektup*, Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik içinde, (çev. Y. Coşar). 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Kocatürk, U. (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kollontay, A. (1993). *Birçok Hayat Yaşadım*. (çev. S. Kaya). 2. BASKI, İnter Yayınları, İstanbul.
- Kristiansen, A. (2006). *The European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City – Linking Urban Development with Social Equity and Justice*. International

- Public Debates Urban Policies and the Right to the City, UNESCO-UN HABITAT-ISS., Paris, 95-102.
- Kurnaz, Ş. (1991). *Cumhuriyet öncesinde Türk kadını (1839-1923)*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- Landes, J. B. (1990). *Women and the Public Sphere In the Age of the French Revolution*. Cornell University Press, New York.
- Lefebvre, H. (2002). *The Urban Revolution*, University of Minnesota Press, London.
- Le Bon, G. (2009). *Kitleler Psikolojisi*. (çev. H. İlhan). Alter Yayıncılık, Ankara.
- Lenin, T. (2007). *Sürekli Devrim, Sonuçlar ve Olasılıklar*. (çev. A. Muhittin). 3. BASKI, Yazın Yayınları, İstanbul.
- Mackenzie, S. (2002). "Kentte Kadınlar". A. Alkan ve B. Duru (ed.). *20. Yüzyıl Kenti*. (çev. A. Alkan ve B. Duru). İmge Yayınevi, Ankara, 249-283.
- MacKinnon, C. A. (2003). *Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru*, (çev. T. Yöney ve S. Yücesoy). Metis Yayınları, İstanbul.
- Marcuse, P. (2014). "Hangi Kent-Kimlerin Hakkı, Kâr İçin Değil Halk İçin". N. Brenner, P. Marcuse ve M. Mayer (Ed.). *Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı*. (çev. A. Y. Şen). Sel Yayıncılık, İstanbul.
- Marx, K. (2005). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. (çev. S. Belli). Sol Yayınları, İstanbul.
- Marx, K. ve Engels, F. (1999). *Alman İdeolojisi*. (çev. S. Belli). Sol Yayınları, Ankara.
- Meriç, C. (2002). *Mağaradakiler*. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Morris, I. (2000). "Kent ve Devlet Olarak Erken Polis". J. Rich (ed.). *Antik Dünyada Kırsal ve Kent*. (Çev. L. Özgenel). Homer Kitabevi, İstanbul, 25-58.
- Mumcu, A. (1996). *Tarih Açısından Türk İnkılabı'nın Temelleri ve Gelişimi*. 14. Baskı, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Munro, W.B. (1947). *Rusya'nın Devlet ve İdare Sistemi*. (çev. V. Tönük). No: 185.
- Ozankaya, Ö. (2000). *Türkiye'de Laiklik*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- Ökçesiz, H. (2001). *Sivil İtaatsizlik*. Eko Kitaplığı, İstanbul.
- Özbek, M. (2004). *Kamusal Alan*. Hil Yayınları, İstanbul.
- Park, R., Burgess, E., ve Mckenzie, R. (1925). *The City*. Chicago University Press, Chicago.
- Parker, S. (2004). *Urban Theory and The Urban Question*. Routledge, London and New York.
- Payne, M. (1997). *Modern Social Work Theory*. Second Edition, Lyceum Books, Chicago.

- Peters, J. D. ve Cmiel, K. (1997). "Medya Etiği ve Kamusal Alan". S. İrvan (ed.). *Medya Kültür Siyaset*. (çev. Ü. H. Yolsal). Ark Yayınları, Ankara, 255- 282.
- Pınarcıoğlu, N.Ş., Kanbak, A., ve Şiriner, M. (2010). "Kent Kuramları". Ö. Uğurlu, N.Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, ve M. Şiriner (ed.). *Kent Sosyolojisi Çalışmaları*. Örgün Yayınevi, İstanbul, 71-102.
- Pirenne, H. (1994). *Ortaçağ Kentleri*. (çev. Ş. Karadeniz). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rowbotham, S. (2011). *Kadının Gizlenmiş Tarihi*. (çev. N. Şarman). Payel Yayınevi, İstanbul.
- Rowbotham, S. (2013). *Yeni Bir Çağ Hayali: Yirminci Yüzyılı Yaratan Kadınlar*. (çev. S. Öncü). Sel Yayınları, İstanbul.
- Rude, G. (2015). *Fransız Devrimi*. (çev. A. İ. Dalgıç). İletişim Yayınları, İstanbul.
- Sadri, H. (2011). *Kadınların Kent Hakkı*, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi Bülten No: 87, Ankara, 48-51.
- Sakallı, B. (1997). *Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi 'Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*. İz Yayıncılık, İstanbul.
- Sander, O. (1998). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. 6. Baskı, İmge Yayınları, Ankara.
- Schloredt, V. VE Brown, P. (1996). *İnsanlık Tarihine Yön Verenler, Martin Luther King*. (çev. L. Onat). İlkaynak Yayıncılık, Ankara.
- Sencer, M. (1987). *İnsan Hakları Açısından Amerikan Devrimi*, İnsan Hakları Yıllığı, Cilt: 9, 85-126.
- Sencer, Y. (1979). *Türkiye'de Kentleşme*. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Sennett, R. (2013). *Kamusal İnsanın Çöküşü*. 4. Basım. (çev. S. Durak ve A. Yılmaz). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sezal, İ. (1992). *Şehirleşme*. Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler, Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı Bir Çözümlemesi*. (çev. E. Türközü). İmge Kitabevi, Ankara.
- Taneri, E. (1978). *Şehircilik Konuları*. İstanbul Devlet Mimarlık Mühendislik Akademisi Mimarlık Bölümü Yayınları, İstanbul.
- Tanilli, S. (2006). *Uygarlık Tarihi*. Alkım Yayınları, İstanbul.
- Tarrow, S., (2011) *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Updated and Revised 3rd Edition, Cambridge University Press.
- Thoreau, H. D., Arendt, H., Dworkin, R., Habermas, J., Galtung, J., King, M.L., Rawls, J., ve Saner, H. (2001). "Devlete Karşı Sivil İtaatsizlik Görevi Üzerine". Thoreau, H. D., Arendt, H., Dworkin, R., Habermas, J., Galtung, J., King, M.L., Rawls, J., ve

- Saner, H. (Ed.) *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik*. (çev. Y. Coşar). 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul. 29-54
- Thoreau, H.D. ve Gandhi, M. (1999). *Sivil İtaatsizlik ve Pasif Direniş*. (çev. H. Arslan ve Fatma Ünsal). 2. Baskı, Vadi Yayınları, İstanbul.
- Thorns, D. C. (2004). *Kentlerin Dönüşümü, Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam*. (çev. E. Nal, H. Nal). Soyak Yayınları, İstanbul.
- Tilly, C. (2008). *Toplumsal Hareketler*. Babil Yayınları, İstanbul.
- Touraine, A. (2002). *Demokrasi Nedir?*. (çev. O. Kunal). Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Touraine, A. (2005). *Birlikte Yaşayabilecek Miyiz?*. (çev. O. Kunal). 3. Baskı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Tunaya, T.Z. (1999). *Türkiye’de Siyasi Partiler*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Türk Tarih Kurumu (1989). *Nutuk-Söylev*, 3. Cilt, TTK Yayınları, Ankara.
- Utkes, D. (2011). “Aleksandra Mihaylovna Kollontay”. E. D. Stasovoy, Ts. S. Bobrovskaya (Zelikson) ve A. M. İtkinoy (Ed.). *Ünlü Bolşevik Kadınlar*. (çev. R. Aksungur). Sorun Yayınları, İstanbul, 195-214.
- Weber, M. (2000). *Şehir*. (çev. M. Ceylan). Bakış Yayınları, İstanbul.
- Wirth, L. (2002). “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”. A. Alkan ve B. Duru (ed.). 20. *Yüzyıl Kenti*. (çev. A. Alkan ve B. Duru). İmge Yayınevi, Ankara, 77-106.
- Yakut, K. (1999). *Fransız İhtilâli, Çağdaş Dünya Tarihi*, Ünite 4, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 68-84.
- Yediyıldız, B. (1994). *Tarih*, Cilt: II, MEB Yayınları, İstanbul.
- Zeybekoğlu Sadri S. (2005). *Kentsel Dönüşüm ve Kentte İnsan Hakları*. Kentsel Dönüşüm ve İnsan Hakları içinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1-16.

Sürelî Yayınlar

- Akkoyunlu Ertan, A. (2008). “Kent Hakkı Üzerine Düşünceler”. *Amme İdaresi Dergisi*, 41(4), Aralık, 125-141.
- Akyılmaz, G. (2005). “Osmanlı Hukukunda Köleliğin Sona Ermesi İle İlgili Düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı’nın İlanından Sonra Kölelik Müessesesi”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Haziran-Aralık, 9(1-2), 209-235.
- Candan, K. ve Bilgin, M. (2011). “Sivil İtaatsizlik”. *Yasama Dergisi*, Eylül-Ekim-Kasım-Aralık, (19), 57-93.
- Çakmak, D. (2007). “Fransız Devrimi’nde Kadın: Eksik Yurttaş”. *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review*, 7(2), 727-745.

- Çalışkan, K. (2006). “Tek Yol Topyekûn Devrim mi?”. *Birikim Dergisi*, (205- 206), Mayıs-Haziran, 34-39.
- Duman, Z. (2008). “Fransız Devriminin Politik Sonuçları ve Tocqueville’in Devrime İlişkin Görüşleri”. *Sosyoloji Dergisi*, (19), 103-119.
- Gottdiener, M. (2001). “Mekân Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”. *Praksis Dergisi*, (Çev. H. Ç. Kesinok), (2), Bahar, 143-170.
- Gözler, K. (1999). “Hukuk Açısından Cumhuriyet Ve Monarşi Kavramlarının Tanımı Sorunu”. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 54(1), 51-62.
- Göztepe, E. (1996). “Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi: Olympe de Gouges (7 Eylül 1791)”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 45, 185-193.
- Güllüpinar, F. (2012). “Kent Sosyolojisi Kuramları Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 21(3), Temmuz, 1-29.
- Gürkan, Ü. (1964). “S.S.C.B. Siyasî Rejiminin Ana Hatları”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, XXI(1-4), 155-198.
- Güzel, E. (2014). “Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık ve Medyanın Rolü”, *Global Media Journal: TR Edition*, 4(8), Spring, 185-199.
- Harvey, D. (2003b). “The Right to the City”. *International Journal of Urban and Regional Research*, 27(4), December, 939-941.
- Johnston, Kristen E., Bittinger, Kathleen, Smith, Amy., Madole, Kelly L. (2001). “Developmental Changes in Infants' and Toddlers' Attention to Gender Categories”, *Merrill-Palmer Quaterly*, 47(4), 563-584.
- Kökalan Çımrın, F. (2010). “Yeni Toplumsal Hareketler ve Kentsel Yaşam”. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (2), Haziran, 45-58.
- Köse, E. (2011). “Muhafazakâr Modern Medeniyet Projesinin Kadın Mimarı: Halide Edip Adivar”. *Kebikeç Dergisi*, (32), 57-74.
- Kurtoğlu, A. (2011). “Kentli Olmak veya Kent Hakkı”. *KAOS GL Dergisi*, Eylül-Ekim, 22-23.
- Küçükcalay, A. M. (1997). “Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 51-68.
- Mastnak, T. (2006). “Devrimden Önce Devrim”. *Birikim Dergisi*, (205-206), Mayıs-Haziran, 67-68.
- Mazı, F. (2008). “Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekâna Yansıması”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 34-48.

- Nas, A. (2013). "Inside India, Outside of Kemalism: Analysis of Halide Edib's Writings on AntiColonialism". *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(7), April, 187-193.
- Niray, N. (2002). "Tarihsel Sürec İçinde Kentleşme Olgusu ve Muğla Örneği". *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (9), Güz, 252-267.
- Özer, İ. (2003). "Mütareke ve İşgal Yıllarında Osmanlı Devletinde Görülen Sosyal Çöküntü ve Toplumsal Yaşam", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi (OTAM)*. (14), 247-271.
- Özdemir, M. (2008). "Mütareke Dönemi Siyasi Akımların Türk Basınındaki Yansıması". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII(16-17), Bahar-Güz, 203-226.
- Pustu, Y. (2006). "Küreselleşme Sürecinde Kent, Antik Site'den Dünya Kentine". *Sayıştay Dergisi*, (60), Ocak- Mart, 129-151.
- Serter, G. (2013). "Şikago Okulu Kent Kuramı: Kentsel Ekolojik Kuram, Planlama". *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayınları*, 23(2), 67-76.
- Somar, Z. (1965). "Manda ve Meşhur Mandacılar". *Tarih Konuşuyor Dergisi*. III(14), Mart.
- Şanal, M. (2010) "Halide Edib Adıvar'ın (1884-1964) Öğretmenlik Mesleğinin Niteliğine İlişkin Görüşleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal Of International Social Research*, 3(11), Bahar, 317-327.
- Şengül, T. (2001). "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekânı". *Praksis Dergisi*, (2), Bahar, 9-31.
- Tankut, G., Çalışkan, O., Levent, T. ve Zorlu, F. (2002). "Yeni Ufuklara: Kentler (New Horizons: Cities)". *Bilim ve Teknik Dergisi Eki*, Aralık.
- Topal Demiroğlu, E. (2014). "Yeni Toplumsal Hareketler: Bir Literatür Taraması". *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), Mart, 133-144.
- Türk, S.M. (2015). "20. Yüzyıl Kent Kuramları". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 41-59.
- Wirth, F. L. (1938). "Urbanism As a Way of Life". *The American Journal Of Sociology*, 44(1), 1-24.
- Yılmaz, E. ve Çitçi, S. (2011). "Kentlerin Ortaya Çıkışı ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış, 10(35), 252-267.
- Yılmaz, N. (2004). "Farklılaştıran ve Ayrıştıran Bir Mekânizma Olarak Kentleşme". *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (48), 250-267.

Tezler

- Çardak, M. (2012). *Toplumsal Bir Hareket ve Aydınlanmanın Ürünü Olarak Liberal Feminizm*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, F. (2010). *Yeni Toplumsal Hareketler Bağlamında Toplumsal Cinsiyetin Sunumu*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erkan, Ü. (2013). *Konya Örneğinde Kent-Siyaset İlişkisi Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Gümrükçü, S.B. (2007). *Bir Toplumsal Hareketin Doğuşu: Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Türkiye’de Ortaya Çıkışı*. Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kaymaz, C. (2012). *Devrim Nedir? Devrim Kavramına Tarihsel Bir Bakış*. Yüksek Lisans Tezi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Koç, M. (2014). *Kent Hakkı Bağlamında Down Sendromlu Bireylerin Kente Entegrasyonu*. Yüksek Lisans Tezi. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Nacar Öcalmış, E. (2013). *1947 Sonrası Pakistan’daki Siyasi Gelişmeler ve Topluma Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Odabaşı, F. (2012). *Fatma Aliye, Halide Edip Adıvar ve Nermin Abadan Unat’ın Eserlerinde Oryantalizmin Etkisi ve Kadın*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öncü, A. (2009). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din Eğitime Bakış (Halide Edip Adıvar Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sayer, H. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Erkeklerin Katılımı*. Uzmanlık Tezi. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü.
- Şendeniz, Ö. (2012). *Toplumsal Hareketler Repertuarının Dönüşümü: Fındıklı Hes Muhalefeti Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Yıldırım, Y. (2012). *Yeni Toplumsal Hareketlerin Siyasal Olanı Belirlemedeki Rolü: Avrupa Sosyal Forumu ve Hareketlerin Avrupa’sını Kurmak*. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakları

- 1917 Bolşevik İhtilali, <http://gizliilimler.tr.gg/1917-Bol%26%23351%3Bevik-%26%23304%3Bhtilali--k1-Ekim-Devrimi-k2-.htm>, (erişim tarihi: 16.10 2015).
- ABD'deki Olaylar 170 Şehre Yayıldı, 2014, <http://www.milliyet.com.tr/abd-deki-olaylar-170-sehre-yayildi-/dunya/detay/1975773/default.htm>, (erişim tarihi: 10.02.2016).
- Adıvar, H.E., 2003, Bir Amerikan Mandacısı: Halide Edip Adıvar, Kurtuluş Cephesi, S. 73, Mayıs-Haziran, http://www.kurtuluscephesi.com/kurcep1/kc73_5.html, (erişim tarihi: 02.02.2016).
- Akkaya, S., 2012, <http://politikart1.blogspot.com.tr/2012/11/ibret-olsun-diye-giyotine-giden-kadn.html>, (erişim tarihi: 20.02.2016).
- Aksu, B., 2011, "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık", Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyoloji ve Eğitim Çalışmaları Birimi (Seçbir), İstanbul, <http://www.secbir.org/images/haber/2011/01/15-aksu-bora.pdf>, (erişim tarihi: 30.08.2015).
- Alikoç, F., 2013, <http://www.evrensel.net/haber/71614/bir-kadin-bir-devrim>, (erişim tarihi: 13.02.2016).
- Alpman, P., (2013), Toplumsal Hareketler Tartışması İçin Kısa Bir Giriş, https://www.academia.edu/4821593/9_TOPLUMSAL_HAREKETLER_TARTI%C5%9E_MASI_%C4%B0%C3%87%C4%B0N_KISA_B%C4%B0R_G%C4%B0R%C4%B0%C5%9E, (erişim tarihi: 09. 04. 2016).
- Altuntaş, İ., 2014, <https://ismailhakkialtuntas.com/2014/10/22/halide-edip-adivar-1884-1964-nejat-muallimoglu/>, (erişim tarihi: 02.02.2016).
- Anadolu Ajansı, www.aa.com.tr/tr/p/tarihce, (erişim tarihi: 02.02.2016).
- Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu, 1992, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=887405&direct=true>, (erişim tarihi: 06.06.2016).
- Avrupa Kentsel Şartı, http://www.coe.int/T/E/Ctrae/_5_Texts/5_Conventions_and_charters/urban.asp, (erişim tarihi: 06.06.2016).
- Avrupa Kentte Kadınlar Şartı, 1994, <http://www.unesco.org/most/westeu20.htm>, (erişim tarihi: 07.04.2016).
- Bağce, E., <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleaas/doc-dr-emre-bace/193-avrupa-kentli-haklar-deklarasyonu-uezerine-dueuenceler.html>, (erişim tarihi: 07.04.2016).

- Benazir Butto'nun Çarpıcı Hayat Hikayesi, 2015, <http://www.on5yirmi5.com/biyografi/yasam/dunya-hali/47314/benazir-Bhuttonun-carpici-hayat-hikayesi.html>, (erişim tarihi: 05.04.2016).
- Bergen, L. 2016, <http://www.mmg.org.tr/yazar/lutfi-bergen/291-kent-hakki.html>, (erişim tarihi: 05.04.2016).
- Blandin, N., <http://republique-des-lettres.com/gouges-9782824900421.php>, (erişim tarihi: 06.06.2016).
- Brezilya Kent Yasası, 2001, <https://www.cbd.int/doc/groups/cities/cities-2008-bz-cite-statute-en.pdf>, (erişim tarihi: 06.06.2016).
- CEDAW, http://www.unicef.org/turkey/cedaw/_gi18.html, (erişim tarihi: 05.06.2016).
- City of Montgomery, Alabama, <http://www.montgomeryal.gov/live/about-montgomery/facts-about-montgomery>, (erişim tarihi: 15.12.2015).
- Çan, M. F., Kentleşme, Sanayileşme Ve Kalkınma Etkileşimi, T.C. Fırat Kalkınma Ajansı 1-9. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, <http://www.fka.org.tr/makaleler.asp>, (erişim tarihi: 05.01.2016).
- Çubukçu, A., 2014, <http://www.evrensel.net/haber/80307/kent-ve-devrim>, (erişim tarihi: 17.02.2016).
- Demirci, S., http://www.iekaum.hacettepe.edu.tr/Rosa_Parks_ve_Montgomery.pdf, (erişim tarihi: 15.12.2015).
- Devrimci, <http://wikisosyализm.org/Devrimci>, (erişim tarihi: 30.01.2016).
- Doherty, K.M. ve Doherty, C.A., 1990, Benazir Bhutto, <http://bhutto.org/Acrobat/Benazir%20Bhutto.pdf>, (erişim tarihi: 11.04.2016).
- Dünya Çapında 46 Milyon Köle, 2016, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/543487/Dunya_capinda_46_milyon_kole.html (erişim tarihi: 07.06.2016).
- Eryar Ünlü, D., 2015, <http://www.dunya.com/guncel/kadin-istihdamini-artirmanin-yolu-fransa-modelinden-geciyor-278501h.htm>, (erişim tarihi: 20.02.2016).
- Ferguson Olayı ABD'yi Yangın Yerine Çevirdi, 2014, <http://tr.euronews.com/2014/11/25/ferguson-olayi-abd-yi-yangin-yerine-cevirdi/>, (erişim tarihi: 10.02.2016).
- Geridönmez, O., 2009, Özgürlük Dünyası Dergisi, (210), Ekim, <http://www.ozgurlukdunyasi.org/arsiv/4-sayi-210/24-ekim-devrimi-ve-kadn>, (erişim tarihi: 03.02.2016).

- Gümüšoğlu, F., 2008, <http://www.annecocuk.com/showthread.php?t=75496&page=2>, (erişim tarihi: 18.10 2015).
- Hacıoğlu, R., 2015, <http://www.ozgurbloggundem.com/2015/07/31/kadinsiz-bir-devrime-karsi-cikmis-bir-kadin-olymp-de-gouges/>, (erişim tarihi: 20.02.2016).
- Halide Edip Adıvar, https://tr.wikipedia.org/wiki/Halide_Edib_Ad%C4%B1var, (erişim tarihi: 03.02.2016).
- İşçi Kadınların Güneşi: Ekim Devrimi, 2007, <http://arsiv.sol.org.tr/?yazino=15672>, (erişim tarihi: 24.02.2016).
- Kadın ve Erkek Ne Kadar Eşit?, 2015, http://www.bbc.com/turkce/ozeldosyalar/2015/11/151118_100w_calculator_vj_2015, (erişim tarihi: 21.02.2016).
- Karasu, S., (2011), Devrim, Nedir, Neden, Nasıl?, <http://www.militan.net/wp-content/uploads/DEV.pdf>, (erişim tarihi: 17.01.2016).
- Kardaş, A., 2015, Halide Edip Adıvar: Sürgün ve Mücadeleyle Geçen Bir Ömür, Lacivert Dergisi, (16), Eylül, <http://www.lacivertdergi.com/portre/ornek-kadinlar/2015/09/03/halide-edip-adivar-surgun-ve-mucadeleyle-gecen-bir-omur>, (erişim tarihi: 03.02.2016).
- Karl Marx 1818-1883 ve Frederich Engels 1820-1895: Ekonomi Politik Yaklaşım Max Weber 1864-1920: İdeal Tip Olarak Kent, <http://sosyolojisi.com/toplumsal-teori-ve-kentlesme-klasik-kent-kuramlari-ekonomi-politik-yaklas-m-karl-marx-frederich-engels-max-weber-ideal-tip-olarak-kent/1549.html>, (erişim tarihi: 04.01.2016).
- Kılıç, İ., 2014, http://enginerkiner.org/index.php?option=com_content&task=view&id=2560, (erişim tarihi: 30.01.2016).
- Kıvılcımlı, H., Devrim Nedir?, Köxüz Digital Yayınları, <https://www.marxists.org/turkce/kivilcimli/kitaplar/devrim-nedir.pdf>, (erişim tarihi: 17.01.2016).
- Martin Luther King'in Tarihi 'Benim Bir Hayalim Var' Konuşmasının 50. Yılı Kutlanıyor, 2013, <http://t24.com.tr/haber/martin-luther-kingin-tarihi-konusmasi-benim-bir-haylim-var-50-yili-kutlaniyor,238133>, (erişim tarihi: 08.02.2016).
- Milli Mücadele : Hazırlık Dönemi, <http://www.ait.hacettepe.edu.tr/egitim/ait203204/I7.pdf>, (erişim tarihi: 05.02.2016).

Montgomery, Alabama, https://tr.wikipedia.org/wiki/Montgomery,_Alabama, (erişim tarihi: 15.12.2015).

Montreal Haklar ve Sorumluluklar Şartı, 2006,

http://ville.montreal.qc.ca/pls/portal/docs/page/charte_mtl_fr/media/documents/charte_montrealaise_anglais.pdf, (erişim tarihi: 06.06.2016).

Moroğlu, N., www.tukd.org.tr/dosya/KadinveYurttasHaklari.doc, (erişim tarihi: 20.12.2015).

Nihayet Özgürüz, A.B.D.'de Sivil Haklar Hareketi, 2010, http://photos.state.gov/libraries/amgov/30145/publications-other-lang/freeatlast_turkish_all.pdf, (erişim tarihi: 17.12.2015).

O Koltuğa Oturdu, 2012, <http://www.hurriyet.com.tr/o-koltuga-oturdu-20391566>, (erişim tarihi: 15.12.2015).

Obama'dan 'Zenci' İfadeli Irkçılık Açıklaması, 2015, <http://tr.sputniknews.com/abd/20150623/1016141215.html>, (erişim tarihi: 10.02.2016).

Ortaylı, İ., 2014, <http://www.milliyet.com.tr/halide-edip-adivar/ilbertortayli/pazar/yazardetay/26.01.2014/1827244/default.htm>, (erişim tarihi: 03.02.2016).

Pakistan'da "Kadın Haklarını Koruma Yasası" Tartışması, 2016, <http://www.haberler.com/pakistan-da-kadin-haklarini-koruma-yasasi-8222378-haberi/>, (erişim tarihi: 05.04.2016).

Portre: Asif Ali Zerdari, 2013, <http://www.aljazeera.com.tr/portre/portre-asif-ali-zerdari>, (erişim tarihi: 05.04.2016).

Saraçoğlu, C., 2014, <http://www.arkitera.com/haber/20276/kent-hakki-olcek-ve-siyaset>, (erişim tarihi: 11.03.2016).

Şimşek, T., 2004, Sivil Haklar Annesi Rosa Parks, Zafer Dergisi, Kasım, (335), <http://www.zaferdergisi.com/makale-1244-sivil-haklar-annesi-rosa-parks.html>, (erişim tarihi: 09.02.2016).

Tanır, İ., 2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/11/141125_ilhan_tanir_ferguson, (erişim tarihi: 10.02.2016).

TDK,

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.569802a8822424.73793964, (erişim tarihi: 02.02.2016).

TDK,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57445dd3dd98a0.88389561, (erişim tarihi: 27.01.2016).

TDK,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57445dd78ccb41.93442919, (erişim tarihi: 28.01.2016).

TDK,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.57445e023c31b0.47402144, (erişim tarihi: 28.01.2016).

TDK,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56ad0d8c62b201.56150570, (erişim tarihi: 29.01.2016).

TDK,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56a29b949c7435.93076785, (erişim tarihi: 19.03.2016).

Tunç, İ., (2014), <http://www.birgun.net/haber-detay/olymp-de-gouges-cinsiyetsiz-aklin-oncusu-70786.html>, (erişim tarihi: 20.12. 2015).

Tunçdemir, C., <http://amerikabulteni.com/2015/12/01/rosa-parks-ayaga-kalkmayi-reddetti-ve-ulkeyi-ayaga-kaldirdi/>, (erişim tarihi: 17.12.2015).

Uzunçarşılı Baysal, C. 2014, <http://www.kuzeyormanlari.org/2014/03/27/yerel-secimlere-giderken-kent-hakki/>, (erişim tarihi: 07.04.2016).

Woods, A., 2001, <http://www.marxist.com/languages/turkish/feminism.html>, (erişim tarihi: 19.12.2015).

Valentine Matviyenko, https://en.wikipedia.org/wiki/Valentina_Matviyenko, (erişim tarihi: 24.02.2016).

Yavuzlar, B., <http://xyzkadin.com/unlu-dunyasi/portre/dogunun-kizi-benazir-Bhutto/#.VxNijvmLTf>, (erişim tarihi: 05.04.2016).

EKLER

EK 1- İNSAN VE YURTTAŞ HAKLARI BİLDİRGESİ MADDELERİ

Bildiriye göre;

Millet Meclisi'ni oluşturmak üzere toplanan Fransız halkı temsilcileri, halkın uğradığı felaketlerin ve yönetimdeki yolsuzlukların başlıca nedeninin insan haklarına ilişkin bilgisizlik, kayıtsızlık veya itaatsizlik olduğunu göz önünde bulundurarak, insanın doğal, devredilemez ve kutsal haklarını resmi bir bildiri halinde belirtmeye karar vermiştir. Böylece bu bildiri, toplumun tüm üyeleri için sürekliliğini koruyarak, fertleri hakları ve görevleri hakkında sürekli olarak bilinçli tutabilir, gerek yasama gerekse yürütme erklerinin yasalarını siyasi kurumlarının bütününe hedefleri doğrultunda oluşturmakla yükümlü kılarak daha saygın bir hale getirebilir ve vatandaşların taleplerinin bundan böyle basit ve bilindik ilkelere dayanarak anayasanın korunmasına ve genel refahın sürdürülmesine daha çok katkıda bulunabilir. Sonuç olarak, Millet Meclisi, Yüce Tanrı'nın huzurunda ve himayesinde aşağıdaki insan ve yurttaş haklarını tanımakta ve ilan etmektedir:

Madde 1- İnsanlar, haklar bakımından özgür ve eşit doğar ve yaşarlar. Sosyal farklılıklar ancak ortak faydaya dayanabilir.

Madde 2- Her bir politik birleşmenin amacı; doğal ve dokunulamaz insan haklarını korumaktır. Bunlar; özgürlük hakkı, mülkiyet hakkı, güvenlik hakkı ve baskıya karşı direnme hakkıdır.

Madde 3- Egemenliğin temeli, esas olarak ulustadır. Hiçbir kuruluş, hiçbir kimse açıkça ulustan kaynaklanmayan bir iktidarı kullanamaz.

Madde 4- Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir. Her bir insanın doğal haklarını kullanması da toplumun diğer üyelerinin de aynı hakları kullanmasını garanti altına alacak sınırlar içindedir. Bu sınırlar da sadece yasalarla belirlenebilir.

Madde 5- Yasa sadece topluma zarar verebilecek eylemleri yasaklar. Yasaların yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez ve kimse yasanın emretmediği bir şeyi yapmaya da zorlanamaz.

Madde 6- Yasa genel iradenin ifadesidir. Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla yasaların oluşturulmasına katılma hakkına sahiptir. Koruyan veya cezalandıran olarak yasa herkes için aynı olmalıdır. Bütün yurttaşlar yasalar önünde eşit olduğu için yeteneklerine uygun olarak ve özellikler ile yetenekleri konusunda ayırım görmeden, her

türlü rütbe, mevkii ve göreve de eşit olarak getirilirler.

Madde 7- Yasanın belirlediği haller veya yasanın öngördüğü biçimin dışında başka bir yoldan hiç kimse suçlanamaz, yakalanamaz ve tutuklanamaz. Keyfi düzenlemeler yapılmasını isteyen, keyfi emirler veren, bunları uygulayan veya uygulanmasına izin verenler cezalandırılmalıdır. Ancak yasaya uymaya davet edilen veya yasalarca yakalanan her yurttaş yasalara itaat etmelidir. Yasalara karşı gelmek onu suçlu kılar.

Madde 8- Yasalar sadece kesin ve açık bir şekilde gerekliliği olan cezalar belirlemelidir ve hiç kimse suçun işlenmesinden önce ilan edilen ve gereği şekilde uygulanan yasalar dışındaki başka bir yasa nedeniyle cezalandırılmaz.

Madde 9- Her insan suçlu olduğuna karar verilinceye kadar masum sayıldığı için; tutuklanması kaçınılmaz olduğunda, yani suçlu olduğu karar verildiğinde göreceği sertlik yasa tarafından ağır bir şekilde cezalandırılmalıdır.

Madde 10- Hiç kimse, dışavurumu yasalarla oluşturulan düzene zarar vermediği sürece inançları nedeniyle sorumlu tutulamaz.

Madde 11- Düşüncelerin ve inançların serbestçe dışavurumu en değerli insan haklarından bir tanesidir. Her bir yurttaş yasaların belirlediği durumlarda bu özgürlüklerin kötüye kullanımından sorumlu olmak şartı ile bu ifadelerini özgürce konuşabilir, yazabilir ve yayınlatabilir.

Madde 12- İnsan ve yurttaş haklarının garanti altına alınması resmi bir gücü gerektirmektedir. Bu güç herkesin yararı için oluşturulmuştur. Bu gücü kendilerine emanet edilenlerin özel çıkarları için oluşturulmamıştır.

Madde 13- Bu kamusal gücün ve yönetim görevlerinin devamlılığını sağlamak için genel bir vergi zorunludur. Bu vergilendirme bütün yurttaşların olanaklarına göre eşit ölçüde bölünmelidir.

Madde 14- Bütün yurttaşlar bizzat veya temsilcileri aracılığıyla verginin gerekliliğini belirleme, bunu serbestçe kabul etme, bu vergilerin kullanımını gözlemleme ve verginin miktarını, matrahını, tahsil şekli ve süresini belirleme hakkına sahiptir.

Madde 15- Toplum tüm kamu görevlilerinden, görevleriyle ilgili olarak hesap sorma hakkına sahiptir.

Madde 16- Hakların güven altına alınmadığı ve güçler ayrılığının belirlenmediği bir toplumun anayasası yoktur.

Madde 17- Mülkiyet dokunulmaz ve kutsal bir hak olduğu için, yasaların belirlediği kamusal gereklilik açıkça doğmadıkça ve meşru bir tazminat ödenmedikçe kimse bu haktan yoksun bırakılamaz.

EK 2- KADIN VE KADIN YURTTAŞ HAKLARI BİLDİRGESİ MADDELERİ

Bildiriye göre;

Biz, anneler, kız çocukları, kızkardeşler, ulusun temsilcileri, Ulusal Meclis'e alınmayı talep ediyoruz. Toplumun sefaletinin ve siyasal iktidarların ahlâki bozulmuşluğunun başlıca nedenlerinin, kadınların haklarının tanınmaması, unutulması ya da göz ardı edilmesi olduğunu gözönüne alarak, kadınların doğal, devredilemez ve kutsal haklarını bir bildirgeyle ilân etmeye karar verdik.

Böylelikle istiyoruz ki, bu bildirge toplumun bütün üyelerinin gözü önünde dursun, herkese hak ve yükümlülüklerini hatırlatsın; kadınların ve aynı şekilde erkeklerin iktidarı kullanmaları siyasal kurumlar açısından karşılaştırılabilir ve buna daha çok saygı gösterilsin; kadın yurttaşların basit ve dokunulmaz esaslara dayanan şikayetleri daima, anayasanın ve iyi geleneklerin korunması ve herkesin esenliği için etkili olabilsin. Güzelliği ile olduğu kadar anneliği üstlenme cesaretiyle birlikte düşünülen kadın cinsi olarak bugün, Tanrının da yardımıyla, kadının ve kadın yurttaşların haklarını bu bildirgeyle tanıyor ve ilan ediyoruz:

Madde 1- Kadın özgür doğar ve erkeklerle eşit haklara sahip olarak yaşar. Toplumsal farklılıklar yalnızca genel yarar nedeniyle kabul edilebilir.

Madde 2- Her siyasal topluluğun hedefi ve amacı, hem kadının hem de erkeğin doğal ve devredilemez haklarını korumaktır. Bu haklar: Özgürlük, güvenlik, mülkiyet ve özellikle baskıya karşı direnme hakkıdır.

Madde 3- Egemenlik ilkesi, kadın ve erkeklerin birliğinden başka bir şey olmayan ulustan kaynaklanır. Hiçbir organ ve kişi, bundan kaynaklanmayan bir gücü kullanamaz.

Madde 4- Özgürlük ve adalet kişilere, hakları olanı geri vermektir. Kadınlar doğal haklarını kullanırken, yalnızca erkeklerin karşısına çıkardıkları sürekli uranlıkla engellenmektedir. Bu kısıtlamalar doğa ve aklın yasalarıyla ortadan kaldırılmalıdır.

Madde 5- Doğanın ve aklın yasaları, topluma zarar verecek tüm edimleri bertaraf eder. Bu yasaların izin verdiği ve tanrısal yasaların yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez ve hiç kimse bu yasaların açıkça emretmediği bir şeyi yapmaya zorlanamaz.

Madde 6- Yasa, genel iradenin ifadesi olmalıdır. Bütün kadın ve erkek yurttaşlar bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla yasaların yapımı sürecine katılmalıdır. Yasalar herkese eşit olarak uygulanmalıdır. Yasa önünde eşit olan bütün kadın ve erkek yurttaşlar, yetenek ve erdemlerinden başka bir ayrım gözetilmeksizin, kamu hayatındaki bütün makam, memuriyet ve mevkilere eşit olarak kabul edilmelidir.

Madde 7- Kadınlar ayrıcalıklı haklara sahip değildir; kadınlar, yasalarda belirtilen koşullarda itham edilir, gözaltına alınır ve tutuklanır. Kadınlar, erkeklerin tâbi olduğu ceza yasalarına tâbidir.

Madde 8- Yasa yalnızca açıkça zorunlu olan cezalar koyar ve hiç kimse suç oluşturan eylemden önce hukuka uygun olarak yürürlüğe konmuş ve kadınlara meşru biçimde uygulanan yasalar olmaksızın cezalandırılmaz.

Madde 9- Yasalara göre suçlu bulunmuş her kadına, yasanın öngördüğü yaptırımlar sonuna kadar uygulanmalıdır.

Madde 10- Hiç kimse, esaslı derecede farklı olsa bile, düşüncelerinden dolayı koğuşturamaz. Kadın idam sehпасına çıkma hakkına sahiptir. Bu nedenle eylem ve ifadeleri yasalarla korunan kamu düzenini bozmamak koşuluyla, konuşma kürsüsüne de çıkma hakkına sahip olmalıdır.

Madde 11- Düşünce ve görüşlerin özgürce ifade edilmesi, kadınların en önemli haklarından biridir, çünkü bu özgürlük, babaların çocuklarıyla olan babalık bağlarını güvence altına almaktadır. Her kadın yurttaş, barbar bir önyargı tarafından gerçeği gizlemeye zorlanmadan özgürce şunu söyleyebilir: "Ben, senin bana verdiğin çocuğun annesiyim." Bu hak, bu özgürlüğün kötüye kullanılmasından dolayı yasalardan kaynaklanan sorumluluğu ortadan kaldırmaz.

Madde 12- Kadınların ve kadın yurttaşların haklarının güvence altına alınması, daha büyük bir yaran zorunlu kılar. Bu güvence, bu hakların tanındığı kişilerin ayrıcalığı olmamalı, herkesin yararına hizmet etmelidir.

Madde 13- Güvenlik güçlerinin giderleri ve idari harcamalar için erkeklerden ve kadınlardan eşit ölçüde katkı talep edilir. Kadınlar bu yükümlülük ve ödevleri yerine getirdiklerinden dolayı, mevki ve işlerin, alt ya da üst derece memurlukların ve diğer mesleklerin paylaşılmasına da katılmalıdır.

Madde 14- Kadın ve erkek yurttaşlar, bizzat ya da temsilcileri aracılığıyla, vergilerin zorunlu olup olmadığına karar verme hakkına sahiptir. Kadın yurttaşlar, varlıklarından, erkeklerle eşit oranda vergi verme ilkesini ancak, kamu yönetimine ve vergilerin toplanması, bunların kullanılması ve süresinin belirlenmesi sürecine katılabildikleri takdirde kabul ederler.

Madde 15- Kamu harcamalarına erkeklerle eşit olarak katkıda bulunan kadınlar, her kamu makamından mali işlerle ilgili olarak bilgi alma hakkına sahiptir.

Madde 16- Hakların güvence altına alınmadığı ve güçler ayrılığının benimsenmediği bir toplumun anayasası yoktur. Eğer ulusu oluşturan bireylerin çoğunluğu, yapımına

katılmamışsa, o anayasa yoktur ve geçersizdir.

Madde 17- Ortak olarak ya da tek tek, mülkiyet her iki cinsin de hakkıdır. Herkes dokunulmaz ve kutsal olan bu hakka sahiptir. Yasalarca belirlenmiş kamusal bir zorunluluk bunu açıkça gerektirmedikçe, ayrıca adil ve önceden belirlenmiş bir tazminat ödenmedikçe, kimse ulusun asli miras payından yoksun bırakılamaz.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : Merve ATALAY

Doğum Yeri - Tarihi: Finike/Antalya - 01.01.1991

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Kumluca Anadolu Lisesi, 2009.

Lisans Diploması : Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 2014.

Tez Konusu : Kent Hakkının Oluşumuna Devrimci Kadınların Katkıları

Yabancı Dil : İngilizce

Bilimsel Faaliyetler

XI.Ulusal Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Öğrenci Kongresi
Konuşmacı
Yeditepe Üniversitesi (İstanbul)

İş Denevimi

Projeler : Berlin Örneği: Okul Öncesi İki Dilli Eğitim Projesi
Bir Lisans, İki Dil, Çift Diploma: Türk-Alman Okul Öncesi Eğitim Programı Projesi

Çalıştığı Kurumlar : Akdeniz Üniversitesi Avrupa Birliği Araştırma ve Uygulama Merkezi

E-Posta : atalay_merve@hotmail.com